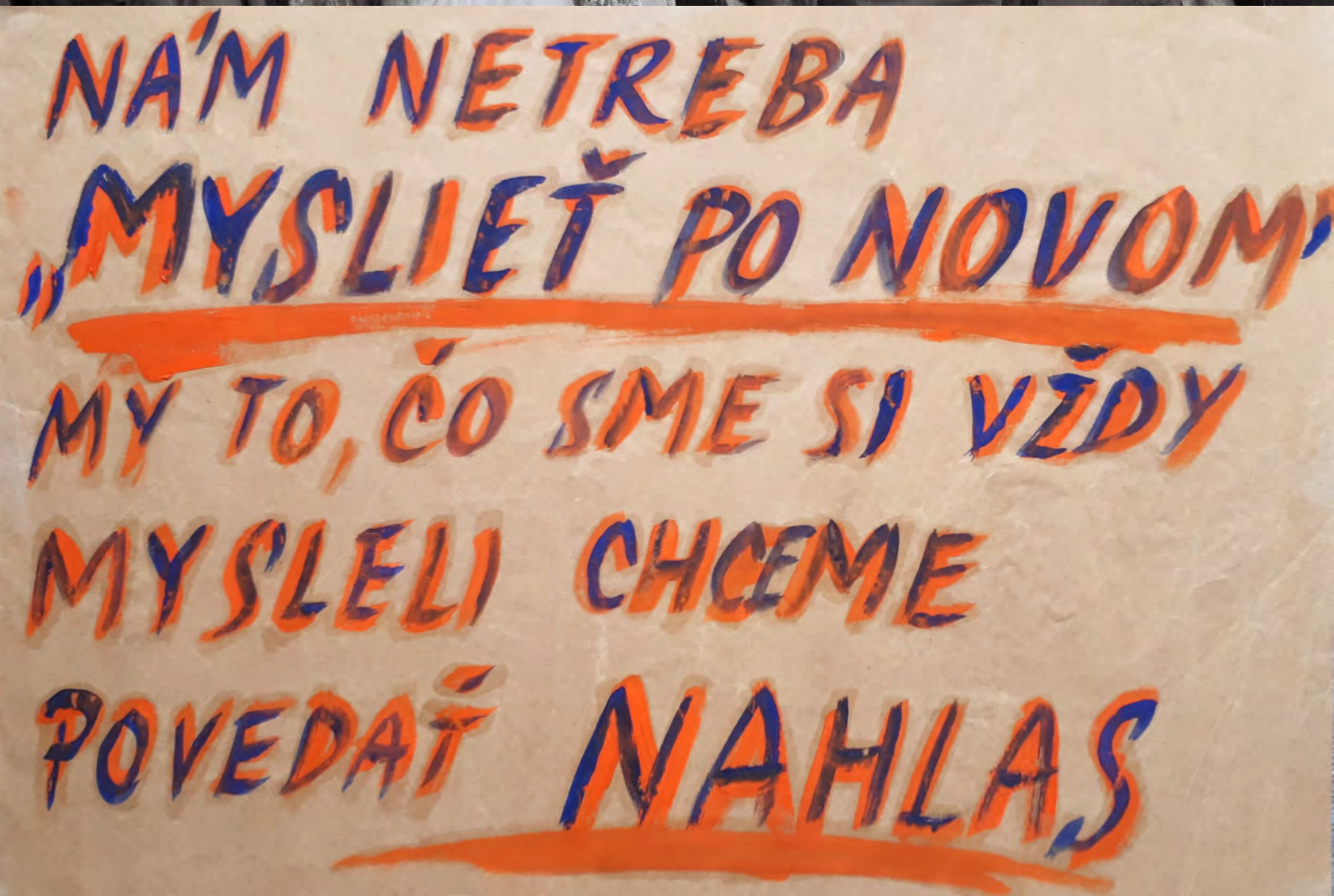

SPOLOČNOSŤ SLOVENSKÝCH ARCHIVÁROV

FÓRUM ARCHIVÁROV

ROČ. XXVIII. Č. 3-4 SEPTEMBER—DECEMBER 2019 NEPREDAJNÉ

Obsah

EDITORIÁL /04

OZNAMY

Cena Slovenskej historickej spoločnosti za rok 2018 pre archivárov /06
Jozef Meliš Z činnosti odborovej organizácie /06
Martin Gubáš Osobné fondy – informácia o aktuálnom stave projektu /07
Daniela Tvrdoňová Výzva pre všetkých z nás nielen na zamyslenie, ale ku konkrétnym činom /08

VÝBOR(N)OVINY

Zápisnica zo zasadania výboru Spoločnosti slovenských archivárov zo 4. októbra 2019 v Bratislave /09

PUBLIKAČNÁ ČINNOSŤ ZAMESTNANCOV MESTSKÝCH A ŠPECIALIZOVANÝCH ARCHÍVOV A KATEDIER ARCHÍVNICTVA ZA ROK 2017 /10

NOVINKY Z ICA

Katarína Kučerová Bodnárová Svetový deň digitálneho uchovávania /19

AKTUÁLNE ZO ŽIVOTA ARCHIVÁROV – ODBORNÉ ČLÁNKY A ROZHOVORY

Mária Fiľarská – Lukáš Repjak K 30. výročiu Nežnej revolúcie bol v Slovenskom národnom archíve sprístupnený archívny fond Verejnosť proti násiliu /20
Pavol Pytlík Pramene k Nežnej revolúcii vo fondoch a zbierkach Archívu Ústavu pamäti národa /24

AKTUÁLNE ZO ŽIVOTA ARCHIVÁROV – SPRÁVY

Zuzana Kotianová Výstava Poznáte ich? /29
Drahomír Velička Seminár Archivonomiae Kisucensis prima domina v čadčianskom archíve /34
Katarína Olajcová Deň otvorených dverí v Slovenskom banskom archíve /36
Júlia Benciová Archívy – klenoty regiónu /37
Michaela Weinštuková Otvorenie výstavy Veľký malý muž Milan Rastislav Štefánik v Národnom archíve v Prahe /40
Štefan Hrivňák Deň otvorených dverí Archívu mesta Bratislavy /41
Mária Feješová Hello, Holandsko! /43
Jozef Meliš 89. nemecké archívne dni /49
Edina Turanová Deň otvorených dverí v Štátnom archíve v Nitre /53
Mária Feješová Konferencia pri príležitosti jubilea Bratislavskej župy /54
Lukáš Paluga Deviate komárňanské kolokviá historikov a archivárov /55
Henrieta Žažová Udeľovanie Plakiet Slovenskej historickej spoločnosti /58
Mária Feješová Milan Rastislav Štefánik putuje po školách Bratislavského kraja /60
Katarína Kučerová Bodnárová 40. rakúske archívne dni v Salzburgu /62
Ivana Červenková Svedectvo o revolúcii. November ´89 v archívnych dokumentoch slovenských štátnych archívov /64
Adriána Klincová Staviteľ múzeí Michal Milan Harminc /66

Ladislav Jurányi – Kristína Majerová Hodina dejepisu v archíve Slovenskej akadémie vied /67
Ivana Červenková Annus mirabilis. Rok 1989 a Slovensko. Od totality k demokracii /68
Ivana Červenková – Štefan Hrivňák Otmar Gergelyi – seminár z cyklu Osobnosti slovenského archívnictva /71

Z MINULOSTI NAŠICH ARCHÍVOV

Peter Keresteš Dejiny Štátneho archívu v Nitre. I. časť (1949 – 1969) /74
Juraj Hirčák K dejinám podnikového archívu Mincovne Kremnica, š. p. /79

DO VAŠEJ KNIŽNICE – RECENZIE

Mária Feješová SMOROŇ, Matúš. Rod Aba I. Šľachtici z Drienova. /86
Štefan Hrivňák KAMENEC, Ivan – MICHELA, Miroslav. Rozhovor s dejinami. Ivan Kamenec o cestách slovenskej histórie s Miroslavom Michelom. /89
Mária Feješová MAJTÁN, Milan. Naše priezviská /90

DO VAŠEJ KNIŽNICE – ANOTÁCIE

Ivana Červenková ŽAŽOVÁ, Henrieta (ed.). Magni animi ac scientiae viro... K životnému jubileu profesora Jozefa Šimončiča. /92
Michaela Weinštuková PETRÁŠ, Stanislav. Ružová grófka a jej svet. Neobyčajný príbeh nezvyčajnej šľachtičnej. /94

JUBILANTI

Juraj Šedivý Správny historik správy oslavuje – alebo nomen omen... /96

PÊLE-MÊLE

Diana Duchoňová Vianočné menu na šľachtickom dvore /97

FÓRUM ARCHIVÁROV

2019, roč. XXVIII, č. 3-4
ISSN 1339-8423 (online)
ISSN 1335-6658 (tlačené vydanie)

Vydáva:
Spoločnosť slovenských archivárov
Adresa: Drotárska cesta 42
P. O. BOX 115
840 05 Bratislava 45
Slovenská republika
www.archivari.sk

E-mail redakcie:
forum.archivarov@gmail.com

Šéfredaktorka:
Katarína Kučerová Bodnárová

Redakčná rada:
Marta Bednárová, Ivana Červenková, Mária Feješová, Štefan Hrivňák

Jazyková korektúra: Ivana Červenková, Mária Feješová

Grafická úprava: Bronislava Porubská

Texty: © Júlia Benciová, Ivana Červenková, Diana Duchoňová, Mária Feješová, Mária Fiľarská, Juraj Hirčák, Štefan Hrivňák, Martin Gubáš, Ladislav Jurányi, Peter Keresteš, Adriána Klincová, Zuzana Kotianová, Katarína Kučerová Bodnárová, Kristína Majerová, Jozef Meliš, Katarína Olajcová, Martina Orosová, Lukáš Paluga, Pavol Pytlík, Lukáš Repjak, Juraj Šedivý, Edina Turanová, Daniela Tvrdoňová, Drahomír Velička, Michaela Weinštuková, Henrieta Žažová

Vychádza trikrát ročne v elektronickej podobe, nepredajné. Povolilo: MK SR 1 472/96.

Autorské práva vyhradené.
Akékoľvek rozmnožovanie textu a fotografií len s predchádzajúcim písomným súhlasom vydavateľa.

Staršie čísla na www.archivari.sk.

Na obálke: Novembrové zhromaždenie na Námestí hrdinov v Leviciach. Foto: H. Košúthová. Zdroj: Štátny archív v Nitre – pracovisko Archív Levice.
Plagát z archívneho fondu VPN. Zdroj: SNA, fond VPN.

EDITORIÁL

Slobodu! Slobodu! ... toto jednoduché heslo skandovali mladí ľudia pochodujúc po uliciach Starého mesta Bratislavy v predvečer 17. novembra 1989. Bolo sychravo, ako sa na november patrí, v ovzduší poletovali mokré vločky prvého snehu a svetlo sa rýchlo strácalo. Išla som opatrne po druhej strane ulice s mojou novou priateľkou a jedna druhej sme sa pýtali: „Akú slobodu to chcú? O akú slobodu im ide?“ Boli sme čerstvé prváčky Filozofickej fakulty Univerzity Komenského a veľmi sme nerozumeli chveniu, ktoré sa vznášalo v povetrí univerzity. No už čoskoro nás vír najvzrušujúcejších udalostí v našom mladom živote naplno pohltil a my sme sa do neho vrhli strmhlavo a s nadšením. Apatickí a rezignovaní občania Československa sa v priebehu pár dní prebudili, vystúpenie študentov a divadelníkov roznietilo deštrukciu totalitného režimu. Priam v eufórii sme privítali odstúpenie komunistických pohlavárov a zmenu socialistického politického systému na liberálnu demokraciu. Boli sme svedkami pádu druhej najväčšej ideológie 20. storočia a vykročili sme v ústrety tej poslednej. Videli sme pred sebou obraz nového života s úžasnými možnosťami, netušiac, že sa začína hra na víťazov a porazených...

Dnes, po 30 rokoch od Nežnej revolúcie, si opäť kladiem otázku: O akú slobodu nám vtedy išlo? Naozaj sme dosiahli, čo sme chceli, čo sme si predstavovali a po čom sme túžili? Nielen môj vnútorný pocit, ale aj fakty, s ktorými som dennodenne konfrontovaná, mi napovedajú, že niečo nie je v poriadku a miesto oslavnej ódy na Zamatovú revolúciu mi na um prichádzajú samé tvrdé slová. Pojem „sloboda“ rezonuje ako základný motív všetkých revolúcií v dejinách ľudstva. Zdanlivo ľahko zrozumiteľné slovo skrýva nejednoznačný, premenlivý obsah, ktorý zarážajúco ovplyvňuje náš súkromný, občiansky, pracovný i politický život. Intenzívne sa ním zaoberali starovekí filozofi i kresťanskí myslitelia, stalo sa základom novovekých teórií humanistických učencov a na svojich zástavách ho niesli americkí aj francúzski revolucionári. Podľa Dostojevského „nikdy nebolo pre človeka a ľudskú spoločnosť nič neznesiteľnejšie ako sloboda“. Prečo teda po nej tak túžime? A čo sme našou revolúciou dosiahli?

Chceli sme obmedzenú vládu zástupcov zvolených v slobodných voľbách, ekonomiku voľného trhu, ktorá dá príležitosť individuálnym schopnostiam a ambíciám, právny štát, ktorý ochráni práva a záujmy všetkých jednotlivcov bez rozdielu, vysokú životnú úroveň, akú naši predkovia nikdy predtým nemali, technický pokrok, ktorý nám uľahčí život, chceli sme vidieť celý svet a zmocniť sa ho. Dnes sme slobodní, nikto a nič nám nebráni myslieť len na seba, zameriavať sa na uspokojovanie svojich chvíľkových túžob, ukájanie vášní a plnenie najnemožnejších snov. Okamžite a bez námahy. Uviazli sme v sieti technológií, ktoré ohlupujú naše mozgy, eliminujú naše zručnosti a rozvíjajú našu samotu. To všetko dobrovoľne. Ochotne sme sa nechali zavrieť do rafinovane osvietenej jaskyne, ktorej steny nevidíme, a slepo sa opájame žiarou reflektorov. Naše vyprázdnené duše a odcudzené srdcia sme nakŕmili hmotným komfortom a krátkodobým blahobytom. Tešíme sa najväčšej slobode v dejinách Slovenska.

Prečo teda zažívame podobne nebezpečné pocity frustrácie a letargie, aké sme mali pred 30 rokmi? Prečo nás realita súčasnej slovenskej spoločnosti skôr gniavi ako povznáša? Máme skorumpovanú politickú elitu, nefunkčné súdnictvo, zdeformované vzdelávanie, katastrofálne zdravotníctvo, zdevastované životné prostredie, zlyhávajúci sociálny systém, chudobu a prázdnotu v dušiach. A nad tým všetkým stále silnejúci štátny aparát, kontrolujúci a riadiaci každú oblasť života občana v mene bezpečnosti, efektívnosti, spoľahlivosti a otvorenosti. Cítime, že takto sme to nechceli... No stále sa bojíme, nedokážeme vykročiť z jaskyne svojich ideí. Pretože za hranicami nášho malého vesmíru by sme videli milióny ľudí na celom svete, ktorí sa majú oveľa, oveľa horšie ako my, resp. ktorí sa majú tak zle práve preto, aby sme sa my mohli mať lepšie, videli by sme tisíce mŕtvych, ktorí museli umrieť, aby nám uvoľnili zdroje, ktoré sme my už vyčerpali, videli by sme úbohé zvyšky kedysi živých kultúr, ktorým sme dali nálepku multikulturalizmu a diverzity, videli by sme umierajúcu planétu...

Čo s tým? Ako z tohto začarovaného kruhu von? Naspäť sa ísť nedá, musíme kráčať ďalej a hľadať cestu, ako zlepšiť naše súkromné a občianske životy, ako zachrániť našu krajinu, morálne aj fyzicky. Iste vás neprekvapí, že neponúkam žiaden zázračný recept. Neponúkajú nám ho ani najväčší myslitelia našej doby. Spochybňovať liberálnu demokraciu sa nepatrí, pretože lepšia alternatíva zatiaľ nebola vynájdená. No som úprimne presvedčená, že na zlepšovaní tohto sveta a vrátení kultúry a tradičných hodnôt do odosobneného priestoru môže začať každý od seba, u seba doma, vo svojej rodine, na svojom pracovisku, vo svojom paneláku, vo svojej obci, vo svojom srdci. Áno, počujem hlasy skeptikov a cynikov, ktorí nemajú moju vieru, a tých sa pýtam: prečo čítate tento úvodník, prečo vás zaujíma, čo robia slovenskí archivári, prečo oddane chodíte na archívne dni, semináre a exkurzie, prečo si kupujete

knihy a zborníky? Poviem to za vás. Lebo cítite, že takto je to správne, že naša malá archívna spoločnosť, zrodená v revolučnom kvase Nežnej revolúcie, vznikla ako spoločnosť slobodných občanov, ktorí chceli niečo zmeniť, niečo vybojovať, niečo zlepšiť, a že je stále živou komunitou, ktorá si udržuje tradičnú kultúrnu úroveň a vy ste radi, že ju poznáte, že do nej patríte, že ju môžete podporovať a kritizovať.

Spoločnosť slovenských archivárov je jedným z najstarších stále funkčných a aktívnym životom žijúcich občianskych združení v tomto štáte. Práve život malých občianskych komunít založený na demokratických princípoch bez akýchkoľvek prívlastkov by sa mohol stať zárodkom lepšej, spravodlivejšej a kultúrnejšej spoločnosti. Je úžasné vedieť, že slovenskí archivári sú stále takou komunitou, v ktorej sa ľudia spájajú, komunikujú a debatujú, dobrovoľne a vedome prekračujú svoju komfortnú zónu, odriekajú si a obetujú sa. To je tá cesta. Nie je pohodlná, ani ľahká, na jej konci nestojí slávobrána, ani žiadne výhody a pocty. No je to cesta, ktorá napĺňa náš život zmyslom, učí nás empatii, rešpektu a starosti o blížneho, zlepšuje naše intelektuálne schopnosti, je to naša alternatíva k chladnému a zbyrokratizovanému svetu.

Rozvíjajme ďalej život našej archivárskej komunity, nielen vo virtuálnom priestore a na sociálnych sieťach, dajme šancu živým stretnutiam, učme sa načúvať jeden druhému, debatujme o našej minulosti, našich veľkých aj malých ľuďoch, o dobrých aj zlých skutkoch, ale aj o tradíciách a kultúre našej krajiny, o našom kultúrnom dedičstve, lebo práve ono je výsledkom hlbšej slobody nahromadenej generáciami našich predkov. My, archivári, sme strážcovia pamäte, my poznáme, v akých zápasoch, s akými heslami a za akú slobodu bojovali naši predkovia po celé stáročia. Je na nás, aby sme práve tento odkaz slobody, slobody zrodenej z cnosti a odriekania, sprostredkovávali celej spoločnosti, každému, kto prejaví záujem a vôľu načúvať. Staňme sa rozprávačmi príbehov, ktoré tento svet tak zúfalo potrebuje.

Na záver týchto riadkov i končiaceho sa roka mi dovoľte vrátiť sa k možno najdôležitejšiemu odkazu Nežnej revolúcie, ktorý sme si sľúbili na námestiach, k odkazu lásky. Keď budete bilancovať sumu svojich tohtoročných „ziskov a strát“, nebuďte na seba prísni, radšej sa pozrite s láskou a nádejou okolo seba, nájdite ruku svojho druha, blízkej ľudskej bytosti a prejavte mu svoju lásku. Nič viac a nič menej. V tom je všetko, priatelia.

Martina Orosová
predsedníčka SSA

Oznamy

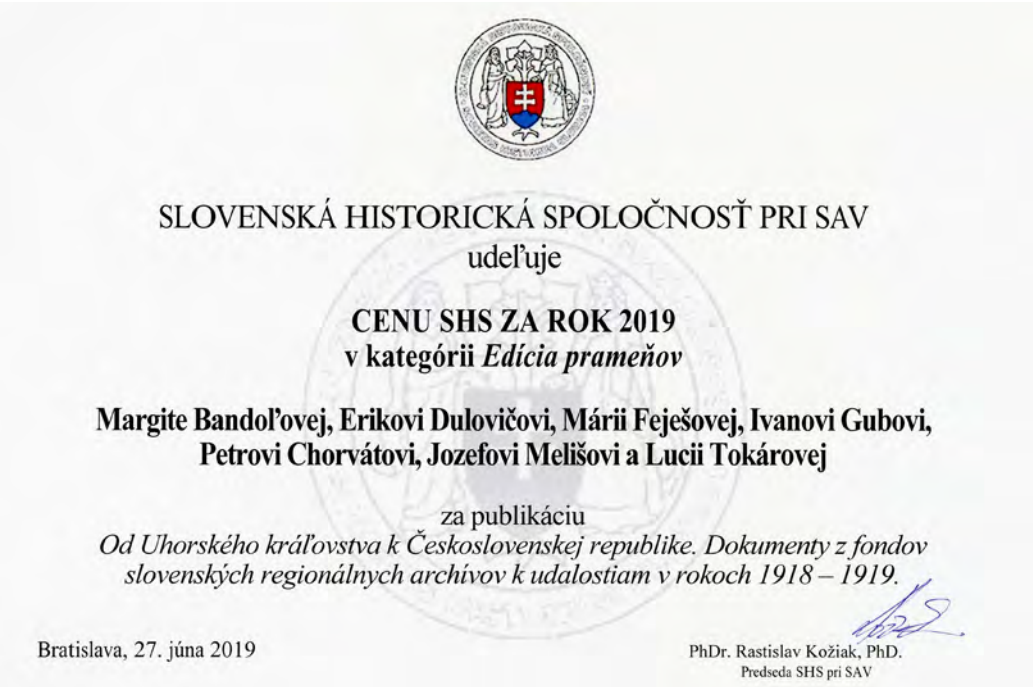
CENA SLOVENSKEJ HISTORICKEJ SPOLOČNOSTI ZA ROK 2018 PRE ARCHIVÁROV

Kolektív zamestnancov Štátneho archívu v Bratislave, Štátneho archívu v Košiciach a ich pracovísk a Vojenského historického archívu získal cenu SHS za rok 2018 v kategórii edícia prameňov za publikáciu *Od Uhorského kráľovstva k Československej republike. Dokumenty z fondov slovenských regionálnych archívov k udalostiam v rokoch 1918 – 1919*. Cenu v mene všetkých editorov prevzali Jozef Meliš a Mária Feješová na výjazdovom zasadaní Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV, ktoré sa konalo v Prešove 17. 10. 2019.

Z ČINNOSTI ODBOROVEJ ORGANIZÁCIE

Za posledné obdobie sa základná odborová organizácia sekcie verejnej správy MV SR venovala intenzívne vybavovaniu zavedenia neaktívnej pohotovosti pre pracovníkov archívov, ktorí vykonávajú funkciu kontaktných osôb v prípade hlásenia poplachu elektronickým zabezpečovacím systémom alebo elektronickým požiarnym systémom. V tejto súvislosti si odborová organizácia vyžiadala v súlade s kolektívnou zmluvou od sekcie systemizácie a mzdovej politiky rozpočet na mzdové náklady pre sekciu verejnej správy. Pri tejto príležitosti rokoval predseda odborovej organizácie s riaditeľom odboru rozpočtu a mzdových prostriedkov na sekcii systemizácie a mzdovej politiky s Mariánom Glogovským. Pánovi Glogovskému bol predstavený problém a zároveň bol informovaný o predbežnom výpočte nárastu nákladov na mzdy v prípade zavedenia neaktívnych pohotovostí. Po doručení vyžiadaného rozpočtu na mzdy zamestnancov sekcie verejnej správy zistila odborová organizácia, že zavedenie neaktívnych pohotovostí by predstavovalo navýšenie nákladov na odmeny pre zamestnancov vo výške približne 1,5% (celkovo cca 62 000 €).

Dňa 14. 10. 2019 rokovali traja členovia výboru odborovej organizácie (Mária Feješová, Ladislav Holečka a Jozef Meliš) s Adriánom Jenčom, generálnym riaditeľom sekcie verejnej správy o problémoch spojených s výkonom úlohy kontaktných osôb. Odborová organizácia na tomto stretnutí navrhla generálnemu riaditeľovi presný model zavedenia neaktívnych pohotovostí s výpočtom približného navýšenia mzdových nákladov. Na tomto stretnutí bolo generálnym riaditeľom deklarované, že sa neaktívne pohotovosti zavedú pre pracovníkov archívov od 1. 1. 2019. Úlohou odborovej organizácie je v najbližšom mesiaci dohliadať na plnenie tejto úlohy a v prípade komplikácií so zavádzaním neaktívnych pohotovostí poskytnúť pomoc.

SLOVENSKÁ HISTORICKÁ SPOLOČNOSŤ PRI SAV
udeľuje

CENU SHS ZA ROK 2019
v kategórii *Edícia prameňov*

Margite Bandoľovej, Erikovi Dulovičovi, Márii Feješovej, Ivanovi Gubovi, Petrovi Chorvátovi, Jozefovi Melišovi a Lucii Tokárovej

za publikáciu
Od Uhorského kráľovstva k Československej republike. Dokumenty z fondov slovenských regionálnych archívov k udalostiam v rokoch 1918 – 1919.

Bratislava, 27. júna 2019

PhDr. Rastislav Kožiak, PhD.
Predseda SHS pri SAV

Ďalšou úlohou bolo vyjadrovať sa k navrhovaným zmenám v systemizácii – teda v zložení miest a platov na sekcii verenej správy. Väčšina podaných žiadostí adresovaných odborovej organizácii sa týkala navýšenia počtov miest, platov alebo určenia oboznamovania sa s utajovanými skutočnosťami. Tieto zmeny sa týkali oddelenia volieb, referenda a politických strán, odboru všeobecnej vnútornej správy, navýšenia počtu zamestnancov o dvoch na odbore archívov a registratúr, zvýšenia jednej triedy na odbore archívov a registratúr, zvýšenia jednej triedy v Štátnom archíve v Nitre a dvoch tried v Štátnom archíve v Prešove. Všetky tieto navrhované zmeny sú zo strany odborovej organizácie vítané, pretože sa nimi zlepšujú pracovné podmienky zamestnancov, a preto sa odborová organizácia k týmto návrhom vyjadrila kladne.

Nesúhlasné stanovisko vyjadrila odborová organizácia k dvom návrhom na zmenu zloženia miest v archívoch. Prvý prípad sa týkal Štátneho archívu v Bratislave a druhý Štátneho archívu v Prešove, pracovisko Archív Poprad. V Štátnom archíve v Bratislave sa navrhuje presunúť jedno systemizované miesto z oddelenia spracúvania archívnych dokumentov do oddelenia služieb verejnosti. Vzhľadom na nepomer systemizovaných miest medzi týmito oddeleniami (7:17 v prospech OSV) a množstvo spravovaných archívnych dokumentov vyslovil závodný výbor odborovej organizácie po hlasovaní nesúhlasné stanovisko. V prípade Archívu Poprad sa navrhuje presunúť jedno miesto do Archívu Stará Ľubovňa. V návrhu sa uvádza, že v roku 2020 sa predpokladá delimitácia 256 bm paleograficky a jazykovo náročných fondov zo špecializovaného pracoviska Spišský archív v Levoči do pracoviska Archív Stará Ľubovňa. Po prihliadnutí k plánovanému presunu zistila základná odborová organizácia, že čo do rozsahu spravovaných archívnych dokumentov, paleografickej a jazykovej náročnosti fondov a územnej pôsobnosti oboch archívov, je pre Archív Poprad dôležité ponechať toto pracovné miesto. Znížením počtu zamestnancov sa neznižujú nároky kladené na nich najmä pri spracovaní archívnych dokumentov, ale aj pri správnej a bádateľskej agende, čím vzniká väčšia záťaž na zostávajúcich zamestnancov, čo je nežiaduci jav. Množstvo agendy a nárast pracovných povinností pre zamestnancov archívov si vyžaduje postupné zvyšovanie počtov zamestnancov, a preto odborová organizácia podporí všetky návrhy na prisystemizovanie nových miest a zvýšenie platových tried už systemizovaných miest v archívoch. V tomto duchu sa bude odborová organizácia aktívne zapájať a hájiť záujmy zamestnancov pri avizovanej optimalizácii, ktorej cieľom by malo byť prispôsobenie množstva miest v archívoch a ich platové zaradenie k povahe vykonávanej práce.

Ku všetkým navrhovaným zmenám v tabuľke zloženia miest a platov sa vyžaduje stanovisko odborovej organizácie. Na základe kolektívnej zmluvy je stanovený čas 60 dní pred zavedením zmien na to, aby zamestnávateľ prerokoval návrh s odborovou organizáciou. Ak navrhovatelia zmien v systemizácii prizvú odborovú organizáciu k rokovaniu o svojich návrhoch v stanovenej lehote, zrýchli sa a zlepší tento proces, pretože obe strany môžu prediskutovať svoje argumenty.

Jozef Meliš
Štátny archív v Nitre, pracovisko Archív Šaľa

OSOBNÉ FONDY – INFORMÁCIA O AKTUÁLNOM STAVE PROJEKTU

Cieľom projektu, ako to bolo predstavené na rovnomennom seminári uskutočnenom 12. februára 2019, je centralizovať informácie o osobných fondoch umiestnených v jednotlivých inštitúciách a ponúknuť ich odbornej aj širokej verejnosti.

V súčasnosti sa končí s programovaním databázy, prebieha jej testovanie a postupné napĺňanie. Našou snahou je, aby mali vo finále záujemcovia/bádatelia možnosť vyhľadávať v nej podľa rôznych kritérií, a zároveň aby správcovia databázy (podľa jednotlivých archívov) mohli pridávať alebo aktualizovať informácie o konkrétnych fondoch.

V prvej fáze sa do projektu zapojili poskytnutím informácií o svojich osobných fondoch Archív Pamiatkového úradu SR, Archív ochrany prírody a jaskyniarstva, Archív výtvarného umenia Slovenskej národnej galérie, Literárny archív Slovenskej národnej knižnice a Archív Slovenskej akadémie vied. Predpokladané spustenie ostrej prevádzky je spojené s realizáciou novej stránky Spoločnosti slovenských archivárov.

Konkrétnejšie informácie o projekte Vám radi predstavíme na ďalšom seminári o osobných fondoch, ktorého predpokladaný termín konania bude február 2020. Budeme Vás o ňom včas informovať prostredníctvom Spoločnosti slovenských archivárov.

Martin Gubáš

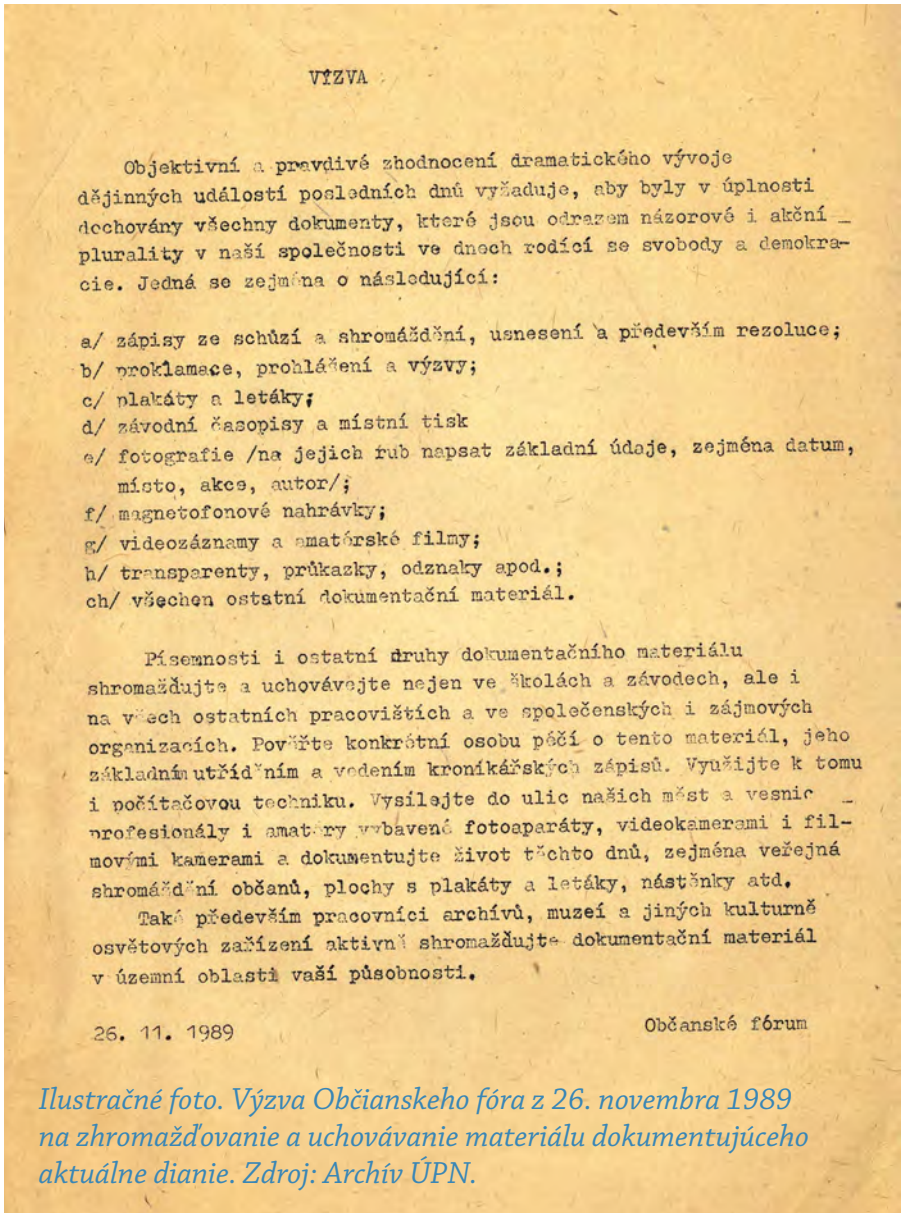
VÝZVA PRE VŠETKÝCH Z NÁS NIELEN NA ZAMYSLENIE, ALE KU KONKRÉTNYM ČINOM

V novembri tohto roku uplynulo už 30 rokov od udalostí Nežnej revolúcie. Dnes je to pre mnohých z nás iba historický fakt, pre priamych účastníkov možno časť spomienok. November 1989 bol však začiatkom novej éry a nádejou pre občanov volajúcich po zmene. Museli sme sa vyrovnať s obdobím komunistického režimu a zároveň realizovať spoločenské zmeny. Nasledujúce mesiace i roky predstavovali ťažký proces zásadných politických, ekonomických a spoločenských reforiem. To, že dnes máme možnosť slobodne cestovať a študovať, právo vyjadriť svoj názor, či vo voľbách odovzdať hlas tej zo strán, ktorá reprezentuje naše názory, už berieme ako samozrejmosť.

Okrúhle výročie novembrových udalostí prinieslo aj jedinečnú príležitosť ukázať verejnosti svedectvo o tomto mimoriadnom historickom zlome priamo z archívnych dokumentov uložených v slovenských štátnych či špecializovaných archívoch. Videli sme množstvo zaujímavých výstav doplnených o trojrozmerné zbierkové predmety, konalo sa i veľa rôznych odborných a spomienkových podujatí. Na strane druhej by to mohla byť príležitosť doplniť naše archívne dedičstvo pre budúce generácie. Mnohí priami účastníci si ponechali historicky hodnotné dokumenty z tohto búrlivého obdobia. Uchránili ich tak pred stratou, zničením alebo tým, aby sa stali predmetom špekulácií, či prostriedkom k politizovaniu. Teraz je čas uchrániť tieto dokumenty pred tým najhorším, pred zabudnutím. Lebo za našu demokraciu musíme byť vďační nielen Nežnej revolúcii, ale najmä ľuďom, ktorí sa nebáli vzoprieť totalitnému režimu, a to aj za cenu možných obetí. Na nich dnes nesmieme zabúdať pri novej hrozbe návratu autoritatívnych režimov, ktoré mali ostať v minulom storočí. A práve archívy sú strážcom pamäti každého národa. Musíme však prebudiť širokú verejnosť, aby si dokumenty, ktoré dokladajú okamihy našej spoločnej histórie, neschovávali doma po zásuvkách, ale ponúkli ich archívom, ktoré tak budú môcť doplniť chýbajúce diery v pamäti nášho národa.

Nielen Slovenský národný archív, ale verím, že všetky naše štátne archívy dychtivo očakávajú prírastky archívnych dokumentov, video a audio záznamov či trojrozmerných predmetov od občanov, ako aj od osobností novembrových udalostí a členov VPN. Nezáleží na tom, či to bude darom, ponukou na nákup alebo depozit, dôležité je, aby sa historicky hodnotné dokumenty dostali do archívov a dovolili sme im tak neostať zabudnuté.

Daniela Tvrdoňová,
Slovenský národný archív

VÝZVA

Objektivní a pravdivé zhodnocení dramatického vývoje dějinných událostí posledních dnů vyžaduje, aby byly v úplnosti dochovány všechny dokumenty, které jsou odrazem názorové i akční plurality v naší společnosti ve dnech rodící se svobody a demokracie. Jedná se zejména o následující:

a/ zápisy ze schůzí a shromáždění, usnesení a především rezoluce;
b/ proklamace, prohlášení a výzvy;
c/ plakáty a letáky;
d/ závodní časopisy a místní tisk
e/ fotografie /na jejich rub napsat základní údaje, zejména datum, místo, akce, autor/;
f/ magnetofonové nahrávky;
g/ videozáznamy a amatérské filmy;
h/ transparenty, průkazky, odznaky apod.;
ch/ všechen ostatní dokumentační materiál.

Písemnosti i ostatní druhy dokumentačního materiálu shromažďujte a uchovávejte nejen ve školách a závodech, ale i na všech ostatních pracovištích a ve společenských i zájmových organizacích. Pověřte konkrétní osobu péčí o tento materiál, jeho základním utříděním a vedením kronikářských zápisů. Využijte k tomu i počítačovou techniku. Vysílejte do ulic našich měst a vesnic profesionály i amatéry vybavené fotoaparáty, videokamerami i filmovými kamerami a dokumentujte život těchto dnů, zejména veřejná shromáždění občanů, plochy s plakáty a letáky, nástěnky atd.

Také především pracovníci archívů, muzeí a jiných kulturně osvětových zařízení aktivně shromažďujte dokumentační materiál v územní oblasti vaší působnosti.

26. 11. 1989 Občanské fórum

Ilustračné foto. Výzva Občianskeho fóra z 26. novembra 1989 na zhromažďovanie a uchovávanie materiálu dokumentujúceho aktuálne dianie. Zdroj: Archív ÚPN.

VÝBOR(N)OVINY

ZÁPISNICA ZO ZASADNUTIA VÝBORU SPOLOČNOSTI SLOVENSKÝCH ARCHIVÁROV ZO 4. OKTÓBRA 2019 V BRATISLAVE

Program:
Jesenná exkurzia 2019 – zhodnotenie
Zimný seminár venovaný O. Gergelyimu
Edičná činnosť SSA
XXIV. archívne dni v SR 2020
Rôzne

Na zasadnutí sa zúčastnilo 10 členov výboru a revíznej komisie, jeden sa ospravedlnil a jeden sa zasadnutia nezúčastnil bez udania dôvodu.

Hlavná organizátorka Marta Bednárová informovala o priebehu jesennej exkurzie, ktorá sa uskutočnila v dňoch 18. – 22. septembra 2019. Účastníci absolvovali prehliadku holandského Národného archívu v Haagu, Mestského archívu v Amsterdame, archívu banky Abn Amro v Amstelveen-e (časť Amsterdamu) a archívu firmy Heineken. Okrem návštev archívov bol čas aj na prehliadku miest a rôznych zaujímavostí (napríklad skanzen holandskej prírodnej krajiny). M. Bednárová konštatovala, že výlet sa podaril, bol veľmi podnetný a všeobecne prevládala spokojnosť. Objavili sa aj určité výhrady. Počas cesty do Holandska sa v Nemecku pokazil autobus, čo spôsobilo niekoľkohodinové meškanie, niektorí archivári neboli spokojní s kvalitou ubytovacích priestorov, ani so slovenskou sprievodkyňou. Návšteva holandských archívov ľudom rozšírila obzory, no zároveň prehĺbila smútok zo slovenskej reality. Obrovská osobná angažovanosť a vklad M. Bednárovej a M. Švolikovej pri príprave a realizácii exkurzie boli ocenené poďakovaním.

Podujatie z cyklu *Osobnosti slovenského archívnictva V.* sa uskutoční 4. decembra 2019 v Regionálnom múzeu v Mojmírovciach. P. Keresteš informoval, že sála je zabezpečená, Štátny archív v Nitre sa postará o občerstvenie. M. Orosová preverí možnosť úhrady občerstvenia prostredníctvom SHS. V novembri sa pripraví oficiálny program.

F. Chudják informoval o postupe prác na zborníku SSA 2018. M. Duchoň a K. Šišmišová už dodali recenzentské posudky a J. Ragačová urobila jazykovú korektúru. Chýba ešte preklad anglického resumé. Z následnej diskusie vyvstala otázka, či sa zborníky SSA budú predávať alebo naďalej dávať zadarmo členom SSA ako benefit. Jednohlasne sa pri hlasovaní rozhodlo, že zborníky SSA sa budú členom SSA a knižniciam archívov distribuovať zadarmo, ostatní záujemcovia si môžu zborník zakúpiť.

Š. Hrivňák informoval, že kniha *Jozef Watzka. Srdcom archivár* je zalomená, po korektúrach a pripravená do tlače. Sponzorské čiastky prisľúbili spoločnosti EMBA Trade a Bach systems. Čím skôr treba doriešiť posledné úpravy a vytlačiť dielo, aby sa mohlo prezentovať na seminári v Mojmírovciach. V novembri Š. Hrivňák prostredníctvom facebookovej stránky SSA a M. Orosová prostredníctvom e-mailového adresára rozoslú predpredajovú ponuku na dielo. Členom SSA sa bude kniha predávať so zľavou.

K. Bodnárová informovala, že v utorok 1. 10. zasadla v Archíve mesta Bratislavy redakčná rada Fóra archivárov, aby prediskutovala prípravu časopisu č. 3-4/2019. Problémy s naplnením čísla nie sú, členov redakčnej rady by však potešilo viac ohlasov od čitateľov. Grafičke B. Porubskej je nutné pripraviť licenčnú zmluvu a vyplatiť honorár za tri zalomené čísla. Členovia výboru sa tiež uzniesli podporovať vydávanie Archívneho almanachu a dohodnúť stretnutie s jeho vydavateľmi D. Veličkom a M. Martinickým.

M. Orosová informovala výbor o stretnutí s vedúcou Ústredného archívu SAV Janou Gubášovou Baherníkovou a Branislavom Geschwandtnerom, ktorí majú na starosti prípravu archívnych dní 2020. Spoločne boli rezervovať priestory Smolenického zámku na termín 5. – 7. mája 2020. Sála aj ubytovacie možnosti na hrade sú obmedzené na približne 100 osôb. Vzhľadom na to, že počas archívnych dní sa bude konať valné zhromaždenie SSA, budú sa pri prihlasovaní uprednostňovať členovia SSA. Organizátori pripravili výzvu na zasielanie príspevkov na tému *Archontológia v archívnom a historickom výskume*, vytvorili elektronický prihlasovací formulár, špeciálnu mailovú adresu a webovú stránku. Prihlášky na aktívnu účasť je možné zasielať do 31. 1. 2020. Na vyplnenie dvoch konferenčných dní je potrebných 12 prednášok.

M. Orosová oznámila, že registrovala SSA ako prijímateľa 2%, respektíve 3% z daní z príjmu za rok 2019. Členovia a sympatizanti SSA tak budú môcť poukázať daň spoločnosti. Na účte SSA je aktuálne 7 500 €.

Ohľadom novej webovej stránky M. Orosová spolupracuje s webmasterom SSA Matejom Kotálom. Predstavila svoju víziu virtuálnych výstav.

Podľa jej slov archivári robia v regiónoch veľa práce, množstvo výstav, ktoré však majú len dočasnú platnosť a môže ich vidieť len obmedzený počet ľudí. Virtuálne výstavy by však na stránke mohli byť stále dostupné a prehliadať by si ich mohli ľudia z pohodlia svojho domova.

K. Bodnárová predstavila návrh, aby sa v decembri konalo otvorené zasadnutie výboru na vianočných trhoch, kde by členovia a sympatizanti SSA mohli prísť a porozprávať sa s predsedníčkou a ostatnými členmi výboru. Členovia výboru súhlasili s nápadom K. Bodnárovej, termín bol dohodnutý na piatok 13. 12. 2019.

Š. Hrivňák navrhol, aby sa v Justiho sieni Primaciálneho paláca zorganizovala akcia, na ktorej by sa reflektovalo 30. výročie vzniku SSA a na ktorej by sa prezentovala kniha o J. Watzkovi, prípadne aj zborník SSA 2018. Po bohatej diskusii sa nakoniec výbor rozhodol, že túto akciu uskutoční najskôr začiatkom budúceho roka, jej obsah a forma sa ešte určí.

M. Švoliková informovala, že členstvo v SSA ukončili: Oľga Kasalová, Štátny archív v Nitre, pracovisko Archív Komárno, Jozef Prillinger, Archív ŽSR.

Za nových členov SSA sa prihlásili Miroslav Nemec, Archív ochrany prírody a jaskyniarstva v Liptovskom Mikuláši a Zuzana Dzivá z Opátstva Jasov – Rád premonštrátov. Noví členovia boli jednohlasne prijatí do radov SSA.

Na záver predsedníčka SSA M. Orosová poďakovala členom výboru za účasť na zasadnutí.

Zapísal: *Štefan Hrivňák*
Overila: *Martina Orosová*

Publikačná činnosť zamestnancov mestských a špecializovaných archívov a katedier archívnictva za rok 2017

ARCHÍV MESTA BRATISLAVY

DUCHOŇ, Michal. Cseklész – az Esterházyak rezidens mezővárosa a 18. században. Bernolákovo – esterházyovské rezidenčné mestečko v 18. storočí. In STREŠŇÁK, Gábor (osz./ed.). *Az Esterházyak Fraknói ifjabb ága. Mladšia fraknovská línia Esterházyovcov*. Senec: Mesto Senec, 2017, s. 126-149, ISBN 978-80-972927-7-5.

HRIVŇÁK, Štefan – ŽAŽOVÁ, Henrieta (eds.). *Zborník spoločnosti slovenských archivárov 2017*. Bratislava: Spoločnosť slovenských archivárov, 2017, 356 s., ISBN 978-80-971356-3-8.

HRIVŇÁK, Štefan. Osobné fondy archivárov prvej generácie organizovaného slovenského archívnictva na príklade Jozefa Watzku. In HRIVŇÁK, Štefan – ŽAŽOVÁ, Henrieta (eds.). *Zborník spoločnosti slovenských archivárov 2017*. Bratislava: Spoločnosť slovenských archivárov, 2017, s. 281-295, ISBN 978-80-971356-3-8.

HRIVŇÁK, Štefan. Historicko-geografický vývoj obce Vajnory v 19. storočí. In *Bratislava. Zborník Múzea mesta Bratislavy*, roč. XXIX, 2017, s. 201-218, ISSN 0524-2428.

HRIVŇÁK, Štefan. Vinohradnícka tradícia na Slovensku/The tradition of viniculture in Slovakia. In *The VOICE of The Czech & Slovak,* 2017, fall, s. 6-7.

HRIVŇÁK, Štefan. Odkiaľ máme erby a o čom svedčia? In *Historyweb, informačný portál o histórii* [online]. Dostupné na: <http://historyweb.dennikn.sk/clanky/detail/odkial-mame-erby-a-o-com-svedcia#.Wa_u_8hJaUk>.

HRIVŇÁK, Štefan. Obecná symbolika Dubovej. In *Historika. Malokarpatský historický občasník*, roč. 6, 2017, č. 1, s. 16-18, ISSN 1338-998-X.

HRIVŇÁK, Štefan. Archívy, archívnictvo, história ich vzájomné prepojenie vtedy a dnes, a veda v archívoch v súčasnosti. In *Forum Historiae. Časopis a portál pre históriu a príbuzné spoločenské vedy* [online], ISSN 1337-6861. Dostupné na: <http://forumhistoriae.sk/-/archivy-archivnictvo-historia-ich-vzajomne-prepojenie-vtedy-a-dnes-a-veda-v-archivoch-v-sucasnosti>.

HRIVŇÁK, Štefan. Oklamali ma s venom pre nevestu! In *Historyweb, informačný portál o histórii* [online]. Dostupné na: <https://historyweb.dennikn.sk/clanky/detail/oklamali-ma-s-ve-

nom-pre-nevestu>.
HRIVŇÁK, Štefan. Ktoré zo starých vajnorských rodín tu žijú najdlhšie? In *Vajnorské novinky*, roč. XIII, 2017, č. 1-2, s. 32-33, ISSN 1339-0201.
HRIVŇÁK, Štefan. Ako Mária Terézia „zavinila" spor medzi Bratislavou a Vajnormi? In *Vajnorské novinky*, roč. XIII, 2017, č. 3-4, s. 34-35, ISSN 1339-0201.
HRIVŇÁK, Štefan. Lumpi či počestní úradníci?! In *Vajnorské novinky*, roč. XIII, 2017, č. 5-6, s. 28-29, ISSN 1339-0201.
HRIVŇÁK, Štefan. Povinnosti vajnorských poddaných. In *Vajnorské novinky*, roč. XIII, 2017, č. 7-8, s. 32-33, ISSN 1339-0201.
HRIVŇÁK, Štefan – TVRDOŇOVÁ, Tina. Zaujímavosti z bratislavského mestského archívu. In *Vajnorské novinky*, roč. XIII, 2017, č. 11-12, s. 26, ISSN 1339-0201.
HRIVŇÁK, Štefan – KÚKEL, Ján. Opitý garbiar záhadne zmizol v nočnom Dunaji. In *Historyweb, informačný portál o histórii* [online]. Dostupné na: <https://historyweb.dennikn.sk/clanky/detail/opity-garbiar-zahadne-zmizol-v-nocnom-dunaji>; Záhada zmiznutia opitého garbiara. In *Vajnorské novinky*, roč. XIII, 2017, č. 9-10, s. 36-37, ISSN 1339-0201.
HRIVŇÁK, Štefan. Pár slov o nádeji. In *Fórum archivárov*, roč. XXVI, 2017, č. 2, s. 4-5, ISSN 1339-8423.
HRIVŇÁK, Štefan – ŽAŽOVÁ, Henrieta. Vyhodnotenie dotazníkov o Spoločnosti slovenských archivárov a časopise Fórum archivárov. In *Fórum archivárov*, roč. XXVI, 2017, č. 1, s. 4-10, ISSN 1339-8423.
HRIVŇÁK, Štefan. Rozhovor s jubilantom JUDr. Jozefom Chreňom. In *Fórum archivárov*, roč. XXVI, 2017, č. 1, s. 86-89, ISSN 1339-8423.
HRIVŇÁK, Štefan. A contrario sensu. In *Fórum archivárov*, roč. XXVI, 2017, č. 3, s. 94-95, ISSN 1339-8423.
HRIVŇÁK, Štefan. Príroda a jej ochrana v priereze času. In *Fórum archivárov*, roč. XXVI, 2017, č. 3, s. 73-76, ISSN 1339-8423.
HRIVŇÁK, Štefan. (Anotácia) VRTEL, Ladislav. *Heraldica sanctorum čiže slovné alebo obrazové poučenie o heraldickom vyjadrení Najsvätejšej Trojice, Panny Márie, ako aj o zobrazovaní a rozprávaní jednotlivých svätcov v erboch.* Bratislava: Veda, 2016, 278 s., ISBN 978-80-224-1547-7. In *Fórum archivárov*, roč. XXVI, 2017, č. 1, s. 79-80, ISSN 1339-8423.
HRIVŇÁK, Štefan. Vinohradníci z Rače za Márie Terézie tvrdo bojovali o cenu svojej práce. In *Račaweb* [online]. Dostupné na: < http://www.racaweb.sk/vinohradnici-z-race-za-marie-terezie-tvrdo-bojovali-o-cenu-svojej-prace/>.
TVRDOŇOVÁ, Tina. Ján Nepomuk Batka v službách mesta Prešporka. In *Bratislava. Zborník Múzea mesta Bratislavy*, roč. XXIX, 2017, s. 27-42, ISSN 0524-2428.
TVRDOŇOVÁ, Tina. J. N. Batka – mestský archivár a jeho vplyv na kultúrny život v Prešporku na prelome storočí (reflexia osobného fondu). In HRIVŇÁK, Štefan – ŽAŽOVÁ, Henrieta (eds.). *Zborník Spoločnosti slovenských archivárov 2017*. Bratislava: Spoločnosť slovenských archivárov, 2017, s. 271-280, ISBN 978-80-971356-3-8.
TVRDOŇOVÁ, Tina. Peter Viglaš, večný „vedúci AMB" – šesťdesiatnikom. In *Fórum archivárov,* roč. XXVI, 2017, č. 1, s. 91-92, ISSN 1339-8423.
TVRDOŇOVÁ, Tina. Publikačná činnosť zamestnancov štátnych archívov v roku 2015 (I. časť). In *Fórum archivárov*, roč. XXVI, 2017, č. 2, s. 10-16, ISSN 1339-8423.
TVRDOŇOVÁ, Tina. Deň otvorených dverí v Archíve mesta Bratislavy a vedecký seminár Korunovačné slávnosti a ich význam v dejinách – tradície, ceremónie, rituály. In *Fórum archivárov*, roč. XXVI, 2017, č. 2, s. 58-59, ISSN 1339-8423.
TVRDOŇOVÁ, Tina. Vitam et sanguinem. Mária Terézia a Uhorsko 1740 – 1780. In *Fórum archivárov*, roč. XXVI, 2017, č. 2, s. 60-63, ISSN 1339-8423.
TVRDOŇOVÁ, Tina. Publikačná činnosť zamestnancov štátnych archívov v roku 2015 (II. časť). In *Fórum archivárov,* roč. XXVI, 2017, č. 3, s. 30-33, ISSN 1339-8423.
TVRDOŇOVÁ, Tina. Jozef Watzka – vzdelaním historik, srdcom archivár (1927 – 1990). Prezentácia zborníka Spoločnosti slovenských archivárov 2017. In *Fórum archivárov*, roč. XXVI, 2017, č. 3, s. 90-93, ISSN 1339-8423.
VIGLAŠ, Peter. Za Hedvigou Hudákovou (1929 – 2017). In *Fórum archivárov*, roč. XXVI, 2017, č. 3, s. 139, ISSN 1339-8423.

ARCHÍV MATICE SLOVENSKEJ

MADURA, Pavol. *Sláva národa hodná je obetí. Dvestoročnica Jozefa Miloslava Hurbana. (Katalóg*

výstavy). Martin: Matica slovenská, 2017, 48 s., ISBN 978-80-8128-194-5.
MADURA, Pavol. Zlatá bula a klenot Matice slovenskej. In *Slovensko*, roč. 39, 2017, č. 1, s. 6-7.
MADURA, Pavol. „Vykonali" ju pre dobro národa (K zrodu Matice slovenskej). In *Slovensko*, roč. 39, 2017, č. 2, s. 4-5.
MADURA, Pavol. Rozlúčka s veľkou matičnou autoritou. In HAVIAR, Štefan (ed.). *Národný kalendár 2018*. Martin: Matica slovenská, 2017, s. 95-97, ISBN 978-80-8128-198-3.
MADURA, Pavol. „Trojitá slávnosť" a nezvestná tabuľa slovenských dobrovoľníkov. Jubilejné oslavy v Turčianskom Sv. Martine roku 1928. In HAVIAR, Štefan (ed.). *Národný kalendár 2018*. Martin: Matica slovenská, 2017, s. 116-119, ISBN 978-80-8128-198-3.
MADURA, Pavol. „Tu spí jeden z našich najlepších..." Pred 90 rokmi pochovali Martina Kukučína. In HAVIAR, Štefan (ed.). *Národný kalendár 2018*. Martin: Matica slovenská, 2017, s. 164-168, ISBN 978-80-8128-198-3.
MADURA, Pavol. Iskra v rozvoji matičnej vedy. Pred 150 rokmi sa konštituovali vedecké odbory Matice slovenskej. In HAVIAR, Štefan (ed.). *Národný kalendár 2018*. Martin: Matica slovenská, 2017, s. 189-191, ISBN 978-80-8128-198-3.
MADURA, Pavol. Legionár Michal Lešo a ďalší. Čriepky zo života amerických Slovákov počas prvej svetovej vojny. In HAVIAR, Štefan (ed.). *Národný kalendár 2018*. Martin: Matica slovenská, 2017, s. 230-232, ISBN 978-80-8128-198-3.
MADURA, Pavol. Archív Matice slovenskej. Dejiny a prítomnosť. In *Fórum archivárov*, roč. XXVI, 2017, č. 2, s. 79-84, ISSN 1339-8423.
MADURA, Pavol. Matičná zlatá bula a ako to bolo na začiatku. In *Slovenské národné noviny*, roč. 32, 28. 10. 2017, č. 44 – 45, s. 9.
MADURA, Pavol. XXI. archívne dni v Slovenskej republike. In *Historický zborník*, roč. 27, 2017, č. 2, s. 165-170, ISSN 1335-8723.

ARCHÍV OCHRANY PRÍRODY A JASKYNIARSTVA

BARTOŠOVÁ, Eva. Zasadnutie archívnej rady. In *Sinter*, roč. 26, 2017, č. 25, s. 30, ISSN 1336-7595.
GRESCHOVÁ, Eva. Za Marcelom Lalkovičom. In *Múzeum*, roč. LXIII, 2017, č. 1, s. 56-57, ISSN 0027-5263.
GRESCHOVÁ, Eva. Počiatky múzejnej kultúry v Liptovskom Mikuláši. In *Sinter,* roč. 26, 2017, č. 25, s. 35-39, ISSN 1336-7595.
GRESCHOVÁ, Eva. Marcel Lalkovič 1944 – 2016. In *Sinter*, roč. 26, 2017, č. 25, s. 51-52, ISSN 1336-7595.
GRESCHOVÁ, Eva. Festival múzeí Slovenska. In *Múzeum*, roč. LXIII, 2017, č. 3, s. 48-49, ISSN 0027-5263.
GRESCHOVÁ, Eva. Začalo sa to celkom nevinne... In *Fórum archivárov*, roč. XXVI, 2017, č. 1, s. 62-69, ISSN 1339-8423.
GRESCHOVÁ, Eva a kol. *Príroda a jej ochrana v priereze času*. Katalóg výstavy. Liptovský Mikuláš: Slovenské múzeum ochrany prírody a jaskyniarstva, 2017, nečíslované, ISBN 978-80-89933-02-0.
CHOMOVÁ, Iveta. Historické fotografie Drienovskej jaskyne. In *Sinter,* roč. 26, 2017, č. 25, s. 26-28, ISSN 1336-7595.
CHOMOVÁ, Iveta. Rodina Alexy a počiatky nášho múzea. In *Sinter,* roč. 26, 2017, č. 25, s. 33-34, ISSN 1336-7595.
NEKORANCOVÁ, Miroslava. Činnosť knižnice. In *Sinter*, roč. 26, 2017, č. 25, s. 28, ISSN 1336-7595.
NEKORANCOVÁ, Miroslava (Recenzia) FURMAN, Martin. *Opevnenia na Liptove – Refúgiá, hradiská a hrádky od praveku po stredovek*. Žilina: Martin Furman, 2016, 419 s., ISBN 978-80-972396-2-6. In *Sinter,* roč. 26, 2017, č. 25, s. 53, ISSN 1336-7595.

ARCHÍV PAMIATKOVÉHO ÚRADU SR

GAHÉR, Daniel. Svätojurský hrad a jeho obrana podľa inventára z roku 1560. In BENKOVÁ, Eva – PÚČIK, Marek (zost.). *Ingenii laus: Zborník štúdií venovaný jubilujúcemu prof. PhDr. Jánovi Lukačkovi, CSc.* Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2017, s. 391-398, ISBN 978-80-223-4410-4.
DVOŘÁKOVÁ, Daniela – GAHÉR, Daniel – LYSÁ, Žofia. Bratislavský hrad (Bratislavská župa). In DVOŘÁKOVÁ, Daniela a kol. *Stredoveké hrady na Slovensku: Život, kultúra, spoločnosť*. Bratislava: Veda; Historický ústav SAV, 2017, s. 260-263, ISBN 978-80-224-1608-5.
GAHÉR, Daniel – DVOŘÁKOVÁ, Daniela. Čeklís (Bratislavská župa). In DVOŘÁKOVÁ, Daniela a kol. *Stredoveké hrady na Slovensku: Život, kultú-*

ra, spoločnosť. Bratislava: Veda; Historický ústav SAV, 2017, s. 276, ISBN 978-80-224-1608-5.
GAHÉR, Daniel. Účasť grófa Jána (III.) zo Svätého Jura a Pezinka v posolstve Mateja Korvína do Neapola v roku 1476. In *Historika. Malokarpatský historický občasník*, roč. 6, 2017, č. 1, s. 8-11, ISSN 1338-998-X.
OROSOVÁ, Martina – ŽAŽOVÁ, Henrieta. Bastiónové pevnosti a košická citadela. In *Vojenská história,* roč. 21, 2017, č. 4, s. 7-41, ISSN 1335-3314.
OROSOVÁ, Martina. Editorial. In *Monument revue*, roč. 6, 2017, č. 1, s. 1, ISSN 1338-807X.
OROSOVÁ, Martina. Editorial. In *Monument revue*, roč. 6, 2017, č. 2, s. 1, ISSN 1338-807X.
OROSOVÁ, Martina. Slová na úvod. In BÁRKÁNY, Eugen. *Židovské pamiatky na Slovensku*. Bratislava: Pamiatkový úrad Slovenskej republiky, 2017, s. 8-15, ISBN 978-80-89175-79-6.
Edícia prameňov Archívu Pamiatkového úradu SR I.
BÁRKÁNY, Eugen. *Židovské pamiatky na Slovensku*. Editorka: Martina Orosová. Bratislava: Pamiatkový úrad Slovenskej republiky, 2017, 592 s., ISBN 978-80-89175-79-6.

ARCHÍV SLOVENSKÉHO NÁRODNÉHO MÚZEA

BÁNYÁSZOVÁ, Katarína. Kaštieľ Betliar – odkaz jedného šľachtického rodu. In *Dejiny: internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove*, roč. 12, 2017, č. 1, s. 130-141.
KLIŽAN, Erik. Knižnica múzea Bojnice – vznik a osudy (1950 – 1955). In PODUŠELOVÁ, Gabriela – MAJCHROVIČOVÁ, Viera (eds.). *Múzeá vo vojne: Druhá svetová vojna a jej dôsledky na činnosť múzeí a ich zbierky: Zborník príspevkov z odbornej konferencie, 10. – 11. november 2015, Múzeum Slovenského národného povstania Banská Bystrica*. Bratislava: Slovenské národné múzeum – Zväz múzeí na Slovensku, 2017, s. 205-212, ISBN 978-80-8060-400-4.
KLIŽAN, Erik. Stolári z Necpál 1 – 2. In *Prievidzský občasník*, roč. 14, 2017, č. 1, č. 2, ISSN 1339-3669.
KLIŽAN, Erik. Bojnický kalendár. In *Bojnické zvesti,* roč. 43, 2017, č. 1, s. 5; č. 2, s. 4; č. 3, s. 4; č. 4, s. 4; č. 5, s. 3; č. 6, s. 4; č. 7, s. 4; č. 9, s. 4; č. 10, s. 4; č. 11, s. 5; č. 12, s. 5, ISSN 1339-2662.
KLIŽAN, Erik. Stopy času v Bojniciach. In *Bojnické zvesti,* roč. 43, 2017, č. 1, s. 5; č. 2, s. 4; č. 3, s. 4; č. 4, s. 4; č. 5, s. 3; č. 6, s. 3; č. 7, s. 4; č. 9, s. 4; č. 10, s. 4; č. 11, s. 5; č. 12, s. 5, ISSN 1339-2662.
MACHAJDÍKOVÁ, Elena. (Anotácia) BESEDIČ, Martin. *Z cechovej truhlice. Cechové pamiatky na Slovensku (Katalóg z výstavy)*. Bratislava: Slovenské národné múzeum, 2016, 257 s., ISBN 978-80-8060-388-5. In *Fórum archivárov*, roč. XXVI, 2017, č. 1, s. 81-83, ISSN 1339-8423.
MACHAJDÍKOVÁ, Elena. (Anotácia) KOMORA, Pavol. *Hospodárske a všeobecné výstavy 1842 – 1940. Svetové výstavy – výstavy Uhorska – výstavy na Slovensku.* Bratislava: Slovenské národné múzeum – Historické múzeum, 2016, 310 s., ISBN 978-80-8060-393-9. In *Fórum archivárov*, roč. XXVI, 2017, č. 1, s. 83-84, ISSN 1339-8423.
MACHAJDÍKOVÁ, Elena. Kultúrne dedičstvo múzeí – reštitúcie po druhej svetovej vojne. In PODUŠELOVÁ, Gabriela – MAJCHROVIČOVÁ, Viera (eds.). *Múzeá vo vojne: Druhá svetová vojna a jej dôsledky na činnosť múzeí a ich zbierky: Zborník príspevkov z odbornej konferencie, 10. – 11. november 2015, Múzeum Slovenského národného povstania Banská Bystrica.* Bratislava: Slovenské národné múzeum – Zväz múzeí na Slovensku, 2017, s. 87-97, ISBN 978-80-8060-400-4.
MACHAJDÍKOVÁ, Elena. 11. zjazd českých historikov v Olomouci. In *Fórum archivárov,* roč. XXVI, 2017, č. 3, s. 63-64, ISSN 1335-6658.
MACHAJDÍKOVÁ, Elena. Slovenské národné múzeum a jeho predchodcovia v Bratislave počas druhej svetovej vojny alebo Inter arma silent musaea. In PODUŠELOVÁ, Gabriela – MAJCHROVIČOVÁ, Viera (eds.). *Múzeá vo vojne: Druhá svetová vojna a jej dôsledky na činnosť múzeí a ich zbierky: Zborník príspevkov z odbornej konferencie, 10. – 11. november 2015, Múzeum Slovenského národného povstania Banská Bystrica*. Bratislava: Slovenské národné múzeum – Zväz múzeí na Slovensku, 2017, s. 15-29, ISBN 978-80-8060-400-4.
MARETTA, Robert Gregor – ZSIGMONDOVÁ, Mária. Bibliografia Elemíra Rákoša. In HRIVŇÁK, Štefan– ŽAŽOVÁ, Henrieta (eds.). *Zborník Spoločnosti slovenských archivárov 2017.* Bratislava: Spoločnosť slovenských archivárov, 2017, s. 87-100, ISBN 978-80-971356-3-8.
MARETTA, Robert Gregor. (Anotácia) MULÍK, Peter (ed.). *Čo písal o našich dejinách Franko Sasinek: Historické práce Franka V. Sasinka a ich vnímanie v súčasnej slovenskej historiografii.* Martin: Matica slovenská, 2015, 156 s., ISBN 978-80-8128-141-9. In *Fórum archivárov*, roč. XXVI, 2017, č. 2, s. 102, ISSN 1339-8423.

MARETTA, Robert Gregor. Elemír Rákoš a teória archívnych dokumentov. In HRIVŇÁK, Štefan – ŽAŽOVÁ, Henrieta (eds.). *Zborník Spoločnosti slovenských archivárov 2017*. Bratislava: Spoločnosť slovenských archivárov, 2017, s. 47-58, ISBN 978-80-971356-3-8.

MARETTA, Robert Gregor. Skúsenosti z archívneho výskumu v cirkevných inštitúciách v Ríme a vo Vatikáne. In *Fórum archivárov,* roč. XXVI, 2017, č. 3, s. 44-48, ISSN 1339-8423.

TAKÁCSOVÁ BÁNYÁSZOVÁ, Katarína – TIŠLIAR, Pavol. Vznik a formovanie Štátneho kultúrneho majetku v Betliari. In. *Muzeológia a kultúrne dedičstvo,* roč. 5, 2017, č. 1, s. 69-81, ISSN 1339-2204, eISSN 2453-9759.

TAKÁCSOVÁ, Katarína – MÁTEOVÁ, Tímea. Kaštieľ Betliar a hrad Krásna Hôrka po odchode Andrássyovcov: Konfiškácia majetkov a formovanie múzea. In PODUŠELOVÁ, Gabriela – MAJCHROVIČOVÁ, Viera (eds.). *Múzeá vo vojne: Druhá svetová vojna a jej dôsledky na činnosť múzeí a ich zbierky: Zborník príspevkov z odbornej konferencie, 10. – 11. november 2015, Múzeum Slovenského národného povstania Banská Bystrica*. Bratislava: Slovenské národné múzeum – Zväz múzeí na Slovensku, 2017, s. 137-155, ISBN 978-80-8060-400-4.

VARINSKÁ, Viera. Z činnosti Archívu SNM v Martine v rokoch 2015 – 2016. In *Zborník Slovenského národného múzea 111 – Etnografia 58*. Martin: Slovenské národné múzeum, 2017, s. 167-170, ISBN 978-80-8060-421-9.

ARCHÍV SLOVENSKEJ TECHNICKEJ UNIVERZITY

bez publikačnej činnosti

ARCHÍV UNIVERZITY KOMENSKÉHO A REGISTRATÚRNEHO STREDISKA FIF UNIVERZITY KOMENSKÉHO

GRÓFOVÁ, Mária. Slowakische Historiographie der Hochschulbildung. In FISCHER-DÁRDAI, Ágnes – LENGVÁRI, István – SCHMELZER-POHÁNKA, Éva (eds.). *University of Pécs 650th Jubilee in Education – „University and Universality – the Place and Role of the University of Pécs in Europe from the Middle Ages to Present Day". International University History Conference – 12–13 October 2017*. Pécs: Conference Volume. (Publications of the University Library of Pécs, 16. / A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai 16.) Pécs: University Library of Pécs and Centre for Learning, 2017, s. 251-282.

GRÓFOVÁ, Mária – KAMENICKÝ, Miroslav. Profesor Július Bartl osemdesiatročný. In *Historický zborník*, roč. 27, 2017, č. 1, s. 206-211, ISSN 1335-8723 71.

GRÓFOVÁ, Mária. „...a ako tretia vznikla filozofická fakulta." K počiatkom a prvým rokom jestvovania Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. In SLOBODNÍK, Martin – GLOSSOVÁ, Marta (eds.). *95 rokov Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Pohľad do dejín inštitúcie a jej akademickej obce*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2017, s. 40-72, ISBN 978-80-223-4390-9.

GRÓFOVÁ, Mária. Príhovor [na odbornom seminári venovanom Elemírovi Rákošovi 1935 – 2003]. In HRIVŇÁK, Štefan – ŽAŽOVÁ, Henrieta (eds.). *Zborník Spoločnosti slovenských archivárov 2017*. Bratislava: Spoločnosť slovenských archivárov, 2017, s. 15-16, ISBN 978-80-971356-3-8.

GRÓFOVÁ, Mária. Príhovor [na XXI. archívnych dňoch SR v Martine]. In HRIVŇÁK, Štefan – ŽAŽOVÁ, Henrieta (eds.). *Zborník Spoločnosti slovenských archivárov 2017*. Bratislava: Spoločnosť slovenských archivárov, 2017, s. 105-106, ISBN 978-80-971356-3-8.

GRÓFOVÁ, Mária – ŠVOLIKOVÁ, Marta. 17. celoštátna konferencia v Liberci. In *Fórum archivárov,* roč. XXVI, 2017, č. 2, s. 39-45, ISSN 1339-8423.

GRÓFOVÁ, Mária. 50. výročie vzniku Spoločnosti rakúskych archivárok a archivárov. In *Fórum archivárov,* roč. XXVI, 2017, č. 3, s. 77-78, ISSN 1339-8423.

GRÓFOVÁ, Mária. Archivárky vo Vysokých Tatrách alebo „Len aby sme v hanbe nezostali"? Veselo i vážne o netradičnom podujatí. In *Fórum archivárov,* roč. XXVI, 2017, č. 3, s. 145-148, ISSN 1339-8423.

GRÓFOVÁ, Mária. (Anotácia) DUDEKOVÁ, Gabriela – MANNOVÁ, Elena a kol. *Vojak medzi civilmi, civil medzi vojakmi. Vzťah armády a spoločnosti v období modernizácie. Pocta Vojtechovi Danglovi*. Bratislava: Spoločnosť PRO HISTORIA, 2017, 512 s., ISBN 978-80-89910-01-4. In *Fórum archivárov,* roč. XXVI, 2017, č. 3, s. 120-121, ISSN 1339-8423.

GRÓFOVÁ, Mária. (Anotácia) BINDING, Günther. *Stavebný proces v stredoveku. Ako sa stavalo v stredovekej Európe.* Bratislava: AEPress, s. r. o., 2016, 496 s., ISBN 978-80-89678-08-2. In *Fórum archivárov,* roč. XXVI, 2017, č. 3, s. 121-122, ISSN 1339-8423.

GRÓFOVÁ, Mária. (Anotácia) OTTOMANSKÁ, Stanislava – STEINOVÁ, Šárka. *Stopy českých zahradních architektů na Slovensku.* Praha: Národní zemědělské muzeum, s. p. o., 2017, 198 s., ISBN 978-80-86874-78-4. In *Fórum archivárov,* roč. XXVI, 2017, č. 3, s. 127-128, ISSN 1339-8423.

HERNANDO, Margaréta. Kozubové hodiny majstra Jacoba Guldana. In *Studia Museologica Slovaca 1*. Bratislava: Muzeológia a kultúrne dedičstvo, 2017, s. 7-19, ISBN 978-80-89881-07-9.

HERNANDO, Margaréta. (Anotácia) KERECMAN, Peter. *Advokáti Davisti – Vladimír Clementis, Ján Poničan, Daniel Okáli*. In *Fórum archivárov,* roč. XXVI, 2017, *č. 2*, s. 103-104, ISSN 1339-8423.

NALEVANKOVÁ Gabriela. Návšteva poľskej kolegyne v Archíve UK. In *Naša Univerzita*, roč. 63, 2017, č. 10, s. 15.

ARCHÍV VÝTVARNÉHO UMENIA SLOVENSKEJ NÁRODNEJ GALÉRIE

KUČEROVÁ BODNÁROVÁ, Katarína. Od majiteľa k bádateľovi. K problematike akvizície osobných fondov. In HRIVŇÁK, Štefan – ŽAŽOVÁ, Henrieta (eds.). *Zborník spoločnosti slovenských archivárov 2017*. Bratislava: Spoločnosť slovenských archivárov, 2017, s. 141-148, ISBN 978-80-971356-3-8.

LITERÁRNY ARCHÍV SLOVENSKEJ NÁRODNEJ KNIŽNICE

BOŽEKOVÁ, Martina – KUCIANOVÁ, Anna (eds.). *Pramene slovenskej hudby VI. Zborník zo 6. konferencie hudobných knihovníkov, archivárov a múzejníkov:* [CD-ROM]. Martin: Slovenská národná skupina IAML, 2017, ISBN 978-80-972230-1-4.

BOŽEKOVÁ, Martina. Nedožité jubileum Ladislava Galka. In *Musicologica slovaca,* roč. 8 (34), 2017, č. 1, s. 139-145, ISSN 1338-2594.

BOŽEKOVÁ, Martina. Vojtech Adamec (1926 – 1973). In *Cantus Choralis Slovaca 2016. Zborník materiálov z XII. medzinárodného sympózia o zborovom speve v Banskej Bystrici. Slovensko.* Banská Bystrica: Belianum, 2017, s. 114-121, ISBN 978-80-557.

JÁNOŠÍK, Marcel. V Jasenici opäť zneli tóny klasikov. In *MY, noviny stredného Považia,* roč. 60, 2017, č. 4, s. 10, ISSN 0231-861X.

MONCMANOVÁ, Ľubica. Rozprávačské Lodno jubiluje... In *Rozprávačské Lodno 2017. 20. národná súťažná prehliadka rozprávačov Slovenska*. Čadca: Kysucké kultúrne stredisko, 2017, s. 7.

PÁSTOROVÁ, Eva. Turčianski podomoví obchodníci v Rusku. Denník Matúša Líšku. In *Knižnica,* roč. 18, 2017, č. 2, s. 85-87, ISSN 1336-0965.

PÁSTOROVÁ, Eva. Mandl, Bernard. In *Biografický lexikón Slovenska VI. M – N.* Martin: Slovenská národná knižnica, 2017, s. 145, ISBN 978-80-8149-079-8, 80-89023-15-0 (súbor).

PÁSTOROVÁ, Eva. Moravec, Juraj. In *Biografický lexikón Slovenska VI. M – N.* Martin: Slovenská národná knižnica, 2017, s. 145, ISBN 978-80-8149-079-8, 80-89023-15-0 (súbor).

SLOŠIAROVÁ, Mária. Elena Holéczyová v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice. In *Knižnica,* roč. 18, 2017, č. 3, s. 73-77, ISSN 1336-0965.

ŠIŠMIŠOVÁ, Karin. Osobné fondy v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice. In HRIVŇÁK, Štefan – ŽAŽOVÁ, Henrieta (eds.). *Zborník spoločnosti slovenských archivárov 2017*. Bratislava: Spoločnosť slovenských archivárov, 2017, s. 203-209, ISBN 978-80-971356-3-8.

ŠIŠMIŠOVÁ, Karin. XXI. archívne dni v roku 2017 – závery alebo Čo bolo a nebolo povedané o osobných fondoch. In HRIVŇÁK, Štefan – ŽAŽOVÁ, Henrieta (eds.). *Zborník spoločnosti slovenských archivárov 2017*. Bratislava: Spoločnosť slovenských archivárov, 2017, s. 351-352, ISBN 978-80-971356-3-8.

VALOVÁ, Mária. Portréty spisovateľa Andreja Plávku. Zo zbierok Literárneho archívu Slovenskej národnej knižnice v Martine. In *Knižnica*, roč. 18, 2017, č. 2, s. 78-85, ISSN 1336-0965.

VALOVÁ, Mária. Vzácne portréty Jozefa Miloslava Hurbana. In *Múzeum,* roč. LXIII, 2017, č. 2, s. 33-36, ISSN 0027-5263.

WEISSOVÁ, Ivana. Obrázky zo života rodiny Rehora Urama-Podtatranského. In *Knižnica,* roč. 18, 2017, č. 3, s. 77-851, ISSN 1336-0965.

NÁRODNÝ FILMOVÝ ARCHÍV SLOVENSKÉHO FILMOVÉHO ÚSTAVU

bez publikačnej činnosti

ÚSTREDNÝ ARCHÍV GEODÉZIE A KARTOGRAFIE

bez publikačnej činnosti

ÚSTREDNÝ ARCHÍV SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

GESCHWANDTNER, Branislav. Cechy na Hornej Nitre. In PALUGA, Lukáš – RÉPÁSOVÁ, Katarína (eds.). *Remeslá a živnosti v dejinách miest. Zborník príspevkov z rovnomenného sympózia 28. a 29. september 2016 Komárno*. Bratislava – Komárno, 2017, s. 57-62, ISBN 978-80-971528-5-7.

GUBÁŠOVÁ BAHERNÍKOVÁ, Jana – JURÁNYI, Ladislav. Súkromné listy v osobných fondoch – zanikajúca diplomatická kategória alebo výzva? In HRIVŇÁK, Štefan – ŽAŽOVÁ, Henrieta (eds.). *Zborník spoločnosti slovenských archivárov 2017*. Bratislava: Spoločnosť slovenských archivárov, 2017, s. 149-152, ISBN 978-80-971356-3-8.

GUBÁŠOVÁ BAHERNÍKOVÁ, Jana. Metodika spracovávania osobných fondov v Ústrednom archíve Slovenskej akadémie vied. In *Práce z dějin Akademie věd*, roč. 9, 2017, s. 27-38, ISSN 1803-9448.

HASÁKOVÁ, Zuzana – MAJEROVÁ, Kristína. Profesor Alexander Húščava – zakladateľ štúdia archívnictva a pomocných vied historických na Slovensku. In *95 rokov Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Pohľad do dejín inštitúcie a jej akademickej obce*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2017, s. 169-184, ISBN 978-80-223-4390-9.

HASÁKOVÁ, Zuzana. Umelecká a vedecká rada (UVR) a jej štruktúra v rokoch 1945-1952/3. In *České, slovenské a československé dějiny 20. století. XI*. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové, 2017, s. 171-178, ISBN 978-80-7435-672-8.

MAJEROVÁ, Kristína. Spomienka na L. Kamencovú. In *Fórum archivárov*, roč. XXVI, 2017, č. 3, s. 136-139, ISSN 1339-8423.

MAJEROVÁ, Kristína. Veda v zrkadle archívnych dokumentov – Deň otvorených dverí Ústredného archívu SAV. In *Fórum archivárov*, roč. XXVI, 2017, č. 3, s. 81-82, ISSN 1339-8423.

MAJEROVÁ, Kristína. Veda v zrkadle archívnych dokumentov. In *Správy SAV* [online]. Dostupné na: <http://www.sav.sk/index.php?lang=sk&doc=services-news&source_no=20&news_no=7257>.

INŠTITÚT HISTÓRIE FIF PREŠOVSKEJ UNIVERZITY V PREŠOVE, KATEDRA ARCHÍVNICTVA A POMOCNÝCH VIED HISTORICKÝCH

BODNÁROVÁ, Miloslava. Prešov od stredoveku do konca 16. storočia. In KÓNYA, Peter a kol. *Dejiny Prešova I*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2017, s. 137-294, ISBN 978-80-555-1896-1. (podiel 27%)

BODNÁROVÁ, Miloslava. Lutherský smer reformácie – lutherstvo; Anabaptizmus (novokrstenci, novšie krstenci). In KÓNYA, Peter – KÓNYOVÁ, Annamária a kol. *Konfesionálny vývin Uhorska v ranom novoveku*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2017, s. 114-133, 179-189, ISBN 978-80-555-2183-1.

DOMENOVÁ, Marcela. Prešov od stredoveku do konca 16. storočia. In KÓNYA, Peter a kol. *Dejiny Prešova I*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2017, s. 137-294, ISBN 978-80-555-1896-1. (podiel 73%)

DOMENOVÁ, Marcela. Prešov a jeho obyvatelia na prelome stredoveku a novoveku (vybrané okruhy hospodárskeho a spoločenského vývoja). In ŠTEFÁNIK, Martin a kol. *Stredoveké mesto a jeho obyvatelia*. Bratislava: Veda, 2017, s. 261-290, ISBN 978-80-224-1609-2.

DOMENOVÁ, Marcela. *SEM Jednota Mateja Bahila [electronic]: zo spolkovej činnosti evanjelickej mládeže v Prešove*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2017, 215 s., ISBN 978-80-555-1948-7.

DOMENOVÁ, Marcela. K dejinám školstva v Prešove v 16. storočí. In *Prešov v priestore a čase. Nové obzory 33*. Prešov: Krajské múzeum v Prešove, 2017, s. 94-110, ISBN 978-80-89952-00-7.

DOMENOVÁ, Marcela. Alexander Duchnovič a jeho tvorba: (fragmenty súdobého diela v historických knižniciach mesta Prešov). In JAVOR,

Martin (zost.). *Obraz východného Slovenska na Zakarpatskej Ukrajine a Zakarpatskej Ukrajiny na východnom Slovensku v 17. až 20. storočí*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2017, s. 39-70, ISBN 978-80-555-1810-7.

DOMENOVÁ, Marcela. Knižnica SEM Jednota Mateja Bahila v Prešove: (k stavu knižnice v roku 1939 a súčasnej rekonštrukcii torza knižnice). In KURUCOVÁ, Angela – ČARNOGURSKÁ FENIKOVÁ, Martina (zost.). *Vývoj kultúry východného Slovenska: zborník z konferencie*. Košice: Štátna vedecká knižnica v Košiciach, 2017, s. 266-288, ISBN 978-80-85328-68-4.

DOMENOVÁ, Marcela. Život: mesačník pre sociálno-zdravotnícku výchovu (vybrané otázky II.). In *Medicína, farmacie a veterinární lékařství: kapitoly k dějinám a vybraným tematům*. Brno: Technické muzeum v Brně, 2017, s. 206-220, ISBN 978-80-87896-43-3.

DOMENOVÁ, Marcela. (Recenzia) LIŠKA, Anton. *História a architektúra gréckokatolíckych murovaných chrámov tereziánskeho typu na Slovensku*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2015, 582 s., ISBN 978-80-555-1546-5. In *Annales historici Presovienses*, roč. 17, 2017, č. 1, s. 146-147, ISSN 1336-7528.

DOMENOVÁ, Marcela. (Recenzia) KÓNYA, Peter. *Centrálne úrady hospodárskej správy počas povstania Františka II. Rákocziho*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2014, 103 s., ISBN 978-80-555-1233-4. In *Annales historici Presovienses,* roč. 17, 2017, č. 1, s. 139-141, ISSN 1336-7528.

DOMENOVÁ, Marcela. Vedecká konferencia: „Šariš vo svetle dobových dokumentov a tlače (1848-1948)", Prešov, 28. apríl 2016. In *Kuděj: časopis pro kulturní dějiny*, roč. 18, 2017, č. 1, s. 80-81, ISSN 1211-8109.

DOMENOVÁ, Marcela. Učiteľská mobilita Erasmus+ na Katedre historie Filozofické fakulty Univerzity J. E. Purkyně: Ústí nad Labem, 3.-6. apríl 2017. In *Dejiny: internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove,* roč. 12, 2017, č. 1, s. 182-183, ISSN 1337-0707. Dostupné na: <http://dejiny.unipo.sk/PDF/2017/Dejiny_1_2017.pdf>.

DOMENOVÁ, Marcela. Vedecká konferencia s medzinárodnou účasťou „Prvá svetová vojna v Karpatoch", Prešov, 14. – 15. apríl 2016. In *Kuděj: časopis pro kulturní dějiny*, roč. 18, 2017, č. 1, s. 78-80, ISSN 1211-8109.

FEDORČÁKOVÁ, Mária. Medzi radnicou a kostolom: mestská škola v Bardejove v stredoveku. In *Mesto a dejiny*, roč. 6, 2017, č. 2, s. 48-61, ISSN 1339-0163.

KURINOVSKÁ, Michaela. Inštitút histórie privítal stredoškolských študentov. In *NA PULZE: časopis Prešovskej univerzity*, roč. 10, 2017, č. 1, s. 8, ISSN 1337-9208.

KURINOVSKÁ, Michaela. Medzinárodná konferencia City and the Process of Transition from Early Modern Times to the Present. Wroclaw, 8. – 10. jún 2017. In *Dejiny: internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove*, roč. 12, 2017, č. 2, s. 174-175, ISSN 1337-0707. Dostupné na: <http://dejiny.unipo.sk/PDF/2017/25_2_2017.pdf>.

KATEDRA ARCHÍVNICTVA A POMOCNÝCH VIED HISTORICKÝCH, UNIVERZITA KOMENSKÉHO V BRATISLAVE

FEDERMAYER, Frederik. Mramorová sála v kláštore St. Florian a jeho prepošt. In *Pamiatky a múzeá*, roč. 66, 2017, č. 2, s. 54-59, ISSN 1335-4353.

FEDERMAYER, Frederik. Heraldická móda a uhorské rodové erby v ranom novoveku na príklade vývoja erbu turčianskeho šľachtického rodu z Tomčian. In *Genealogicko-heraldický hlas*, roč. 27, 2017, č. 1-2, s. 27-35, ISSN 1335-0137.

FEDERMAYER, Frederik (ed.). *Woch – ročenka pre genealógiu a regionálne dejiny Bratislavy*. Bratislava: Bratislavský okrášľovací spolok, roč. 4-5, 2016-2017, 164 s., ISBN 978-80-971577-3-9.

FEDERMAYER, Frederik. Kirchenvarter Josef Beranek (1842-1915) posledný irchár na Zuckermandli a jeho rodina. In *Woch – ročenka pre genealógiu a regionálne dejiny Bratislavy*. Bratislava: Bratislavský okrášľovací spolok, roč. 4-5, 2016-2017, s. 86-97, ISBN 978-80-971577-3-9.

FEDERMAYER, Frederik. Heraldické znamenia obyvateľov Zuckermandla. In *Woch – ročenka pre genealógiu a regionálne dejiny Bratislavy*. Bratislava: Bratislavský okrášľovací spolok, roč. 4-5, 2016-2017, s. 126-153, ISBN 978-80-971577-3-9.

FEDERMAYER, Frederik. Vedecká konferencia Pamiatky a genealógia, Bratislava, 11.-12. októbra 2016. In *Woch – ročenka pre genealógiu a regionálne dejiny Bratislavy*. Bratislava: Bratislavský

okrášľovací spolok, roč. 4-5, 2016-2017, s. 154-156, ISBN 978-80-971577-3-9.

FEDERMAYER, Frederik. (Anotácia) PÁLFFY, Géza – BUZÁSI, Enikő. *Augsburg – Wien – München – Innsbruck. Die frühesten Darstellungen der Stephanskrone und die Entstehung der Exemplare des Ehrenspiegels des Hauses Österreich. Gelehrten- und Künstlerbeziehungen in Mitteleuropa in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts*. Budapest: Institut für Geschichte des Forschungszentrums für Humanwissenschaften der Ungarischen Akademie der Wissenschaften, 2015, ISBN 978-963-416-008-3. In *Woch – ročenka pre genealógiu a regionálne dejiny Bratislavy*. Bratislava: Bratislavský okrášľovací spolok, roč. 4-5, 2016-2017, s. 157, ISBN 978-80-971577-3-9.

FEDERMAYER, Frederik. Neskorší majitelia knižnice Zachariáša Mošovského v genealogických súvislostiach. In *Studia bibliographia Posoniensia 2017*. Bratislava: Univerzitná knižnica, 2017, s. 11-33, ISBN 978-80-89303-56-4.

ROHÁČ, Juraj. Bol to môj učiteľ, kolega a vzor.... In HRIVŇÁK, Štefan – ŽAŽOVÁ, Henrieta (eds.). *Zborník spoločnosti slovenských archivárov 2017*. Bratislava: Spoločnosť slovenských archivárov, 2017, s. 77-78, ISBN 978-80-971356-3-8.

STEINEROVÁ, Jela – ROHÁČ, Juraj – PODUŠEKOVÁ, Gabriela. Slovakia libraries, archives and museums. In *Encyclopedia of library and information sciences*. 4. uprav. vyd. Boca Raton: CRC, 2017, nestr. [14 s.], ISBN 9781466552593.

SOKOLOVSKÝ, Leon. Erby súčasných samosprávnych krajov v zrkadle znakov historických stolíc. In *Genealogicko-heraldický hlas*, roč. 27, 2017, č. 1-2, s. 54-60, ISSN 1335-0137.

SOKOLOVSKÝ, Leon. Pracovné činnosti, remeslá a živnosti obyvateľov Kokavy nad Rimavicou do polovice 20. storočia. In *Gemer–Malohont 13*. Rimavská Sobota: Gemersko-malohontské múzeum, 2017, s. 133-138, ISBN 978-80-85134-49-0.

ŠEDIVÝ, Juraj. Stredoveká Univerzita Istropolitana – prvá vysoká škola na Slovensku. In *Studia Academica Slovaca 46*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2017, s. 322-334, ISBN 978-80-223-4361-9.

ŠEDIVÝ, Juraj. Od historických atlasov miest ku komplexným pamäťovým portálom – digitalizácia ako zmena diskurzu v urbánnej historiografii. In *Historický časopis*, roč. 65, 2017, č. 1, s. 119-132, ISBN 0018-2575.

ŠEDIVÝ, Juraj – JÍŠOVÁ, Kateřina. Středověké radnice v střední Evropě – výzvy, analýzy, perspektivy. In *Radnice, rynek* a *tržiště: místa setkávání, obchodu a reprezentace ve středověkých* a *raně novověkých městech*. Praha: Archiv hlavního města Prahy, 2017, s. 15-50, ISBN 978-80-88013-74-7. (Documenta Pragensia Supplementa, ISSN 2570-9895; 8)

ŠEDIVÝ, Juraj. Zwischen Gotik und Renaissance epigraphische Schriften, Schriftmischungen und Mischschriften aus der Slowakei als Zeugen eines Paradigmenwechsels. In *Archiv für Diplomatik: schriftgeschichte Siegel- und Wappenkunde*, 63. Band. Köln: Böhlau Verl., 2017, s. 451-484, ISBN 978-3-412-50980-4.

VALO, Ján (ed.). *Memory 2015*. Bratislava: Sport marketing company, 2017, 69 s., ISBN 978-80-972770-2-4.

VALO, Ján. Zuckermandel v 19. a 20. storočí z pohľadu historickej geografie. In *Woch – ročenka pre genealógiu a regionálne dejiny Bratislavy*. Bratislava: Bratislavský okrášľovací spolok, roč. 4-5, 2016-2017, s. 98-117, ISBN 978-80-971577-3-9.

VALO, Ján. (Recenzia) JANKOVIČ, Ľubomír. *Slovensko, Európa a svet na starých mapách a v grafických vyobrazeniach historických tlačí 15. a 18. storočia z fondov a zbierok Slovenskej národnej knižnice*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2017, 390 s., ISBN 978-80-8149-080-4. In *Historický zborník*, roč. 27, 2017, č. 2, s. 210-211, ISNN 1335-8723.

VALO, Ján. Konferencia Mesto a jeho historická krajina. In *Fórum archivárov*, roč. 26, 2017, č. 2, s. 64-65, ISSN 1339-8423.

VALO, Ján. Medzinárodná vedecká konferencia Memory 2017 – druhý ročník synergie pamäťových a fondových inštitúcií. In *Fórum archivárov,* roč. 26, 2017, č. 3, s. 79-80, ISSN 1339-8423.

VALO, Ján. Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave z pohľadu dejín správy. In *95 rokov Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Pohľad do dejín inštitúcie a jej akademickej obce*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2017, s. 73-88, ISBN 978-80-223-4390-9.

VALO, Ján. Digitalizácia a elektronické dokumenty vo výchove a vzdelávaní archivárov. In VALO, Ján (ed.). *Memory 2015*. Bratislava: Sport marketing company, 2017, 48-56 s., ISBN 978-80-972770-2-4.

Zdroj: *Informácie zaslané od autorov*

Spracovala: *Ivana Červenková, Slovenský národný archív*

NOVINKY Z ICA

SVETOVÝ DEŇ DIGITÁLNEHO UCHOVÁVANIA *WORLD DIGITAL PRESERVATION DAY*

Digitálne technológie sú jednou zo signifikantných čŕt nášho veku. Využívajú sa vo všetkých známych odvetviach ľudskej činnosti, počnúc priemyslom či štátnou správou, končiac jednotlivcami. Ich výsledný produkt v podobe digitálnych materiálov a starostlivosť oň pôsobí nemalé starosti nielen pôvodcom, ale aj tým, ktorí sa priamo zamýšľajú nad ochranou či uchovávaním tohto typu dokumentov. Diskety, audio a videozáznamy, magnetofónové pásky, CD, DVD nosiče, ale aj e-maily, FB stránky, digitálne fotografie a podobne. Na túto obrovskú, a stále zväčšujúcu sa, skupinu archívnych materiálov upriamila pozornosť aj Medzinárodná rada archívov, ktorá v prvý novembrový štvrtok upozornila na podujatie s názvom Svetový deň digitálneho uchovávania (*World digital preservation day*).

Táto celosvetová akcia sa v roku 2019 uskutočnila 7. novembra a jej hlavným cieľom bolo zvýšiť všeobecné povedomie o digitálnom uchovávaní. Iniciátorom podujatia je organizácia s názvom Koalícia pre digitálne uchovávanie (*Digital Preservation Coalition*, skrátene DPC). Táto členská nezisková organizácia bola založená v roku 2002 inštitúciami v Anglicku a Írsku, pričom jej primárnym poslaním je zabezpečovať digitálne dedičstvo. Jednotlivé organizácie sa môžu k DPC pridať viacerými spôsobmi, a to ako riadni členovia (napr. Luxemburská národná knižnica, Britská knižnica, Univerzitná knižnica v Cambridge, Európska organizácia pre nukleárny výskum – CERN, Európska centrálna banka, Britský národný archív, Národná knižnica Škótska, Národná knižnica Walesu, univerzity v Glasgowe, Londýne, Oxforde, Sheffielde, niektoré z organizácií OSN a pod.); ako pridružení členovia (niektoré univerzitné pracoviská, BBC, Britské múzeum, Banka Anglicka, Írsky digitálny repozitár, Medzinárodná agentúra pre atómovú energetiku, Knižnica a archívy Kanada, Austrálsky národný archív, Írsky národný archív či Tate); ako spojenecké organizácie alebo čestní členovia. Aj na základe jej členov je zjavné, že DPC je medzisektorovou organizáciou.

DPC sa zaoberá i strategickými, kultúrnymi a technologickými výzvami, ktorým čelí naša spoločnosť v tejto oblasti, snaží sa do ich riešenia zapojiť jednotlivé komunity, rozvíjať pracovné sily, budovať kapacity, stanoviť postupy a riadenie procesov. Tento cieľ je definovaný aj v jej strategickom pláne na roky 2018 – 2022. Z obsiahlych informácií o DPC, ktoré sú uvedené na jej webovej stránke https://dpconline.org, dávam do pozornosti najmä voľne prístupnú príručku *Digital Preservation Handbook* https://dpconline.org/handbook. V novinkách získate informácie o aktuálnych voľných pozíciách pre archivárov – špecialistov na digitálne technológie a digitálne archívne dokumenty v inštitúciách na celom svete, o možnostiach získania grantov alebo pripravovaných podujatiach. Aktivity DPC, ako aj aktivity jej jednotlivých členov, môžete napokon sledovať, a inšpirovať sa nimi, i prostredníctvom jej sociálnych sietí https://www.instagram.com/explore/tags/wdpd2019/ a blogu https://www.dpconline.org/blog/idpd.

Katarína Kučerová Bodnárová
Archív výtvarného umenia SNG

AKTUÁLNE ZO ŽIVOTA ARCHIVÁROV – ODBORNÉ ČLÁNKY A ROZHOVORY

K 30. VÝROČIU NEŽNEJ REVOLÚCIE BOL V SLOVENSKOM NÁRODNOM ARCHÍVE SPRÍSTUPNENÝ ARCHÍVNY FOND VEREJNOSŤ PROTI NÁSILIU

V novembri tohto roku sme si pripomenuli 30. výročie Nežnej revolúcie. Okrem viacerých výstav a konferencií, ktoré sa uskutočnili v rámci osláv, sa zamestnancom Slovenského národného archívu, oddelenia spracúvania archívnych dokumentov II, podarilo úspešne sprístupniť archívny fond Verejnosť proti násiliu (ďalej VPN).

Občianske a neskôr politické hnutie VPN vzniklo ako reakcia na udalosti 16. novembra 1989, keď vysokoškolskí a stredoškolskí študenti zorganizovali protestný pochod proti vtedajšiemu návrhu vysokoškolského zákona a za zachovanie akademických slobôd. O deň neskôr sa v Prahe na Albertove zišli českí a slovenskí študenti pri oficiálnom pietnom akte pri príležitosti 50. výročia smrti Jána Opletala a pripomenutia si zatvorenia českých škôl v roku 1939. Manifestácia študentov bola násilne potlačená a vyvolala medzinárodné pohoršenie.

Vznik VPN bol ohlásený dňa 19. novembra 1989 na stretnutí kultúrnych a vedeckých pracovníkov vo výstavnej sieni Mestskej organizácie Zväzu slovenských výtvarných umelcov (Umelecká beseda). Išlo o voľné, otvorené a nezávislé združenie občanov bez záväzných pravidiel pre svoju činnosť a bez

Dočasné čiastkové inventáre k archívnemu fondu VPN. Foto: Mária Fiľarská.

Archívny fond VPN uložený v depote SNA. Foto: Mária Fiľarská.

povolenia či súhlasu príslušných úradov, teda bez právnej subjektivity. Členovia VPN si vytvorili svoj Koordinačný výbor a aktivity združenia prezentovalo Koordinačné centrum VPN, ktoré sa vytvorilo v Umeleckej besede v čase zrodu samotnej VPN. Od 22. novembra VPN začala používať aj označenie Občianska iniciatíva. Postupom času sa k VPN pridali stovky občanov a začali vznikať občianske iniciatívy VPN v jednotlivých regiónoch Slovenska. Ako občianska iniciatíva pôsobila VPN do 28. decembra 1989, keď Ministerstvo vnútra a životného prostredia Slovenskej socialistickej republiky vydalo rozhodnutie o povolení vytvorenia zvláštneho združenia s názvom Verejnosť proti násiliu. Už ako legitímne občianske hnutie pôsobila od začiatku januára 1990 do 10. februára 1990. Na druhom celoslovenskom sneme VPN schválila stanovy, na základe ktorých sa občianske hnutie pretransformovalo na politické hnutie VPN. Základnou úlohou VPN bolo povzbudzovať občiansku aktivitu pri riešení závažných občianskych problémov, ako napr. ochrana ľudských a občianskych práv, ochrana životného prostredia a ochrana slobody tlače.

Organizačná štruktúra VPN bola viacstupňová. Základnou jednotkou bol Koordinačný výbor VPN v Bratislave. Druhý stupeň predstavovali regionálne koordinačné výbory VPN pôsobiace v okresoch, prípadne v mestách. Najvyšším orgánom VPN bol snem, ktorý mohol meniť a dopĺňať stanovy politického hnutia a ústredným orgánom bola Slovenská republiková rada VPN, ktorá prijímala zásadné politické rozhodnutia.

Politické hnutie VPN od svojho vzniku riešilo svoje existenčné postavenie na politickej scéne. Po parlamentných voľbách v júni 1990 vyvrcholili nezhody v samotnom politickom hnutí a v rozdielnosti chápania vedenia hnutia na politickom poli. Napätie sa vyostrilo 5. marca 1991 na zasadnutí Slovenskej rady VPN a priaznivci Vladimíra Mečiara založili platformu Verejnosť proti násiliu – Za demokratické Slovensko (ďalej VPN – ZDS). Mimoriadny snem VPN v Košiciach, ktorý sa konal 27. apríla 1991, potvrdil rozdelenie VPN a z platformy VPN – ZDS vzniklo Hnutie za demokratické Slovensko. Zvyšní členovia pôvodnej VPN na svojom republikovom sneme 19. októbra 1991 odsúhlasili zmenu stanov, čo v praxi znamenalo zmenu názvu z Verejnosti proti násiliu na Občiansku demokratickú úniu – Verejnosť proti násiliu (ďalej ODÚ – VPN). V tejto podobe ODÚ – VPN vstúpila do predvolebného boja do nadchádzajúcich volieb v roku 1992 s návrhom volebného programu „Cesta k úspechu“. Mimoriadne zasadnutie republikového snemu ODÚ – VPN, ktoré sa konalo dňa 29. marca 1992, schválilo okrem volebného programu aj zmenu stanov strany, čím sa zmenil aj názov z ODÚ – VPN na Občianska demokratická únia (ďalej ODÚ). Vo voľbách v júni 1992 politická strana ODÚ neuspela a nedostala sa do Slovenskej národnej rady ani do Federálneho zhromaždenia. Republikový snem ODÚ v Lučenci dňa 14. novembra 1992 rozhodol o ukončení činnosti strany tzv. dobrovoľným rozpustením.

Súčasne so vznikom občianskeho hnutia a neskôr politického hnutia VPN vzniklo aj registratúrne stredisko, tzv. Archív VPN. To sídlilo v Mozartovom dome na Jiráskovej 10 (dnes Ventúrska 10) v Bratislave, v priestoroch bývalého knižného skladu. Uchovávalo dokumenty z činnosti VPN, korešpondenciu, predmety získané darom od občanov a vlastnou zbierkotvornou činnosťou. Koncom roka 1992 boli dokumenty z činnosti VPN rozdelené na dve časti, pričom jedna časť bola presťahovaná zo sídla VPN do rodinného domu neďaleko Bratislavy, kde bola uložená až do roku 1999. Druhá časť dokumentov bola umiestnená v priestoroch Nadácie Milana Šimečku.

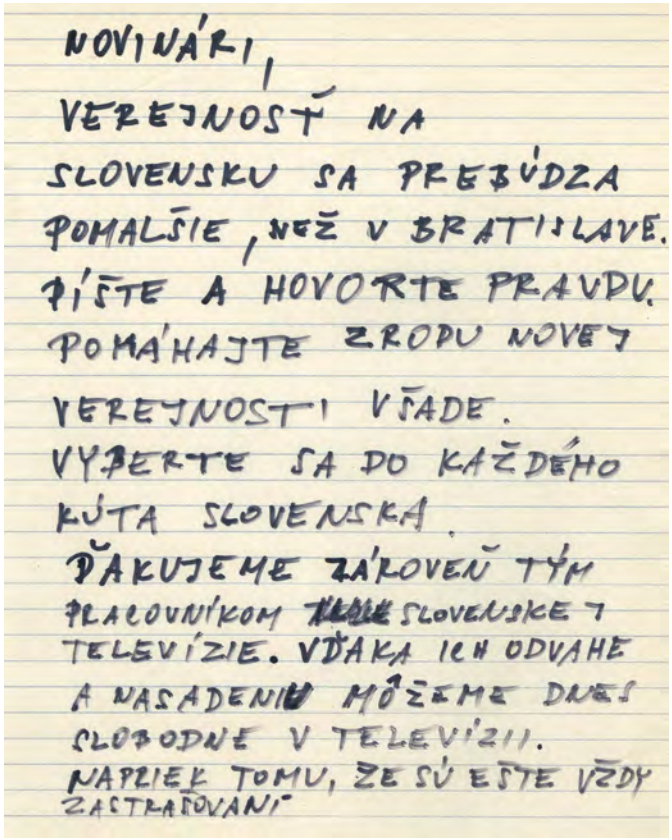
Míting VPN na Námestí SNP v Bratislave. Zdroj: SNA, fond VPN.

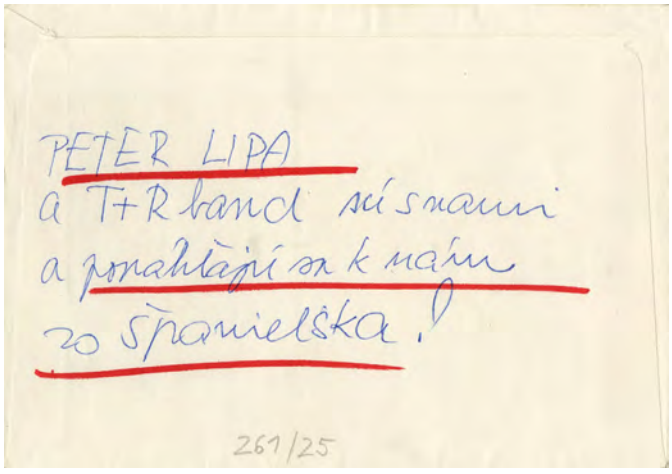

Demonštrácia v Bratislave. Zdroj: SNA, fond VPN.

Slovenský národný archív (ďalej SNA) získal na základe depozitnej zmluvy z júla 2004 všetky písomnosti bývalej registratúry VPN, ODÚ – VPN aj samotnej ODÚ. Depozitná zmluva vypršala v júli 2014 a písomnosti prešli do trvalej úschovy Slovenskej republiky v priestoroch SNA.

Prvá časť archívnych dokumentov archívneho fondu VPN bola spracovaná a sprístupnená prostredníctvom archívnej pomôcky v roku 2009. V roku 2017 sa na základe požiadaviek verejnosti a tiež z príležitosti blížiaceho sa výročia Nežnej revolúcie pristúpilo k ďalšiemu spracovaniu archívneho fondu VPN. Projekt na sprístupnenie archívneho súboru bol schválený Vedeckou radou SNA v druhej polovici roku 2017. Aj napriek časovej rezerve samotné spracovanie archívneho fondu sprevádzali mnohé komplikácie. Veľké množstvo neroztriedených dokumentov, korešpondencie, fotografií, plagátov, trojrozmerných predmetov, tlače, audio a video záznamov na rôznych druhoch nosičov si vyžadovalo osobitný prístup pri spracúvaní. Ďalšou komplikáciou bola samotná absencia potrebných

Príhovory na námestí v Bratislave.
Zdroj: SNA, fond VPN.

prehrávačov v SNA. Taktiež bolo potrebné pristúpiť k presunutiu viacerých dokumentov do iných archívnych fondov: Slovenská národná rada III., Federálne zhromaždenie, Slovenská volebná komisia, Ústredná volebná komisia a Slovenský zväz ochrancov prírody a krajiny z dôvodu ich jednoznačnej fondovej príslušnosti k týmto archívnym fondom. V rámci vnútorného vyraďovania boli vyradené dokumenty bez trvalej archívnej hodnoty, napr. multiplikáty. Rozsah archívneho fondu po spracovaní je 84 bm.

V roku 2019 bol archívny fond VPN spracovaný a sprístupnený verejnosti prostredníctvom štyroch dočasných čiastkových inventárov. Hlavným dôvodom takéhoto rozdelenia bolo očakávanie možných prírastkov.

Písomnosti VPN boli rozdelené do piatich fondových oddelení:

1. Občianske združenie a občianska iniciatíva Verejnosť proti násiliu (1989)
2. Občianske hnutie a politické hnutie Verejnosť proti násiliu (1989) 1990 – 1991
3. Občianska demokratická únia – Verejnosť proti násiliu (1990) 1991 – 1992
4. Občianska demokratická únia (1989) 1992 – 1993
5. Dokumentačný materiál 1989 – 1993

Prvé fondové oddelenie Občianske združenie a občianska iniciatíva Verejnosť proti násiliu zahŕňa archívne dokumenty z novembra a decembra 1989. Ide predovšetkým o stanoviská Koordinačného výboru VPN, občanov, inštitúcií, podnikov a partnerských občianskych iniciatív k vnútropolitickej situácii v krajine, ďalej dokumenty z rôznych rokovaní a z organizovania demonštrácií (mítingov) v Bratislave.

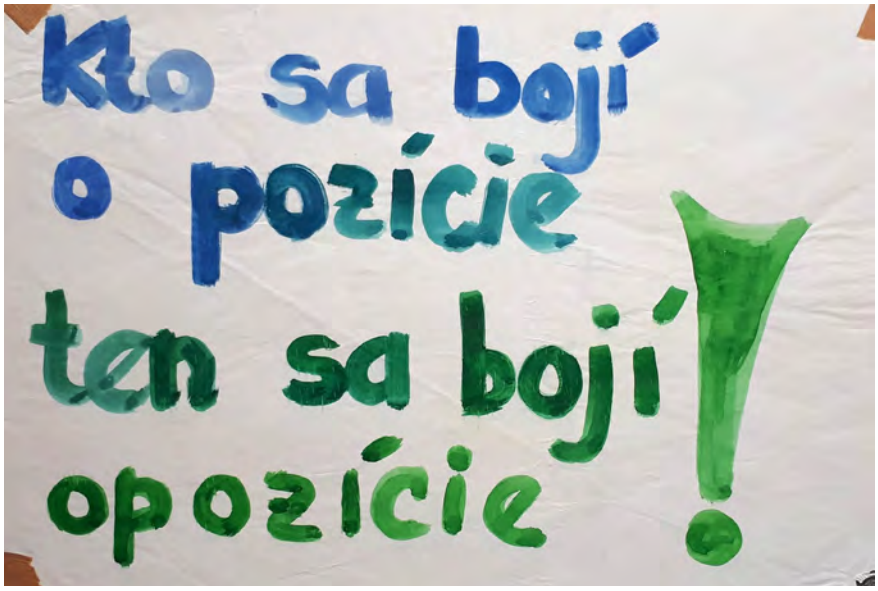
Druhé fondové oddelenie, Občianske hnutie a politické hnutie Verejnosť proti násiliu, tvoria dokumenty Občianskeho hnutia VPN z januára až februára 1990 a tiež dokumenty Politického hnutia Verejnosť proti násiliu od februára 1990 do októbra 1991. Fondové oddelenie je usporiadané do troch fondových pododdelení: Snemy a pracovné stretnutia, Republiková rada VPN a Koordinačné centrum VPN. Okrem iného sa tu nachádzajú dokumenty týkajúce sa rozpadu Československej federatívnej republiky a vzniku Slovenskej republiky, lustrácií, jazykového zákona, tzv. pomlčkovej vojny, prvých slobodných volieb, stanovísk VPN k jednotlivým udalostiam z daného obdobia, vydavateľstva DANUBIUS a taktiež štatistika k sociálno-ekonomickému a politickému postaveniu občanov na Slovensku.

Tretie fondové oddelenie, nazvané Občianska demokratická únia – Verejnosť proti násiliu, tvoria dokumenty z činnosti tejto politickej strany v období od októbra 1991 do marca 1992. Fondové oddelenie je usporiadané do troch pododdelení: Snem, Republiková rada, Kancelária Občianskej demokratickej únie. Možno tu nájsť dokumenty mapujúce politickú a spoločenskú atmosféru v danom období, ďalej dokumenty týkajúce sa delenia majetku medzi ODÚ – VPN a HZDS, podkladové materiály k parlamentným voľbám v júni 1992, k štruktúre ODÚ – VPN, podpisové hárky za jednotlivé petície.

Nasleduje štvrté fondové oddelenie s názvom Občianska demokratická únia. Tá sa stala v marci 1992 pokračovateľkou Občianskej demokratickej únie – Verejnosť proti násiliu. Obsahuje najmä archívne dokumenty z činnosti politickej strany od marca 1992 do konca januára 1993. Fondové oddelenie je usporiadané do troch pododdelení: Snemy, Republiková rada, Kancelária. Nachádzajú sa tu dokumenty týkajúce sa rozpadu Československej federatívnej republiky a vzniku Slovenskej republiky, písomnosti k predvolebnej kampani k voľbám v júni 1992, volebné výsledky, koaličné zmluvy, výtlačky občasníka a denníka Verejnosť, pracovné podklady k privatizácii a k transformačnému zákonu, monitoring k činnosti iných politických subjektov, členské prihlášky, k činnosti Ekoservisu – Hospodárske zariadenie VPN a k činnosti vydavateľstva ARCHA.

Posledné fondové oddelenie pomenované Dokumentačný materiál 1989 – 1993 je rozdelené na osem pododdelení: Plagáty a letáky, Informačné materiály pre pracovníkov a návštevníkov sídla VPN, ODÚ – VPN, ODÚ; Fotografie, Audio a video záznamy, Brožúry a drobné tlače, Periodická tlač, Reakcie občanov na dianie v spoločnosti, Trojrozmerné predmety. Názvy pododdelení odzrkadľujú samotný obsah tohto fondového oddelenia. Okrem toho sa v ňom nachádzajú aj odznaky, kľúčenky, nálepky, vizitky, hlasovacie valce, pečiatkovadlá a tiež transparenty. Dokumenty a predmety, ktoré sú zaradené do tohto fondového oddelenia, pochádzajú nielen z primárnej činnosti pôvodcu, ale i z jeho zberateľskej činnosti, z činnosti partnerských občianskych iniciatív, ako aj z darov od ľudí v čase od novembra 1989 až po zánik Občianskej demokratickej únie.

Plagáty z archívneho fondu VPN. Zdroj: SNA, fond VPN.

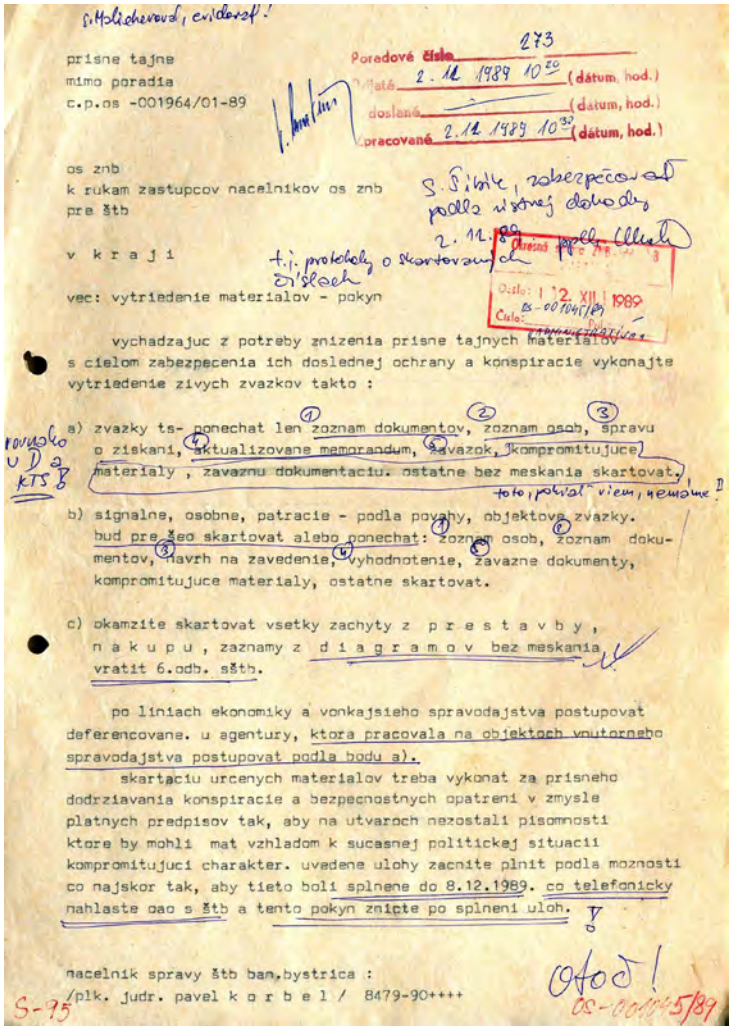
Archívny fond sa dá využiť na štúdium politických, sociálnych a ekonomických dejín, pre utvorenie si celkového obrazu nálad v spoločnosti v čase od novembra 1989 po vznik Slovenskej republiky. Dokumentačný materiál sa môže využiť na výstavné a publikačné účely.

Fond Verejnosť proti násiliu je prístupný verejnosti v rozsahu vymedzenom bádateľským poriadkom v bádateľni Slovenského národného archívu. Archívne dokumenty je možné si vyžiadať na štúdium s cieľom historického výskumu. Niektoré časti archívneho fondu, podliehajúce zákonu č. 18/2018 Z. z. o ochrane osobných údajov, sú prístupné verejnosti iba v obmedzenom rozsahu. Od bádateľov sa vyžaduje podpísanie čestného vyhlásenia, v ktorom sa zaväzujú, že informácie, obsahujúce osobné údaje získané z archívnych dokumentov, nebudú odovzdávať a rozširovať iným subjektom a verejne ich sprístupňovať.

Mária Fiľarská – Lukáš Repjak
Slovenský národný archív

PRAMENE K NEŽNEJ REVOLÚCII VO FONDOCH A ZBIERKACH ARCHÍVU ÚSTAVU PAMÄTI NÁRODA

Nežná revolúcia patrí k najvýznamnejším okamihom novodobých slovenských dejín. Zároveň je súčasťou politických a spoločenských zmien, ktoré navždy zmenili tvár strednej a východnej Európy. I to bol jeden z dôvodov, prečo sme sa v Archíve Ústavu pamäti národa rozhodli práve v čase, keď si pripomíname tridsiate výročie tejto historickej udalosti, uskutočniť hĺbkový výskum vo fondoch a zbierkach nášho archívu. Cieľom výskumu bolo identifikovať všetky archívne fondy a zbierky, v ktorých by sa mohli nachádzať relevantné informácie k tomuto významnému medzníku našich dejín. Tematicky bol zameraný najmä na tie archívne dokumenty, ktoré by mohli doplniť zatiaľ nie veľmi odborne spracovanú oblasť – reakciu bezpečnostných zložiek na udalosti Novembra 1989.

prisne tajne
mimo poradia
c.p.os -001964/01-89

Poradové číslo 273
Došlé 2. 11. 1989 10^20 (dátum, hod.)
doslané (dátum, hod.)
spracované 2. 11. 1989 10^32 (dátum, hod.)

os znb
k rukam zastupcov nacelnikov os znb
pre štb

v k r a j i

vec: vytriedenie materialov - pokyn

vychadzajuc z potreby znizenia prisne tajnych materialov s cielom zabezpecenia ich doslednej ochrany a konspiracie vykonajte vytriedenie zivych zvazkov takto :

a) zvazky ts- ponechat len zoznam dokumentov, zoznam osob, spravu o ziskani, aktualizovane memorandum, zavazok, kompromitujuce materialy , zavaznu dokumentaciu. ostatne bez meskania skartovat.

b) signalne, osobne, patracie - podla povahy, objektove zvazky. bud pre seo skartovat alebo ponechat: zoznam osob, zoznam dokumentov, navrh na zavedenie, vyhodnotenie, zavazne dokumenty, kompromitujuce materialy, ostatne skartovat.

c) okamzite skartovat vsetky zachyty z p r e s t a v b y , n a k u p u , zaznamy z d i a g r a m o v bez meskania vratit 6.odb. sštb.

po liniach ekonomiky a vonkajsieho spravodajstva postupovat deferencovane. u agentury, ktora pracovala na objektoch vnutorneho spravodajstva postupovat podla bodu a).

skartaciu urcenych materialov treba vykonat za prisneho dodrziavania konspiracie a bezpecnostnych opatreni v zmysle platnych predpisov tak, aby na utvaroch nezostali pisomnosti ktore by mohli mat vzhladom k sucasnej politickej situacii kompromitujuci charakter. uvedene ulohy zacnite plnit podla moznosti co najskor tak, aby tieto boli splnene do 8.12.1989. co telefonicky nahlaste oao s štb a tento pokyn zrusite po splneni uloh.

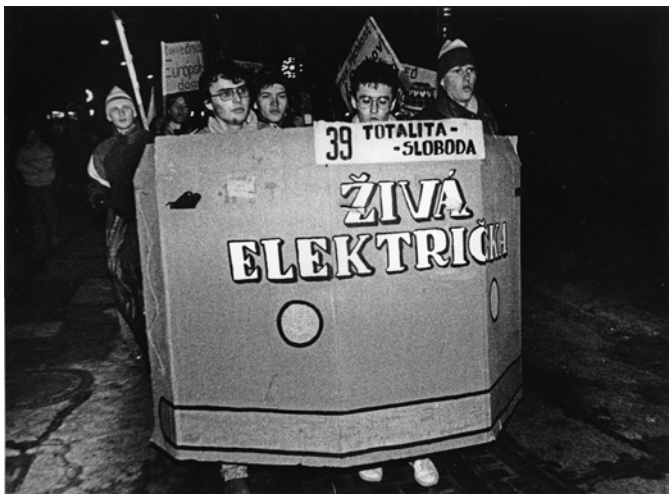
nacelnik spravy štb ban.bystrica :
/plk. judr. pavel k o r b e l / 8479-90++++

Rozkaz náčelníka KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica z 2. decembra 1989 na začatie tzv. „divokých skartácií“. Zdroj: Archív ÚPN.

Tím pracovníkov nášho archívu si rozdelil viac než štyristo fondov a zbierok, ktoré sa v našom archíve nachádzajú, a počas letných mesiacov intenzívne pracoval na mapovaní archívnych dokumentov týkajúcich sa Nežnej revolúcie a špeciálne Novembra 1989. Pravdaže, rozsah výskumu bol determinovaný niekoľkými faktormi. Prvým je samotná pramenná základňa dokumentov nachádzajúcich sa v našom archíve. Väčšina archiválií pochádza z činnosti teritoriálnych zložiek Štátnej bezpečnosti, a to predovšetkým krajských správ Zboru národnej bezpečnosti správ Štátnej bezpečnosti v Bratislave, Banskej Bystrici a Košiciach, ako aj im podriadených okresných zložiek. Z uvedeného vyplýva, že množstvo dôležitých dokumentov k priebehu Novembra 1989 sa nachádza v našom sesterskom Archíve bezpečnostných zložiek v Prahe. Druhým determinantom je špecifickosť práce politickej tajnej polície a spravodajských služieb vo všeobecnosti. Dokumenty vznikajúce z činnosti tajných služieb sa svojím charakterom líšia od tradičných dokumentov verejnej správy. Systém práce Štátnej bezpečnosti bol orientovaný prevažne personálne a objektovo. Samotná registratúra, ktorá vznikla ako výsledok klasickej úradnej činnosti jednotlivých štátnobezpečnostných zložiek, tvorí vo väčšine prípadov kvantitatívne menšiu časť archívnych fondov. Z vyššie uvedeného vyplýva, že sa v našom archíve nachádzajú rozsiahle série zväzkov a spisov sprístupnené iba formou menných registrov. Pravdaže, ak vo zväzkoch chceme hľadať tematické informácie, stojíme pred ťažko riešiteľným problémom. Musíme objaviť povestnú ihlu v kope sena a určiť tie zväzky, ktoré by mali tvoriť pramennú základňu nášho výskumu. Metódy môžu byť prakticky dve – buď môžeme preveriť všetky zväzky a spisy viažuce sa k predmetnému obdobiu, alebo identifikujeme zväzky významných predstaviteľov politického, spoločenského, kultúrneho a hospodárskeho života, ktorí sa stali predmetom záujmu štátnobezpečnostných zložiek. My sme si zvolili prvú cestu, ktorá bola síce oveľa namáhavejšia, ale priniesla i niektoré neočakávané výsledky. Tretím determinantom nášho výskumu bola torzovitosť zachovaných dokumentov. V období od konca novembra 1989 do 30. júna 1990 dochádzalo k masívnemu ničeniu a cieleným stratám dokumentov Štátnej bezpečnosti. Tie sa prejavovali najmä vo forme divokých skartácií a krádežami zväzkov.

Motiváciou ničenia dokumentov nebola zvyčajne etika práce spravodajského dôstojníka, ale snaha zahladiť svoju vlastnú trestnú činnosť. I keď kvantitatívne straty archiválií nemáme dosiaľ presne vyčíslené, môžeme predpokladať, že vo vyššie spomenutom období bolo čiastočne či úplne zničených takmer 90% tzv. živých zväzkov – t. j. tých, ktoré neboli koncom novembra uložené v archívoch (z archívno-teoretického hľadiska skôr v medziarchívoch) Štátnej bezpečnosti. Najviac boli skartáciami postihnuté dokumenty Krajskej správy ZNB Správy ŠtB Košice a taktiež i dokumenty Krajskej správy ZNB Správy ŠtB v Bratislave. Najmenej strát utrpeli archívne dokumenty proveniečne patriace Krajskej správe ZNB Správe ŠtB v Banskej Bystrici a jej podriadeným zložkám. Výskum taktiež z objektívnych príčin – obmedzený prístup k dokumentom – nepokrýva dokumenty rozviedky, t. j. I. správy ZNB. Zároveň bol v prípade teritoriálnych útvarov Štátnej bezpečnosti vrátane ich zväzkovej agendy realizovaný iba do záveru roku 1989. Archívne dokumenty z osobných fondov a zbierok, ktoré boli získané akvizičnou činnosťou, však dokumentujú priebeh transformácie spoločnosti až po voľby v roku 1990.

Medzi zložitejšie metodologické otázky, ktoré sme museli v súvislosti s prípravou výskumu riešiť, patrilo i jeho časové ohraničenie – t. j. časové ohraničenie udalostí, ktoré sa bezprostredne spájajú s Novembrom 1989. V danom prípade ide najmä o skúmanie „podhubia“ Novembra 1989 – príčin, ktoré stáli za zrodom Nežnej revolúcie. Z uvedeného dôvodu zodpovedne vykonaný výskum týkajúci sa Nežnej revolúcie nemôže byť obmedzený iba na rok 1989, ale musí zahŕňať i javy, ktoré k revolúcii bezprostredne viedli. Perestrojka, Sviečková manifestácia, domáci disent a zahraničný exil, Podpisová akcia za náboženskú slobodu v ČSSR či ekologické hnutie predstavujú iba niektoré z javov, ktoré sa stali predmetom nášho záujmu. A ako vymedziť z časového hľadiska koniec Nežnej revolúcie? My sme si ako medzník ohraničujúci náš výskum s ohľadom na špecifickosť pramennej základne v našom archíve, ako i zákon o pamäti národa, zvolili prvé slobodné voľby, ktoré sa uskutočnili v júni roku 1990. Samozrejme, nami zvolené časové ohraničenie Nežnej revolúcie nepokladáme i vzhľadom na práce zahraničných autorov za nemenné či dokonalé a v budúcnosti môže byť predmetom odbornej diskusie. Profesor James Krapfl z McGillovej univerzity v Montreale kladie napr. koniec Nežnej revolúcie až do roku 1992, spájajúc ho s vyvrcholením snáh slovenského národa o sebaurčenie, prípadne až do

Živá električka. Foto: Igor Sivák. Zdroj: Archív ÚPN.

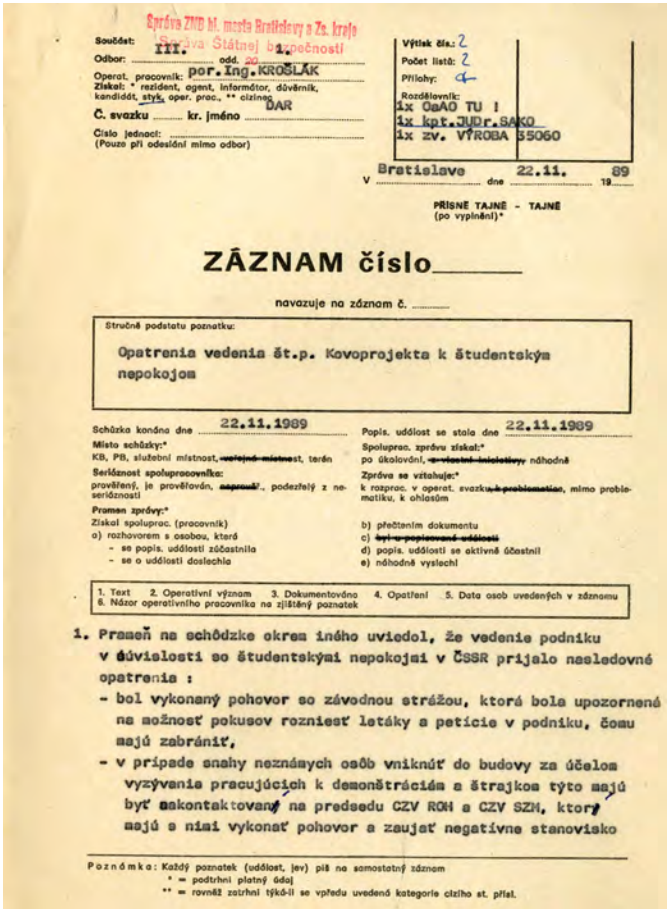

Demonštrácia na Námestí SNP v Bratislave dňa 1. decembra 1989. Foto: Pavol Vitko. Zdroj: Archív ÚPN.

roku 1998, keď vo voľbách – zároveň i akomsi referende o charaktere štátu – zvíťazili strany neskoršej demokratickej koalície. Stanoviť obdobie prvých slobodných volieb ako koniec Nežnej revolúcie bolo však špeciálne pre náš archív logické i z iného dôvodu – časovo sa totiž kryje s formálnym zrušením poslednej významnej zložky Štátnej bezpečnosti – Vojenskej kontrarozviedky, ktorá sa k 1. júnu 1990 transformovala na Vojenské obranné spravodajstvo.

Vzhľadom na obmedzený priestor svojho príspevku prosím čitateľa, aby nepokladal nasledujúce riadky za komplexnú a vyčerpávajúcu správu z vý-

Správa ZNB hl. mesta Bratislavy a Za. kraja
Správa Štátnej bezpečnosti

Súdruh: Odbor: 1. oddelenie
Operat. pracovník: por. Ing. KROŠLÁK
Získal: * rezident, agent, informátor, dôverník, kandidát, styk. oper. prac., ** cudzinec
Č. svazku DAR kr. jméno
Číslo jednací: (Pouze při odesílání mimo odbor)

Výtisk čís.: 2
Počet listů: 2
Přílohy: 4
Rozdělovník:
1x OaAO TU I
1x kpt.JUDr.SAKO
1x zv. VÝROBA 55060

V Bratislave dne 22.11. 19 89

PŘÍSNĚ TAJNÉ - TAJNÉ (po vyplnění)*

ZÁZNAM číslo

navazuje na záznam č.

Stručně podstatu poznatku:
Opatrenia vedenia št.p. Kovoprojekta k študentským nepokojom

Schôdza konaná dňa 22.11.1989
Místo schůzky:* KB, PB, služební místnost, ~~veřejná místnost~~, terén
Seriózanost spolupracovníka: prověřený, je prověřován, ~~neprověř.~~, podezřelý z neseriózanosti
Pramen zprávy:* Získal spoluprac. (pracovník)
a) rozhovorem s osobou, která
- se popis. událostí zúčastnila
- se o události doslechla

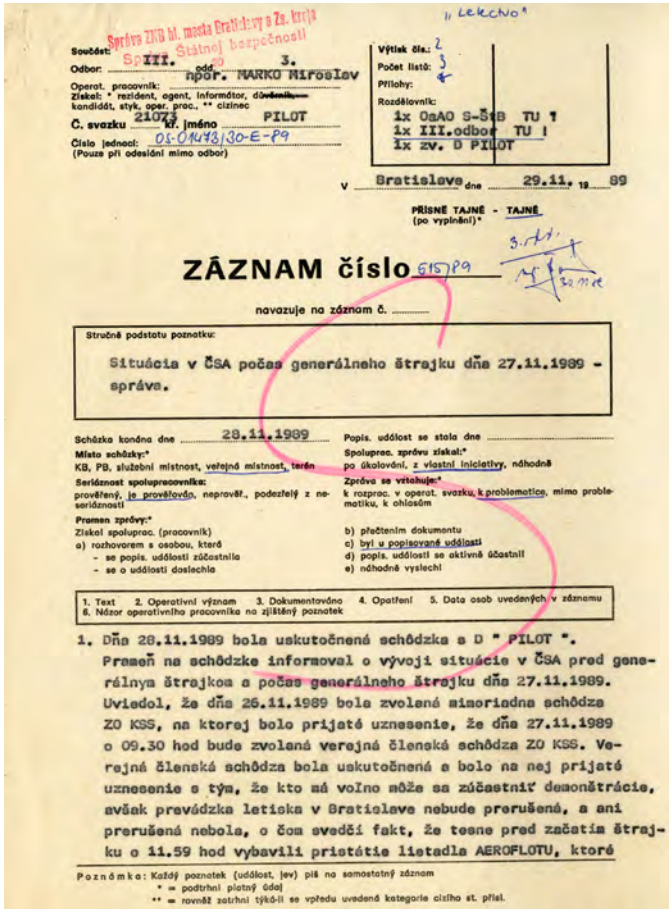
Popis. událost se stala dne 22.11.1989
Spoluprac. zprávu získal:* po úkolování, ~~z vlastní iniciativy~~, náhodně
Zpráva se vztahuje:* k rozprac. v operat. svazku, ~~k problematice~~, mimo problematiku, k ohlasům
b) přečtením dokumentu
c) ~~byl u popisované události~~
d) popis. událostí se aktivně účastnil
e) náhodně vyslechl

1. Text 2. Operativní význam 3. Dokumentováno 4. Opatření 5. Data osob uvedených v záznamu
6. Názor operativního pracovníka na zjištěný poznatek

1. Prameň na schôdzke okrem iného uviedol, že vedenie podniku v súvislosti so študentskými nepokojmi v ČSSR prijalo nasledovné opatrenia :
- bol vykonaný pohovor so závodnou strážou, ktorá bola upozornená na možnosť pokusov rozniesť letáky a petície v podniku, čomu majú zabrániť,
- v prípade snahy neznámych osôb vniknúť do budovy za účelom vyzývania pracujúcich k demonštráciám a štrajkom títo majú byť ~~sa~~kontaktovaní na predsedu CZV ROH a CZV SZM, ktorí majú s nimi vykonať pohovor a zaujať negatívne stanovisko

Poznámka: Každý poznatek (událost, jev) piš na samostatný záznam
* = podtrhni platný údaj
** = rovněž zatrhni týká-li se vpředu uvedená kategorie cizího st. přísl.

Opatrenia štátneho podniku Kovoprojekt zamerané na elimináciu študentských nepokojov. Zdroj: Archív ÚPN.

Správa ZNB hl. mesta Bratislavy a Za. kraja
Správa Štátnej bezpečnosti

Súdruh: Odbor: 3. oddelenie
Operat. pracovník: npor. MARKO Miroslav
Získal: * rezident, agent, informátor, dôverník, kandidát, styk. oper. prac., ** cudzinec
Č. svazku 21077 kr. jméno PILOT
Číslo jednací: OS-01478/30-E-89
(Pouze při odesílání mimo odbor)

Výtisk čís.: 2
Počet listů: 3
Přílohy: 4
Rozdělovník:
1x OaAO S-ŠtB TU I
1x III.odbor TU I
1x zv. D PILOT

V Bratislave dne 29.11. 19 89

PŘÍSNĚ TAJNÉ - TAJNÉ (po vyplnění)*

ZÁZNAM číslo 615/89

navazuje na záznam č.

Stručně podstatu poznatku:
Situácia v ČSA počas generálneho štrajku dňa 27.11.1989 - správa.

Schôdza konaná dňa 28.11.1989
Místo schůzky:* KB, PB, služební místnost, veřejná místnost, terén
Seriózanost spolupracovníka: prověřený, ~~je prověřován~~, neprověř., podezřelý z neseriózanosti
Pramen zprávy:* Získal spoluprac. (pracovník)
a) rozhovorem s osobou, která
- se popis. událostí zúčastnila
- se o události doslechla

Popis. událost se stala dne
Spoluprac. zprávu získal:* po úkolování, z vlastní iniciativy, náhodně
Zpráva se vztahuje:* k rozprac. v operat. svazku, k problematice, mimo problematiku, k ohlasům
b) přečtením dokumentu
c) byl u popisované události
d) popis. událostí se aktivně účastnil
e) náhodně vyslechl

1. Text 2. Operativní význam 3. Dokumentováno 4. Opatření 5. Data osob uvedených v záznamu
6. Názor operativního pracovníka na zjištěný poznatek

1. Dňa 28.11.1989 bola uskutočnená schôdzka s D " PILOT ". Prameň na schôdzke informoval o vývoji situácie v ČSA pred generálnym štrajkom a počas generálneho štrajku dňa 27.11.1989. Uviedol, že dňa 26.11.1989 bola zvolaná mimoriadna schôdza ZO KSS, na ktorej bolo prijaté uznesenie, že dňa 27.11.1989 o 09.30 hod bude zvolaná verejná členská schôdza ZO KSS. Verejná členská schôdza bola uskutočnená a bolo na nej prijaté uznesenie s tým, že kto má voľno môže sa zúčastniť demonštrácie, avšak prevádzka letiska v Bratislave nebude prerušená, a ani prerušená nebola, o čom svedčí fakt, že tesne pred začatím štrajku o 11.59 hod vybavili pristátie lietadla AEROFLOTU, ktoré

Poznámka: Každý poznatek (událost, jev) piš na samostatný záznam
* = podtrhni platný údaj
** = rovněž zatrhni týká-li se vpředu uvedená kategorie cizího st. přísl.

Agentúrna správa dôverníka Pilot o situácii v ČSA počas generálneho štrajku dňa 27. novembra 1989. Zdroj: Archív ÚPN.

skumu, ale skôr o náčrt danej problematiky. Heslovito spomeniem najdôležitejšie fondy a zbierky, v ktorých sa pramene k Nežnej revolúcii v našom archíve nachádzajú, ale taktiež i tematicky najvýznamnejšie skupiny dokumentov, ktoré môžu v budúcnosti poslúžiť ako pramene k rekognoskácii daného obdobia v prostredí štátnobezpečnostných zložiek. Keďže výskum realizovaný v našom archíve bol kolektívnym dielom, chcel by som sa na tomto mieste svojim kolegom poďakovať za pomoc a spoluprácu, ako aj za poskytnutie podkladov pre napísanie príspevku.

Z fondov centrálnych útvarov tzv. „A“ fondov stoja za zmienku najmä dokumenty Inšpekcie ministra vnútra ČSSR v Prahe, ktoré v rámci ponovembrového vyšetrovania bývalých pracovníkov Štátnej bezpečnosti prinášajú neskreslený obraz o zneužívaní funkcií príslušníkov bezpečnostných zložiek na vlastné obohacovanie sa, ako aj o medziľudských vzťahoch na pracoviskách samotnej ŠtB. Vo fonde Úradu na ochranu ústavných činiteľov v Bratislave, ktorý je v našom archíve označený signatúrou A 41, sa nachádzajú informácie o plánoch mimoriadnych bezpečnostných opatrení na zabezpečenie verejného poriadku napr. pri príležitosti „21. výročia internacionálnej pomoci vojsk Varšavskej zmluvy ČSSR“, či správa z roku 1990 o opatreniach vyhlásených v súvislosti s aktivizáciou odporcov premien spoločnosti po 17. novembri 1989.

Dokumenty zo zatiaľ sčasti nespracovaných fondov krajských správ a okresných oddelení Štátnej bezpečnosti nám prinášajú informácie o udalostiach a javoch, ktoré hýbali jednotlivými regiónmi. V období rokov 1987 a 1988 sa operatívci zameriavali najmä na monitorovanie náboženských púti, politickej emigrácie a sympatizantov Charty 77. V roku 1989 sa pozornosť začala postupne presúvať k reakcii obyvateľov na uväznenie Václava Havla a po 17. novembri 1989 sa pracovníci Štátnej bezpečnosti sústredili na zmapovanie štrajkov a demonštrácií v jednotlivých okresných a krajských mestách. Významnú časť zachovaného materiálu tvoria informácie o divokých, tzv. Lorencových skartáciách, ktoré prebiehali z popudu vtedajšieho 1. námestníka ministra vnútra ČSSR Alojza Lorenca v štátnobezpečnostných zložkách na Slovensku pravdepodobne od 2. decembra 1989.

Ďalším cenným zdrojom informácií sú agentúrne správy spolupracovníkov československej kontrarozviedky, nachádzajúce sa vo fondových pododdeleniach nearchivovaných objektových zväzkov a zväzkov kontrarozviedneho rozpracovania Krajskej správy Zboru národnej bezpečnosti Správy Štátnej bezpečnosti v Bratislave. Agentúrne správy nám podávajú pomerne plastický obraz o vnútropolitickej situácii na Slovensku, ako aj o záujme amerických a rakúskych diplomatov o slovenský disent. Pôvodne sme očakávali, že agentúrnych správ o priebehu Nežnej revolúcie, prípadne agentúrno-operatívnych zväzkov poskytujúcich informácie o danej tematike, bude oveľa viac. Uvedený predpoklad sa nepotvrdil. Vysvetlenie tohto javu podľa nášho názoru úzko súvisí s tzv. Lorencovými skartáciami. Značné množstvo pracovníkov štátnobezpečnostných zložiek, a predovšetkým útvarov zameraných na boj proti vnútornému nepriateľovi, bolo pravdepodobne tak zamestnaných ničením kompromitujúcich dokumentov, že vedenie každodennej agendy takpovediac zanedbali.

Z hľadiska významu a dôležitosti patrí čestné miesto medzi archívnymi dokumentmi uloženými v našom archíve vyšetrovaciemu spisu vedenému voči Jánovi Čarnogurskému a spol., teda voči členom tzv. Bratislavskej pätky. Ide o posledný veľký politický proces s odporcami komunistického totalitného režimu, ktorí boli vyšetrovaní a väznení za snahu uctiť si, položením kvetov, obete invázie vojsk Varšavskej zmluvy do Československa. Spisový materiál a dokumentácia k danému procesu má rozsah viac než tisíc strán.

Vo fonde XII. Správy ZNB nás zasa môže zaujať séria zväčša anonymných listov, ktoré pracovníci jednotlivých denníkov a štátnych orgánov odovzdávali zvyčajne na písmoznaleckú analýzu štátnobezpečnostným zložkám. V prostredí permanentného strachu občanov z možných perzekúcií, ktoré by mohli hroziť im a ich rodinným príslušníkom za slobodné prejavenie názoru, boli práve anonymné listy možnosťou vyjadrovať sa k otázkam spoločenským či politickým. Séria obsahuje nielen kritiku korupcie straníckych funkcionárov a nezáujmu štátu o ochranu životného prostredia, ale aj svedectvá priamych účastníkov sviečkovej demonštrácie či protirežimových demonštrácií v Prahe.

Vo fondoch vojenskej kontrarozviedky sa vzhľadom na špecifickosť jej postavenia v rámci samotnej organizácie štátnobezpečnostných zložiek dokumenty k danému obdobiu vo väčšej miere nezachovali. Z analýzy tematicko-analytickej kartotéky Odboru vojenskej kontrarozviedky východného vo-

PROVOLÁNÍ VYSOKOŠKOLSKÝCH STUDENTŮ DĚLNÍKŮM A ROLNÍKŮM

My, studenti československých vysokých škol, co nejrozhodněji protestujeme proti brutálnímu rozehnání pokojné manifestace, která se konala 17.11.1989 v Praze u příležitosti Mezinárodního dne studenstva a uctění památky Jana Opletala zavražděného fašisty.
Manifestace pražských studentů byla navýsost pokojná. Přesto byli její účastníci obklíčeni pořádkovými silami a několikrát systematicky surově zbiti. Zjevně se tedy nejednalo o pokus obnovit veřejný pořádek, ale o nepřípustné fyzické potrestání s velmi těžkými následky. Tento postup je v příkrém rozporu s posláním pořádkových sil, s platnými československými zákony i s přijatými mezinárodními konvencemi. Uvědomte si prosím, že to nebyl zásah pouze proti studentům, ale zároveň i proti vašim dětem z dělnických a rolnických rodin.
Požadujeme neprodlené prošetření represivních akcí proti účastníkům manifestace studentů dne 17.11. Požadujeme proto především vytvoření příslušné parlamentní vyšetřovací komise za účasti zástupců stávkových výborů VŠ a následné potrestání všech viníků bez ohledu na jejich nynější funkci a postavení.
Protože nevidíme jiné cesty, jak vyjádřit svůj nesouhlas a zděšení nad současnou vnitropolitickou situací v naší zemi, nezbylo nám, než vstoupit s těmito základními požadavky do týdenní protestní stávky.
Vás, dělníky a rolníky, kteří vytvářítě svou každodenní prací materiální hodnoty a umožňujete nám se vzdělávat a připravovat na naše budoucí povolání vyzýváme, abyste se zamysleli nad vážnými morálními, ekonomickými, ekologickými i politickými problémy naší společnosti. Pokud nedojde k radikální reformě našeho ekonomického i politického života, tyto problémy přerostou do hluboké krize, která se přímo dotkne nejen nás, ale i vaší životní úrovně, a vašich životních perspektiv.
Obracíme se proto na vás, protože myslíme nejen na naše problémy, ale i na mnohé, před čím oficiálně přivíráme nebo docela zavíráme oči a co nelze ani v celku jmenovat :
- Myslíme na dělnice a dělníky pracující v podmínkách urážející lidskou důstojnost, v textilkách, v konzervárnách a slévárnách, dolech i jinde.
- Na mladé rodiny bez bytů, na důchodce a všechny sociálně slabé.
- Na špínu korupce a stínové ekonomiky, které se dnes už nedokáže vyhnout nikdo a žádná oblast národního života.
- Na nezasloužená privilegia mocných.
- Na zanedbaný stav našeho školství, zdravotní péče a životního prostředí.
- Na nedostatečnou možnost cestování a styku se světem.

Obracíme se na vás, abyste podpořili stávkou i naše požadavky. Znáte své problémy a proto nedopusťte, aby vašimi jmény mluvili ti, s kterými nesouhlasíte.

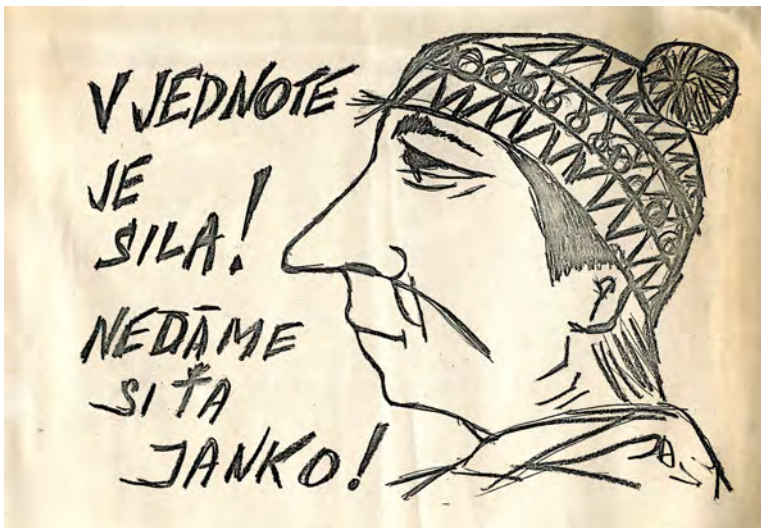
20.11.1989

studenti pražských vysokých škol

Vyhlásenie študentov pražských vysokých škôl z 20. novembra 1989. Zdroj: Archív ÚPN.

jenského okruhu nám vyplynula zaujímavá skutočnosť – krátko po novembri operatívci východného vojenského okruhu výrazne utlmili svoju činnosť. Vysvetlenie uvedenej skutočnosti môže byť pomerne jednoduché. Keďže vojenská kontrarozviedka bola vďaka negatívnemu postoju jej príslušníkov k vstupu vojsk Varšavskej zmluvy do Československa snáď najviac normalizáciou postihnutou štátnobezpečnostnou zložkou, jej pracovníci poučení skúsenosťou svojich predchodcov zaujali k spoločenským zmenám opatrný vyčkávací postoj.

Stranícka dokumentácia sa v našom archíve nachádza skôr ojedinele. Výnimkou potvrdzujúcou pravidlo sú dokumenty Politického oddelenia 11. brigády Pohraničnej stráže v Bratislave a krajských odborov ochrany štátnych hraníc v Banskej Bystrici a Košiciach. Kritika študentov a predstaviteľov Nežnej revolúcie sa v priebehu niekoľkých novembrových a decembrových týždňov v zápisniciach z členských schôdzí základných organizácií KSČ postupne transformuje na kritiku samotnej komunistickej strany a jej vrcholných predstaviteľov. Uvedený stranícky „prerod“ je dôkazom, že i členovia privilegovanej vrstvy obyvateľov neboli stotožnení so stavom spoločnosti v prednovembrovom období.

Karikatúra Jána Budaja. Zdroj: Archív ÚPN.

Pri skúmaní dôsledkov Nežnej revolúcie nemôžeme zabúdať ani na personálnu dokumentáciu príslušníkov bezpečnostných zložiek tvoriacu významnú časť materiálu uloženú v našom archíve. Dokumenty, ktoré vznikli činnosťou občianskych komisií skúmajúcich spôsobilosť bývalých príslušníkov politickej tajnej polície pôsobiť v bezpečnostných zložkách demokratického štátu, nám prinášajú hodnotné informácie o priebehu divokých skartácií a zlomkovito i o činnosti ŠTB pred rokom 1989.

Z osobných fondov, ktoré majú vzťah k Nežnej revolúcii, môžeme spomenúť pozostalosť Jána Langoša. Hoci ide iba o zlomok dokumentov pochádzajúcich okrem toho takmer výlučne z jeho úradnej činnosti, vo fonde môžeme nájsť informácie nielen o činnosti hnutia Verejnosť proti násiliu a Občianskeho fóra, ale aj o ponovembrovej transformácii bezpečnostných zložiek. Zaujímavým zdrojom informácií o príčinách spoločenských zmien v sovietskom bloku môže byť pozostalosť evanjelického pastora a bojovníka za ľudské práva Blahoslava Hrubého, ktorá je však dosiaľ žiaľ verejnosti nesprístupnená. Bádateľom je však k dispozícii aspoň Hrubým vydávané periodikum *Náboženstvo v oblastiach ovládaných komunistami (Religion in Communist Dominated Areas)*, špecializované na prinášanie autentických správ, dokumentov a analýz o cirkevných a náboženských pomeroch v krajinách strednej a východnej Európy, zamerané na prípady porušovania náboženskej slobody a ľudských práv.

Systematicky budované zbierky, ktoré umožňujú tematicky dokumentovať významné udalosti obdobia neslobody, vždy tvorili i tvoria dôležitú časť archívnych súborov v našom archíve. Prakticky od roku 2009 postupne kreujeme zbierku „November 1989“. Pozostáva z viacerých súborov fotodokumentácie, tlačovín a menšieho množstva trojrozmerných predmetov. V roku 2019 sa nám podarilo vďaka spolupráci s našimi kolegami zo sekcie vedeckého výskumu a referátu Oral history rozšíriť zbierku o takmer tisíc fotografií mapujúcich priebeh Nežnej revolúcie v Bratislave a jej okolí. Je však nádej získať ďalšie „fotoprírastky“ z Banskej Štiavnice či Košíc. Na fotografiách je najčastejšie zachytený priebeh demonštrácií na námestiach a demontáž železnej opony. Niektorí fotografi však dokumentovali i plagáty umiestnené vo výkladoch bratislavských obchodov alebo podpisovú akciu Greenpeace z prelomu rokov 1989 a 1990. Zbierku taktiež tvorí pomerne značné množstvo tlače a tlačovín, či už ide o torzovito zachované regionálne vydania Verejnosti proti násiliu alebo veľké množstvo rozmanitých letákov a plagátov. Trojrozmerné predmety sa v zbierke nachádzajú skôr výnimočne. Ako kuriozitu, ktorá sa v uvedenom archívnom súbore nachádza, však môžeme spomenúť transparent občanov demonštrujúcich dňa 22. novembra 1989 pred Justičným palácom v Bratislave za prepustenie Jána Čarnogurského, posledného väzneného člena tzv. Bratislavskej päťky.

V uvedenej skupine by som si dovolil upriamiť pozornosť čitateľa ešte na dva archívne celky. Zbierka samizdatov obsahuje niekoľko sto kusov periodického a neperiodického samizdatu a je zaujímavou sondou do života slovenského disentu pred rokom 1989. Nedávno sa nám darom od historika a občianskeho aktivistu Jána Šimulčíka podarilo získať i zbierku dokumentov „Podpisová akcia za náboženskú slobodu v ČSSR“. Podpisová akcia za náboženskú slobodu bola najväčšou podobnou akciou v štátoch komunistického bloku a okrem občianskeho a náboženského významu mala i politický rozmer. Počas niekoľkých mesiacov roku 1988, v čase, keď odvaha a osobná statočnosť ešte neboli samozrejmosťou, takmer 300 000 občanov z územia Slovenska pripojilo svoj podpis k žiadosti moravského katolíckeho disidenta Augustina Navrátila. Navrátil v 31-bodovej petícii žiadal zmenu cirkevnej politiky, predovšetkým ukončenie akýchkoľvek zásahov štátu voči cirkvi. Dosiaľ nespracovaná zbierka, okrem samotných podpisových hárkov a ich kópií, pozostáva najmä z rozmanitých výziev signatárov petície.

Veľmi vzácnym prameňom k Novembru 1989 sú výpovede priamych aktérov Nežnej revolúcie Jána Budaja, Milana Kňažka, Jána Čarnogurského, Fran-

tiška Miklošku či Ladislava Snopka, ktoré vznikli ako výsledok tvorby našich kolegov z referátu Oral history. Hoci zatiaľ z prísne archívno-teoretického hľadiska nejde o archívne dokumenty, keďže sa ešte neuskutočnilo vyraďovacie konanie a posúdenie ich archivity, dovoľujeme si vysloviť predpoklad, že sa v budúcnosti stanú hodnotnou súčasťou archívneho fondu samotného Ústavu pamäti národa, ktorý ako špecializovaný archív spravujeme.

Nakoniec sa pokúsime sformulovať niekoľko téz, ktoré vyplynuli z výskumu Nežnej revolúcie v Archíve ÚPN. Vo zväzkoch teritoriálnych útvarov Štátnej bezpečnosti a fondoch útvarov vojenskej kontrarozviedky sa nachádza iba malé množstvo relevantných dokumentov mapujúcich dané obdobie. Naopak, veľmi bohatým zdrojom informácií sa môže stať pre každého bádateľa nezväzkový materiál – teda archiválie, ktoré vznikli klasickou úradnou činnosťou jednotlivých teritoriálnych zložiek. Najkomplexnejšie sa nám zachovali dokumenty z bývalého Stredoslovenského a čiastočne i Západoslovenského kraja. Dokumenty Krajskej správy Zboru národnej bezpečnosti Správy Štátnej bezpečnosti v Košiciach a jej podriadených okresných útvarov, ktoré by mapovali priebeh Nežnej revolúcie na východnom Slovensku, prakticky neexistujú. Váha a význam zbierkových dokumentov tvoriacich súčasť systematicky budovanej Zbierky samizdatov a zbierky „November 1989“ bude v budúcnosti postupne narastať. Taktiež predpokladáme, že v budúcnosti vzrastie i význam audiovizuálnych materiálov z činnosti samotného Ústavu pamäti národa.

V strednodobom horizonte bude mať tohtoročný výskum realizovaný v Archíve Ústavu pamäti národa výstup v podobe archívnej pomôcky vo forme tematického katalógu. Výskum zároveň poslúžil ako základ pre tvorbu výstavy pri príležitosti, Ústavom pamäti národa organizovaného, medzinárodného stretnutia Európskej siete úradov spravujúcich písomnosti tajnej polície, ako aj pre výstavu realizovanú naším archívom pri príležitosti Dní otvorených dverí, ktoré sa uskutočnili v dňoch 19. – 21. novembra 2019. Zároveň budeme postupne časť obsahovo zaujímavých dokumentov zverejňovať i na facebookovej stránke ÚPN. Dúfame, že takýmito postupnými krokmi v nasledujúcom období priblížime a spropagujeme výsledky práce nášho špecializovaného archívu širšej, a to nielen odbornej, verejnosti.

Pavol Pytlík
Archív Ústavu pamäti národa

Aktuálne zo života archívarov – správy

VÝSTAVA POZNÁTE ICH?

Osobné fondy sú oživením každého archívu, popri všetkých uchovávaných fondoch sú jednou z možností, ako sa čo najviac dozvedieť o živote a práci jednotlivcov. Jednotlivcov, ktorí vďaka svojmu zamestnaniu, záujmom a talentu zanechali odkaz budúcim generáciám. Zamestnanci Štátneho archívu v Trenčíne, pracoviska Archív Bojnice sa rozhodli výstavou *Poznáte ich?* nielen poďakovať nezištným darcom, rodinným príslušníkom, ale prezentovať osobnosti a ich dielo aj mladej generácii, ktorá už nepozná ich mená. V spolupráci s Regionálnym kultúrnym centrom v Prievidzi (ďalej RKC), ktoré má veľkolepé výstavné priestory, mohli zamestnankyne archívu spolu so zamestnankyňami RKC za týždeň a pol nainštalovať celú výstavu. Všetkému predchádzala päťmesačná práca v archíve. Slávnostné otvorenie výstavy sa uskutočnilo 4. septembra 2019. Veľmi nás potešilo, že vernisáže sa zúčastnili aj rodinní príslušníci, s ktorými sme boli po celý čas v kontakte, rozprávali sa o ich blízkych, a ktorí nám doplnili chýbajúce informácie, dokumenty i fotografie prevažne z osobného života. Privítať sme mohli manžela a dcéru Marty Remiašovej, jedinej ženy spomedzi prezentovaných osobností. Ďalšími vzácnymi a významnými hosťami boli deti Jána Martina Novackého, 80-ročný zoológ Martin Novacký a jeho 65-ročná sestra filologička Mária Novacká z Bratislavy. Prišla aj pani Eva Spevárová, dcéra staviteľa Imricha Spevára, ktorá pricestovala zo Žiliny, a dcéra akademického maliara Imricha Vysočana pani Zuzana Topoľská z Prievidze. Je nám ľúto, že sme sa opäť nemohli stretnúť, kvôli zdravotnému stavu, s pani Evou Chylovou z Bratislavy, manželkou Emila Chylu, synovca rímskokatolíckeho kňaza Mikuláša Mišíka. Avšak navždy v našich mysliach zostane osobné stretnutie s ňou v bojnických kúpeľoch a jej nezabudnuteľné spomienky na báčiho Mikiho.

Výstava bola kombinovaná, širokej verejnosti sme predstavili osobnosti prostredníctvom archívnych dokumentov, ich fotokópií, ako aj veľkého množstva fotografií. Pri každej z nich sme poukázali na osobný život, ktorý bol dôležitý pri formo-

Pohľad na tri klipy venované Jánovi Martinovi Novackému. Foto: Martina Liďáková.

vaní ich budúcej kariéry. Buď boli ovplyvnení životom vo svojej rodine alebo školou, kde bol objavený ich talent. Ďalej sme sa upriamili na ich pracovnú činnosť a dielo, tak prínosné pre našu spoločnosť. Písomnosti archeologičky Marty Remiašovej v rozsahu 1,08 b.m. z rokov 1970 – 2005 prevažne z jej pracovnej činnosti, na jej vlastnú žiadosť, odovzdal archívu po jej smrti v roku 2008 jej manžel. Keďže nám chýbali akékoľvek dokumenty a fotografie z jej osobného života, kontaktovali sme dcéru Barbaru Meluzín Remiašovú. Tá nám poskytla nielen osobné dokumenty ako sobášny list, vysokoškolský diplom, ale aj množstvo fotografií z rodinného i pracovného života, keďže ako dieťa spolu so svojím bratom strávila nejedno leto s mamou na vykopávkach. Archeologička, múzejníčka a historička Marta Remiašová sa síce nenarodila v Prievidzi, ale väčšinu života v nej prežila. Po absolvovaní Strednej priemyselnej školy geologicko-baníckej v Spišskej Novej Vsi a archeológie na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislav, sa vydala za svojho spolužiaka zo strednej školy Ivana Remiaša, a tým sa stala horná Nitra pre ňu studňou poznania. Ako sama povedala: *„Hornonitriansky región je prekrásny a bohatý na kultúrno-historické pamiatky, nie je ťažké si ho obľúbiť.“* Milovala svoju prácu a vážila si všetko, čo jej život prinášal. Ako zamestnankyňa Vlastivedného múzea v Bojniciach sa s veľkým nasadením pustila do archeologického objavovania hornej Nitry. Prvé vykopávky uskutočnila v roku 1965 v spolupráci s Alexandrom Ruttkayom a podporou Archeologického ústavu v Nitre. V obci Koš odkryli desať dechtárskych jám radených do obdobia osídlenia hornej Nitry Slovanmi a päť stredovekých sídliskových objektov z 13.a 14.storočia. Nálezisko bolo bohaté na množstvo keramiky a železných predmetov. Výskumy tohto typu uskutočnila aj v ďalších siedmich obciach regiónu. Zaoberala sa existenciou lužickej kultúry a podarilo sa jej odkryť sídliskové i pohrebiskové nálezy vo viacerých obciach. Časť výskumných správ z prieskumov, nálezových správ, vlastných nákresov archeologických artefaktov, mapiek nálezísk, zápisníc z výskumov a štúdií bola súčasťou výstavy. Ďalšia časť výstavy pootvorila dvere do práce Marty Remiašovej ako riaditeľky Hornonitrianskeho múzea v Prievidzi, ktoré vzniklo aj jej pričinením v roku 1985. Poukázali sme na jej múzejnú činnosť, prípravu rôznych výstav, ale i tú publikačnú, keďže bola autorkou a spoluautorkou viacerých monografií obcí prievidzského okresu. Svoju prácu prezentovala v regionálnom periodiku Prieboj, vlastivednom zborníku Horná Nitra, ale aj odborných časopisoch Archeologica historica, Slovenská archeológia a Pamiatky a múzeá. Marta Remiašová bola za svoju prácu viackrát ocenená, konkrétne za rozvoj slovenského múzejníctva a za zachovanie kultúrneho dedičstva národa. Aj po odchode do dôchodku bola naďalej aktívna a zúčastňovala sa archeologických výskumov: Kostola sv. Andreja v Koši, prieskumu v obci Nedožery-Brezany, pivovarského domu na Hurbanovom námestí v Bojniciach, či posledného archeologického výskumu zaniknutého románskeho Kostola sv. Juraja v Skačanoch v roku 2004. Jej život ukončila zákerná choroba, ktorej v decembri 2007 podľahla vo veku 66 rokov. Návštevníci výstavy si mohli prečítať aj jej osobné krédo, ktorým sa riadila takmer celý svoj život: *„Kto nepozná svoju minulosť, svoje korene, nedokáže pochopiť ani svoju budúcnosť.“*

V novembri 2019 uplynulo 120 rokov od narodenia prírodovedca, botanika a pedagóga Jána Martina Novackého. Fond veľmi skromného a vzdelaného človeka tvorí rovnako skromných len 0,12 b. m. archívnych dokumentov darovaných archívu synom Martinom v roku 2016. Aj napriek tejto skromnosti sa nám podarilo vytvoriť medailón zo života Jána Martina, jeho pedagogickej činnosti, poukázať na jeho publikačnú prácu a najmä prácu jedného z prvých ochranárov slovenskej prírody. V jednom z troch klipov, venovaných tejto osobnosti, sme zobrazili život Jána Martina od jeho narodenia v Tvrdošíne po prisťahovanie sa celej rodiny do Prievidze, kde 1. januára 1909 všetci členovia rodiny získali domovské právo. Malého chlapca ovplyvnil spoločensky a športovo činný otec Anton, ktorý bol riaditeľom Berného úradu v Prievidzi. Svojich dvoch synov viedol k láske k prírode a včelárstvu. Mladší Ján Martin po ukončení stredoškolského štúdia v roku 1917 musel narukovať a zúčastnil sa ťažkých bojov na talianskom fronte v oblasti Udine a Monterlla na rieke Piave. Po návrate študoval na vysokých školách v Budapešti a Prahe, kde ukončil štúdium v aprobácii prírodopis – zemepis a ako stredoškolský učiteľ pôsobil na viacerých školách v Košiciach, Rimavskej Sobote, Břeslavi, Žiline a Bratislave. Do Prievidze sa vrátil na dva roky, v rokoch 1936 – 1938, ako riaditeľ Československého štátneho reálneho gymnázia Františka Sasinka. Práve z tohto obdobia sa v druhom klipe nachádzali fotografie učiteľského zboru a žiakov s riaditeľom školy, zápisnica podpísaná J. M. Novackým a dobové novinové články. Posledný klip sme venovali vedeckej, výskumnej a ochranárskej činnosti. Ján Martin Novacký sa stal v roku 1941 jedným zo zakladajúcich členov Slovenskej entomologickej spoločnosti v Žiline, istý čas pôsobil vo funkcii konzervátora prírodných pamiatok v okrese Prievidza a usiloval sa o vytvorenie komisie na ochranu pamiatok prírody pri Ministerstve školstva a národnej osvety. Ako ochranca slovenskej prírody na zjazde Zväzu slovenských múzeí prednášal v roku 1943 o jej ochrane a za najnebezpečnejšieho činiteľa pre ňu označil človeka, pretože ten *„ničí, hubí systematicky, čo ostatné tvory nerobia“*. Zdôrazňoval, že ochrana prírody musí byť zabezpečená zákonom. Z jeho výskumnej činnosti, najmä zbierania a spracovávania floristického materiálu, a tým súvisiacimi botanickými cestami po jeho obľúbenej hornej Nitre, sa nám zachovali fotografie z Kľaku a Reváňa z rokov 1934 – 1935. Ďalšie fotografie pochádzajú z obdobia, keď bol v rokoch 1946 – 1949 rektorom Vysokej školy poľnohospodárskeho a lesníckeho inžinierstva v Košiciach a z Botanickej záhrady Prírodovedeckej fakulty Slovenskej univerzity v Bratislave, ktorej bol zakladateľom a prvým riaditeľom. Práve v záhrade bola v roku 1956 urobená jedna z posledných rodinných fotografií s manželkou a štyrmi deťmi. Do vitríny sme umiestnili učebnice z biológie, zdravovedy, ktoré preložil a upravil pre slovenské školstvo v rokoch 1935 – 1938 ako *Rastlinopis a náuka o zemi* pre I. a II. triedu stredných škôl, *Zdravoveda* pre učiteľské ústavy, *Náuku o poľnom hospodárstve a školskej záhrade*, ktorá sa zaoberala vzťahom rastlinstva a živočíšstva k človeku a pôde, poľnohospodárstvom a národným hospodárstvom, školskými záhradami, kalendárom záhradných prác, ale i kvetinami v domácnosti. Vystavená bola aj jedna z jeho troch stredoškolských učebníc botaniky, ktorá vyšla v roku 1948, ale tiež časť veľmi cenného herbára machorastov z okolia Prievidze, Bojníc, Reváňa a Kľaku z rokov 1940 – 1946, etiketa „Propius ad deum“ M. N. s vlastnoručným podpisom zobrazujúca jeho milovaný Kľak, vedecké štúdie a ocenenia za jeho prácu, ktoré získal in memoriam v roku 1975 od riaditeľa Múzea v Bojniciach Floriána Hodála za zásluhy o botanický výskum horného Ponitria a pomoc pri budovaní Múzea v Bojniciach a v roku 1992 za budovanie botanickej záhrady. Zdravie Jána Martina podlomilo jeho zanietené pracovné nasadenie bez akéhokoľvek oddychu. Zomrel vo veku 57 rokov po dlhej kardiovaskulárnej chorobe v kúpeľoch Sliač. Pochovaný je v Prievidzi, kam rád chodieval. Svoju pedagogickú činnosť bral ako poslanie a ako pedagóg sa vyznačoval trpezlivosťou, láskavosťou, ale aj zásadovosťou k svojim študentom, ktorých mal rád a snažil sa z nich vychovať čestných a národne uvedomelých slovenských vzdelancov. Jána Martina Novackého, akým bol človekom a pedagógom, charakterizuje motto na jeho parte z roku 1956: *„Ticho som bojoval za dobro. Tíško odchádzam. Či si na mňa, mládež moja, spomenieš?“*

Treťou osobnosťou bol architekt a staviteľ Imrich Spevár, človek, ktorý v 20. – 40. rokoch minulého storočia menil tvár Prievidze. Archívny fond prievidzského staviteľa, ktorý sa narodil v rodine dedinského učiteľa v Liešťanoch, tvorí 14 archívnych škatúľ pracovnej korešpondencie, účtov a najmä projektovej dokumentácie z rokov 1929 – 1946. Dokumenty odovzdalo archívu Okresné osvetové stredisko Prievidza v roku 1983. O osobnom živote Imricha Spevára sme nevedeli takmer nič, nedisponovali sme žiadnymi písomnosťami osobného charakteru ani fotografiami. Aj preto boli veľmi prínosné stretnutia s jeho jedinou dcérou Evou. Po-

Výstava venovaná prievidzským osobnostiam bola inštalovaná vo výstavných priestoroch Regionálneho kultúrneho centra v Prievidzi. Foto: Martina Liďáková.

delila sa s nami o svoje spomienky na otca, mamu, starých rodičov, informovala nás o otcovej práci a predovšetkým nám priniesla ukázať množstvo fotografií a dokumentov týkajúcich sa rodinného života a práce Imricha Spevára. Poniektoré darovala archívu, za čo jej aj touto cestou ešte raz ďakujeme. Návštevníci sa tak mohli oboznámiť s pohnutým životom známeho staviteľa a jeho rodiny. V matričnej knihe sme našli zápis o jeho narodení, ale aj úmrtí jeho matky, ktorá zomrela v roku 1904 vo veku 29 rokov ani nie rok po synovom narodení na zápal mozgových blán. Otec sa druhýkrát oženil so Sidóniou Leidovou v roku 1905. Keďže rodina nemala dostatok peňažných prostriedkov, mladý Imrich navštevoval meštiansku školu u svojej starej mamy z matkinej strany v Seredi. Po jej ukončení pokračoval v štúdiu na Štátnej priemyselnej škole v Bratislave, odbor staviteľstvo, ktorú ukončil maturitou v roku 1924. O desať rokov neskôr sa v Bratislave oženil s dcérou už nebohého prievidzského lekára a národovca, prvého predsedu pobočky národnej rady v Prievidzi Jána Čvikotu. Nielen tieto informácie, ale aj fotografie bábätka Imricha, jeho rodičov a manželky sme si mohli so súhlasom pani Spevárovej naskenovať a použiť ich na výstave. Ďalšia časť výstavy poukazovala na pracovnú činnosť Imricha Spevára, najmä u známeho prievidzského staviteľa Alojza Engliša, u ktorého získal potrebnú staviteľskú prax. Súčasťou výstavy boli dokumenty potvrdzujúce odpracované roky a najmä vzácne fotografie so samotným Alojzom Englišom z roku 1927, výstavby Okresného zdravotného ústavu v Prievidzi a položenia základného kameňa budovy miestneho gymnázia v Prievidzi v roku 1928. Jadrom vystavovaných dokumentov bola jeho vlastná staviteľská činnosť, ktorú začal získaním živnostenského oprávnenia na vykonávanie staviteľskej činnosti vydaného Krajským úradom v Bratislave 23. júla 1935. Návštevníci si mohli pozrieť projekty jeho stavieb, ktoré sú súčasťou koloritu mesta Prievidze dodnes. Dozvedieť sa mohli aj o jeho staviteľskej činnosti mimo Prievidzu. Imrich Spevár staval domy pre remeselníkov, obchodníkov, inteligenciu, ale aj školy, štátne úrady, venoval sa adaptačným a rekonštrukčným prácam kostolov i kláštorov. Smutné a ťažké obdobie pre rodinu nastalo po roku 1948, keď Imrichovi Spevárovi znárodnili jeho dve firmy, ktoré sa stali súčasťou novovytvorených národných podnikov a rodina sa musela vysťahovať z vlastného domu. Aj o týchto udalostiach sme sa dozvedeli z ďalších dvoch fondov Imricha Spevára uložených v Štátnom archíve v Banskej Bystrici (fond Spevár Imrich, staviteľ v Prievidzi 1936 – 1949 v rozsahu 0,24 b. m.) a v Štátnom archíve v Nitre (fond Imrich Spevár, staviteľ v Prievidzi 1948, 0,12 b. m.). Staviteľ bol po všetkých získaných skúsenostiach zamestnaný od 1. septembra 1949 ako robotník v Československých stavebných závodoch, n. p., expozitúra Prievidza, neskôr v národnom podniku Pozemné stavby, závod Handlová. Po okamžitej výpovedi v roku 1952 začal pracovať pre národný podnik Priemstav v závode Zemianske Kostoľany až do roku 1957. V roku 1958 prehodnotili znovu jeho podnikateľský pôvod, ktorý nevyhovoval vtedajšiemu zriadeniu a napriek jeho odborným vedomostiam a pracovným výsledkom ho preradili znovu na pozíciu robotníka, neskôr sa stal majstrom v betonárni a maltárni národného podniku Priemstav Prievidza. V roku 1964 začal pracovať ako samostatný technik na oddelení technickej kontroly, odkiaľ odišiel v roku 1973 do dôchodku. Zomrel v roku 1974 na infarkt myokardu a pochovaný je v rodinnej hrobke na cintoríne v Prievidzi.

„Odhaľoval dejiny národa, aby slúžili budúcnosti“. Slová, ktoré charakterizujú štvrtú osobnosť – rímskokatolíckeho kňaza a historika Mikuláša Mišíka.

O ťažkom živote malého chlapca, ktorý sa narodil v Prievidzi ako šieste dieťa v chudobnej rodine kováča Jána a Anny Mišíkovcov, sa návštevníci mohli dozvedieť z prvého, úvodného klipu. Po tom, čo deväťročnému Mikulášovi zomrel v roku 1916 otec na srbskom fronte, bol umiestnený do sirotinca Milosrdných sestier v Banskej Bystrici. O štyri roky neskôr počas epidémie španielskej chrípky mu zomrela aj mama. Po ukončení ľudovej školy a Gymnázia Andreja Sládkoviča v Banskej Bystrici začal v roku 1926 študovať teológiu v seminári v Banskej Bystrici. Všetky skutočnosti od matričného zápisu o narodení Mikuláša cez triedny výkaz zo Štátnej ľudovej školy chlapčenskej v Prievidzi, zoznam žiakov z gymnázia, fotografie rodičov, rodného domu a fotografie so súrodencami boli súčasťou vystavovaných dokumentov. Ďalej sa mohli návštevníci v skratke dozvedieť o jeho pôsobení ako kaplána a kňaza na viacerých miestach v Banskobystrickej diecéze. Podstatnú časť sme venovali publikačnej činnosti Mikuláš Mišíka, vystavili sme jeho rukopisy prác ako *Prievidza v dobách husitských*, *O osídlení Hornej Nitry*, *Osudy mestských výsad Prievidze*, rukopisy výpiskov z literatúry alebo odpisov archívnych dokumentov. Publikačnú činnosť dotvárali periodiká a časopisy, v ktorých uverejňoval svoje články, najmä regionálne noviny Náš kraj, Slovák, Kultúra, Duchovný pastier a Žitavské noviny. Záver tejto časti výstavy sme venovali najväčšiemu historickému dielu Mikuláša Mišíka, monografii *Prievidza*, knihe, ktorú s láskou venoval svojmu rodnému mestu. Pramene a literatúru začal zbierať už v roku 1928 a práve v tom období zachránil archívne dokumenty uložené v mestskom archíve. Predstavenstvo veľkej obce Prievidza sa rozhodlo namiesto starej stredovekej radnice postaviť nový, moderný obecný dom, a tak začiatkom 30. rokov minulého storočia sa všetky písomnosti z archívu ocitli na ulici. Mikuláš Mišík ich preštudoval, uložil, označil signatúrami, a tým aj zachránil. Súčasťou vystavovaných dokumentov bola Zápisnica zo zasadnutia Rady MNV v Prievidzi k vydaniu monografie z roku 1969, literatúra a obsah k monografii, štruktúra vypracovaná Jánom Kováčom v roku 1969, posudok Petra Ratkoša, list Mikuláša Mišíka MsNV v Prievidzi s odôvodnením, prečo mesto potrebuje knihu o svojej histórii, ako aj samotná monografia, ktorá napokon vyšla v roku 1971, ale len krátky čas bola v predaji. Všetky výtlačky museli byť stiahnuté a ako bolo nariadené zhora, mali byť spálené. Vďaka predsedovi MsNV, ktorý výtlačky ukryl, mohli obyvatelia Prievidze objavovať tajomstvá jej histórie až po roku 1989. Mikuláš Mišík

Časť výstavy Poznáte ich? bola prezentovaná aj v uliciach mesta v rámci podujatia Deň Prievidze. Foto: Zuzana Kotianová.

žil od roku 1978 na dôchodku v Prievidzi, kde bol v roku 1981 aj pochovaný.

Poslednou, piatou osobnosťou bol akademický maliar, kresliar, grafik, ilustrátor a pedagóg Imrich Vysočan. Dňa 23. septembra, v čase konania výstavy, sme si pripomenuli 95. výročie jeho narodenia. Najbohatší archívny fond mimoriadne plodného maliara darovala v roku 2008 archívu pani Zuzana Topoľská. Fond z rokov 1934 – 1996 v rozsahu 1,56 b. m. uchováva množstvo fotografií rodičov, sestier, dvoch manželiek a dcéry Evy. Veľkú časť fotografií priniesla pani Topoľská do archívu aj pred plánovanou výstavou. Vystaviť sme mohli sobášny list Imrichových rodičov, jeho rodný list, vysvedčenia z ľudovej školy, ale aj gymnázia v Prievidzi. Mimoriadnu hodnotu majú fotografie zo školských lavíc so spolužiakmi z gymnaziálnych čias, kde bol objavený jeho talent. Ďalšie vystavené archívne dokumenty pochádzali z čias vysokoškolského štúdia na Slovenskej vysokej škole technickej v Bratislave: imatrikulačný list z roku 1944, vysokoškolský index, vysvedčenie o prospechu v predmete ornamentálne kreslenie a maľovanie z roku 1945. Návštevníci výstavy sa mohli oboznámiť prostredníctvom dokumentov a fotografií s prácou Imricha Vysočana ako predsedu Výboru Krajskej organizácie Zväzu výtvarných umelcov Západoslovenského kraja v Bratislave v rokoch 1961 – 1965, ale aj s jeho grafickou tvorbou s protivojnovým obsahom, za ktorú získal mnohé ocenenia. Celý rad monumentálnych diel realizovaných v architektúre, ktoré vytvoril v priebehu 60. a 70. rokov minulého storočia na rôznych miestach Slovenska, bol prezentovaný prostredníctvom fotografií z tohto obdobia. V prípade 33 viacfarebných sgrafít nad vchodmi obytných domov

sídliska Píly v Prievidzi z roku 1958 sme vystavili i celý ich zoznam. Súčasťou výstavy boli katalógy, pozvánky, rôzne dokumenty z výstav, ako aj archívne dokumenty napovedajúce o pedagogickej práci maliara a jeho pôsobení na Katedre teórie a dejín architektúry, kreslenia a modelovania Stavebnej fakulty SVŠT v Bratislave od roku 1962, na ktorej v roku 1966 získal titul docent a v roku 1975 tu ukončil svoju pedagogickú činnosť. Celý obraz života a diela Imricha Vysočana bol dotvorený knihami, ktoré ilustroval a trojrozmernými predmetmi, zapožičanými pani Zuzanou Topoľskou: mimoriadne hodnotný autoportrét akademického maliara, jeho paleta a kvetináč plný štetcov. Svoje krédo *„Nedá sa nemaľovať“* naplno zrealizoval po svojom návrate do rodnej Prievidze v roku 1975. Práve v tomto období vytvoril celý rad olejomalieb mesta Prievidze s uličkami starých domčekov, ktoré už v meste nenájdeme, nahradili ich multifunkčné budovy, obchodné domy a parkoviská. Nevyčísliteľnú hodnotu majú diela s historickou tematikou ženskej vzbury a prievidzských jarmokov. Ich vytvoreniu predchádzalo dlhodobé štúdium historických udalostí, odievania a vzhľadu samotného mestečka. Aj keď posledné roky života mal zdravotné problémy, maľovanie zostávalo jeho súčasťou a až do konca života maľoval zátišia s kvetmi a ovocím. Imrich Vysočan zomrel pred 25. rokmi 9. novembra v Bojniciach a pochovaný je na cintoríne v jeho milovanej Prievidzi.

Výstava v priestoroch Regionálneho kultúrneho centra v Prievidzi bola ukončená 27. septembra 2019, ale ešte na jeden deň sa jej časť dostala priamo k obyvateľom mesta Prievidza. V sobotu 28. septembra v rámci Svetového dňa cestovného ruchu pripravilo mesto Prievidza a Oblastná organizácia cestovného ruchu Región Horná Nitra – Bojnice podujatie Deň Prievidze. Na tomto podujatí bolo na námestí vystavených 10 klipov (ku každej osobnosti dva klipy), prostredníctvom ktorých sa návštevníci mohli dozvedieť základné informácie o živote a práci piatich osobností. Veľmi dobrý nápad dostať výstavu priamo k obyvateľom sa stretol s veľkým úspechom a výstavu, aj keď nie celú, tak videlo v priebehu piatich hodín i napriek daždivému počasiu oveľa viac ľudí ako za jeden mesiac. Možno by sme sa mohli zamyslieť nad tým, ako výstavy prostredníctvom fotokópií archívnych dokumentov dostať medzi obyvateľov, žiakov a študentov.

Zuzana Kotianová
Štátny archív v Trenčíne, pracovisko Archív Bojnice

SEMINÁR *ARCHIVONOMIAE KISUCENSIS PRIMA DOMINA* V ČADČIANSKOM ARCHÍVE

Vo štvrtok 5. septembra 2019 sa v prednáškovej miestnosti čadčianskeho archívu uskutočnil seminár s prezentáciou zborníka Terra Kisucensis s podtitulom *Archivonomiae Kisucensis prima domina*, ktorý bol venovaný archivárke, dlhoročnej riaditeľke čadčianskeho archívu a regionálnej historičke Antónii Hudecovej pri príležitosti jej významného životného jubilea. Organizátormi podujatia boli Štátny archív v Žiline, pracovisko archív Čadca a Združenie Terra Kisucensis. Program bol rozdelený na dve časti: prvú tvoril seminár spojený s prezentáciou zborníka, krátko popoludní v druhej časti oficiálneho programu boli odovzdané Ceny Karola Točíka, udeľované od roku 2013 Združením Terra Kisucensis osobnostiam, ktoré sa významným spôsobom pričinili o rozvoj vedeckého bádania či záchranu kultúrneho dedičstva na Kysuciach.

Obsahom seminára boli tri príspevky, publikované v zborníku. Vedúci pracoviska Drahomír Velička na úvod privítal účastníkov a predniesol laudáciu jubilantky. Po nej nasledovali gratulácie a blahoželania jubilantke, ktorej prišli osobne zablahoželať aj viacerí bývalí kolegovia – archivári či historici: Peter Kartous, Oľga Kvasnicová, Jarmila Balážová, Jana Kurucárová atď. Seminár potom otvoril prvým príspevkom pod názvom *Mikrosonda do dejín jedného starého rodu z Vysokej (Rod Odnoga)* vedúci čadčianskeho archívu. Priblížil v ňom osudy tohto pomerne starého rodu z Vysokej nad Kysucou, z ktorého pochádza aj A. Hudecová. Venoval sa pravdepodobnej etymológii priezviska, predstavil najstarších doložených členov rodu a plynulo sa dostal až k rodokmeňu jubilantky, ktorej najstarší známy predok je doložený na konci 18. storočia. Výskum v tomto období však už znemožnil fakt, že dva najstaršie zväzky cirkevných matrík z Vysokej (1772 – 1786, 1786 – 1825) sa do súčasnosti nezachovali. Richtárov a obecných úradníkov z tej istej obce na základe protokolu zápisníc z voľby richtárov a prísažných z rokov 1824 – 1848 na Bytčianskom panstve, ktoré uchováva Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči, predstavila vo svojom príspevku riaditeľka tohto archívu Jana Kurucárová. Hoci popredných obecných úradníkov z Vysokej poznáme zo staršieho i mladšieho obdobia, práve zachovaný protokol poskytuje chronologicky ne-

Jubilujúca Antónia Hudecová. Foto: Mária Veličková.

V auditóriu sedeli viacerí bývalí kolegovia jubilantky. Foto: Mára Veličková.

prerušenú štvrťstoročnú kontinuitu, ktorú z inej časovej periódy nemáme zachovanú. Mimoriadne zaujímavé sú tiež údaje o kandidátoch na richtársku funkciu i počet hlasov, ktorý jednotliví uchádzači získali vo voľbách. Takéto informácie sú skutočne jedinečné. Pracovníčka čadčianskeho archívu Alena Mitková prezentovala výsledky sčítania ľudu vo Vysokej na Kysucou z roku 1938. Z tohto mimoriadneho krajinského sčítania, ktoré prebehlo 31. decembra 1938, bolo možné vyčítať interesantné dobové štatistické i demografické ukazovatele v tejto hornokysuckej obci (počty obyvateľov v jednotlivých osadách, resp. sčítacích obvodoch, počty domov, domácností, rozvrstvenie obyvateľstva podľa národnosti či vierovyznania a pod.).

Okrem predniesených príspevkov obsahuje printová podoba zborníka ďalšie tri, ktoré na seminári neodzneli *(Z dejín rodu Polanských; (Ne) zabudnutý kysucký kňaz Vincent Kráľ a Kostol sv. Matúša vo Vysokej nad Kysucou)* a tiež rubriku Pramene. V nej boli publikované slovenské preklady stredovekých prameňov k dejinám Kysúc z obdobia 1400 – 1526, čím Združenie Terra Kisucensis nadviazalo na predošlú, prvú časť publikovania archívnych dokumentov, ktoré sa týmto spôsobom snaží priblížiť širšej verejnosti. Už z toho, čo bolo spomenuté, možno postrehnúť, že prakticky všetky odborné články zborníka boli cielene zamerané na dejiny rodiska jubilantky – obec Vysoká nad Kysucou. Prezentáciou troch štúdií bol predstavený obsah zborníka, ktorý vyšiel v náklade 100 ks v tradičnom formáte B5, na niečo viac ako 120 stranách. Prvá časť programu bola týmto naplnená a prítomní sa po jej skončení mohli počas prestávky občerstviť.

V druhej časti oficiálneho programu udelilo Združenie Terra Kisucensis Cenu Karola Točíka (K. Točík je považovaný za prvého historika Kysúc a na jeho pamiatku bola nazvaná aj táto cena) piatim osobnostiam, ktoré sa mimoriadnym spôsobom pričinili o rozvoj odborného výskumu či o zachovanie a zveľadenie kultúrneho i archívneho dedičstva Kysúc. Tohoročnými laureátmi boli a cenu si prevzali: jubilujúca archivárka Antónia Hudecová, niekdajší riaditeľ Kysuckého múzea Peter Maráky (cenu si prevezme dodatočne, keďže nemohol byť osobne prítomný), niekdajší archeológ tej istej inštitúcie Ondrej Šedo, kultúrny a osvetový pracovník Ivan Gajdičiar st., a napokon bývalý riaditeľ Regionálnej rozvojovej agentúry Kysuce Peter Bronček. Cena bola aspoň malým poďakovaním za ich dlhoročnú, obetavú prácu v prospech regiónu. Program vyvrcholil záverečným gaudium pri čaši vína, kde sa účastníci mohli neformálne porozprávať na odborné, spoločenské či iné témy, ale najmä po dlhšom období potešiť sa zo vzájomného stretnutia.

Drahomír Velička
Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči, pracovisko Archív Čadca

DEŇ OTVORENÝCH DVERÍ V SLOVENSKOM BANSKOM ARCHÍVE

Začiatok septembra je v Banskej Štiavnici úzko spätý so Salamandrovými dňami, mestskými slávnosťami, ktoré sú oslavou baníkov, geológov, hutníkov a naftárov. V priebehu týchto slávnostných dní už tradične otvára Slovenský banský archív svoje dvere všetkým záujemcom o históriu baníctva a hutníctva na území bývalého Rakúsko-Uhorska.

Tohtoročný už 9. ročník Dňa otvorených dverí sa uskutočnil v piatok 6. septembra 2019, v čase od 9. do 18. hodiny, po dvojročnej pauze spôsobenej rekonštrukciou jedného z krídel budovy. Hlavná téma *Cesty medi v archívnych dokumentoch* bola inšpirovaná štvordielnym dokumentárnym seriálom *Cesty medi* o pôvode medi z vraku portugalskej lode Bom Jesus nájdeného na pobreží dnešnej Namíbie. Návštevníci si mali možnosť pozrieť aj prvý dvadsaťminútový diel. Toto premietanie mal na starosti pracovník archívu Juraj Michelík.

Hneď pri vstupe do budovy bola pre návštevníkov pripravená menšia výstava na tému *Ťažba medi v Uhorsku* s veľkou mapou Rakúsko-Uhorska a zobrazením oblastí, kde sa ťažila meď s dôrazom na informácie uvedené v spomínanom dokumentárnom seriáli. Prezrieť si mohli rôzne druhy minerálov a glóbus s vyobrazením prístavov, z ktorých sa vyvážala meď z územia Slovenska na svetové trhy. Pracovníčky archívu Lenka Bačíková a Iveta Ďurigová poskytli všetkým záujemcom podrobnejšie informácie.

Väčšina návštevníkov následne pokračovala do pivnice na ďalšiu menšiu sprievodnú výstavu na tému *Banské mapy sa rodia pod zemou*, ktorú mali na starosti pracovníčky archívu Mária Mihoková a Michala Oravcová. Návštevníkov informovali o procese vzniku banských máp od nájdenia samotnej žily až po jej zakreslenie na mapu.

Ďalej pokračovali návštevníci po schodisku, kde si ďalšia pracovníčka archívu Beata Breznická pripravila prehľad o rodoch Turzovcov a Fuggerovcov a tiež o Turzovsko-fuggerovskej spoločnosti, ktorá bola najvýznamnejším podnikom v medenorudnom baníctve na Slovensku. Prípadným záujemcom poskytla podrobnejšie informácie o významných členoch týchto rodov.

Prvé poschodie bolo venované výstave s fotografiami z priebehu rekonštrukcie budovy archívu. Dokumentovali postupný proces stavebných prác, sťahovania archívnych škatúľ a kníh a ich opätovného vrátenia na svoje miesto, aj prehľad, ako zrekonštruované miestnosti a depoty vyzerajú v súčasnosti. Výstavu mala na starosti pracovníčka archívu Katarína Olajcová.

Návšteva Novobanského baníckeho spolku s vedúcim Slovenského banského archívu. Foto: Martin Kaškötö.

Cesty medi v archívnych dokumentoch. Foto: Ľubo Lužina.

Hlavná výstava bola umiestnená v bádateľni archívu na druhom poschodí. Vystavené boli originály archívnych dokumentov a banských máp, ktoré sa viažu k ťažbe a spracovaniu medi na území dnešného Slovenska. Okrem iného si mohli návštevníci prezrieť denník metalurgických skúšok banskobystrických úradníkov Jozefa Wilhelma Schmidthausena a Ferdinanda Waltera v taviacej hute v Smolníku; hlavný plán novovybudovanej medenej taviacej a rafinačnej huty v Smolníku dobudovanej v decembri 1812; nariadenie správcu Hlavného komorskogrófskeho úradu úradníkom banskobystrickej komory urýchliť výstavbu novej rafinačnej pece v Tajove, aby sa zvýšila produkcia medi s cieľom uspokojenia potrieb holandského trhu; inštrukciu pre Novú taviacu medenú hutu pri meste Banská Bystrica. Sprievodný výklad podávali vedúci Slovenského banského archívu Peter Konečný a pracovníčka archívu Helena Dunajová.

Výstava Banské mapy sa rodia pod zemou. Foto: Martin Kaškötö.

Výstava Rekonštrukcia budovy archívu. Foto: Martin Kaškötö.

Sprievodnými akciami boli hravé kútiky, ktoré mali na starosti pracovníčky archívu Elena Kašiarová a Drahomíra Michelíková. Na prízemí si deti zahrali pexeso s obrázkami rôznych banských nástrojov a zariadení, a taktiež poskladali puzzle s logom Slovenského banského archívu alebo s kópiami banských máp. Na prvom poschodí sa mohli odfotiť v makete permoníka a na druhom poschodí sa učili pečatiť a prekresľovať na prekresľovacom stole vybraté obrázky banských máp. Fotodokumentáciu celého Dňa otvorených dverí mal na starosti pracovník archívu Martin Kaškötö.

Hravý kútik: pečatenie. Foto: Martin Kaškötö.

Tohtoročného Dňa otvorených dverí sa zúčastnili žiaci základných škôl, študenti stredných a vysokých škôl, členovia baníckych spolkov, odborníci aj laici. Súdiac podľa zápisov s odkazmi a podpismi návštevníkov v kronike môžeme hodnotiť tohtoročný Deň otvorených dverí Slovenského banského archívu ako úspešný. Za kolektív pracovníkov Slovenského banského archívu chcem poďakovať všetkým, ktorí nás navštívili a dúfame, že k nám zavítajú i o rok.

Katarína Olajcová
Slovenský národný archív,
špecializované pracovisko Slovenský banský archív

ARCHÍVY – KLENOTY REGIÓNU

Štátny archív v Nitre, pracovisko Archív Šaľa zorganizoval 6. septembra 2019 medzinárodnú konferenciu na tému *Archívy – klenoty regiónu*. Už tradične ku konferencii pracovníci archívu pripravili aj výstavu s rovnakým tematickým zameraním. Konferenciu, ktorá sa uskutočnila v priestoroch archívu, otvorila vedúca archívu v Šali Veronika Nováková. Po úvodnom príhovore boli udelené pamätné plakety Pro Archivo Sala za prínos v oblasti archívnictva pani Márii Chovancovej a pani Márii Gedayovej, ktoré boli dlhoročnými pracovníčkami archívu. Tento rok boli plakety odovzdané i kolegom z Maďarska, a to Hajnalke Márkusné Vörös z Veszprémskeho župného archívu Maďarského národného archívu a Éve Kujbusné Mecsei a ko-

Výsadná listina arcibiskupa Jozefa Kopácsyho. Foto: Klaudia Bugyinszká.

lektívu Szabolcs – Szatmár – Beregského župného archívu Maďarského národného archívu za dlhoročnú spoluprácu a za propagáciu archívu v Šali v zahraničí. Po odovzdaní ocenení sa pokračovalo v odbornej časti konferencie, počas ktorej odzneli príspevky prednesené archivármi z Maďarska, Česka, ako aj zo Slovenska.

Prvý príspevok pod názvom *Dokumenty spoločných slovensko–maďarských dejín v archíve Szabolcs – Szatmár – Beregskej župy* predniesla Hajnalka Bánski, hlavná archivárka Župného archívu Szabolcs – Szatmár – Beregskej župy Maďarského národného archívu v Nyíregyháze. Predstavila prierez dokumentov od 17. storočia až do 20. storočia. Hajnalka Márkusné Vörös, hlavná archivárka zo Župného archívu Maďarského národného archívu vo Veszprém, pripravila prednášku o výsledkoch a význame spolupráce archívu vo Veszprém a archívu v Šali. Zdôraznila veľký význam tejto spolupráce a prezentovala výsledky vydané knižnou formou, či pri budovaní digitálnych databáz. György Laczlavik, vedúci oddelenia rodinných fondov z Maďarského národného archívu v Budapešti, vystúpil s prednáškou o fonde rodiny Károlyiovcov, ktorý je uložený v Maďarskom krajinskom archíve a pripravil ukážky dokumentov, ktoré sú súčasťou tohto fondu a vzťahujú sa najmä na Vlčany a Selice. Riaditeľ Štátneho archívu v Nitre Peter Keresteš hovoril o dejinách Močenku a o význame štyroch privilegiálnych listín, o ktorých sa síce aj doteraz vedelo, avšak originály boli nájdené práve vďaka nemu v Diecéznom archíve v Nitre. Riaditeľka Štátneho okresného archívu z Jihlavy Renata Písková priniesla informácie o archíve mesta Telč, o klenotoch tohto archívu, ktorý si až do roku 1996 zachoval svoje pôvodné uloženie na hrade v Telči a predstavila účastníkom konferencie aj poklady Jihlavského okresného archívu.

Po skončení tejto prednášky nasledoval Workshop mesta Šaľa realizovaný v rámci projektu CULTPLAY – Vytvorenie interaktívnych tematických parkov, inovatívne použitie kultúrneho dedičstva. Cieľom projektu je vybudovanie tematického ihriska v Šali ako repliky historickej pamiatky MAJK (opátstva v Maďarskej republike). V rámci workshopu vystúpila s prednáškou *Dejiny opátstva Majk a jeho význam v dejinách Oroszlányu* Mónika Kövesdi, kunsthistorička z Múzea v Tate

a Veronika Nováková, ktorá prítomných zoznámila s výsadnými listinami miest a mestečiek na Žitnom ostrove a Matúšovej zemi, medzi nimi aj mesta Šaľa. Po jej prednáške nasledovala diskusia k workshopu.

Po obede o 13,00 hod. bola v priestoroch archívu slávnostne otvorená výstava *Archívy – klenoty regiónu*, ktorá bude verejnosti prístupná do 30. júna 2020 a ktorej cieľom je prezentovať najvýznamnejšie archívne dokumenty vzácne nielen pre dejiny regiónu, ale zároveň aj archívne dokumenty, ktoré majú výpovednú hodnotu pre obyvateľov regiónu a poskytujú informácie potrebné pri vybavovaní ich úradných záležitostí.

Výstava je rozdelená na päť častí. V prvej časti sú predstavené najdôležitejšie právne dokumenty, ktoré boli vydané pre územné samosprávy od stredoveku až do 18. storočia. V druhej časti sú vystavené najvýznamnejšie výsadné listiny udelené mestečkám a obciam. V tretej časti výstavy návštevník získa prehľad o typoch dokumentov, ktoré poskytujú najdôležitejšie informácie pre občanov.

V ďalšej časti výstavy autori upozorňujú na najzaujímavejšie typy archívnych dokumentov, ktoré sa uchovávajú v archíve v Šali a v poslednej časti výstavy je zaradený výber dokumentov k najdôležitejším prelomovým historickým udalostiam v regióne.

Na výstave si bolo možné prezrieť originály výsadných listín, ktoré boli k dispozícii len do 29. septembra 2019, po tomto termíne boli nahradené kópiami. Za zapožičanie originálov listín ďakujeme Biskupskému úradu v Nitre a Slovenskému národnému archívu v Bratislave.

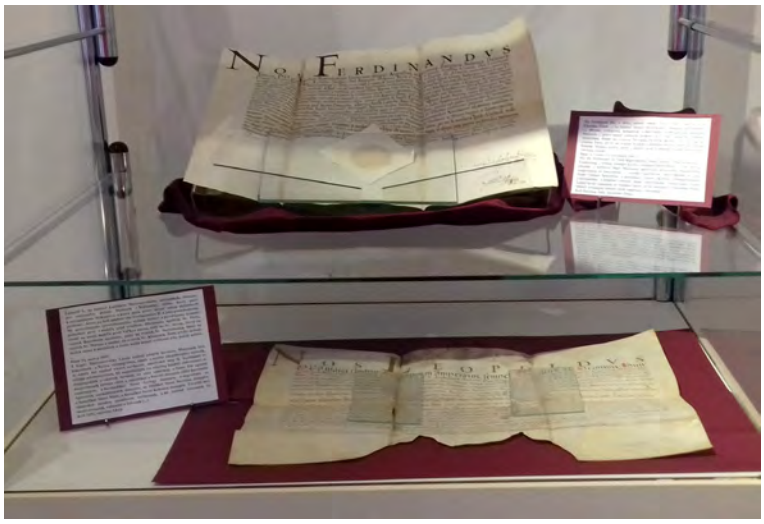
Výstava sa mohla uskutočniť vďaka poskytnutiu dotácie od Mesta Šaľa. Je súčasťou podujatí uskutočnených v rámci Dní európskeho kultúrneho dedičstva 2019.

Konferencie a otvorenia výstavy sa zúčastnilo okolo 60 návštevníkov, pracovníkov archívov, múzeí a záujemcov o regionálne dejiny.

Júlia Benciová
Štátny archív v Nitre, pracovisko Archív Šaľa

Auditórium počas konferencie Archívy – klenoty regiónu. Foto: Klaudia Bugyinszká.

Listiny Ferdinanda III. a Leopolda I., ktorými udeľujú mestečku Močenok právo konať trhy. Foto: Klaudia Bugyinszká.

Otvorenie výstavy vedúcou archívu Veronikou Novákovou. Foto: Klaudia Bugyinszká.

OTVORENIE VÝSTAVY VEĽKÝ MALÝ MUŽ MILAN RASTISLAV ŠTEFÁNIK V NÁRODNOM ARCHÍVE V PRAHE

Výstava Slovenského národného archívu o Milanovi Rastislavovi Štefánikovi bola sprístupnená i českej verejnosti, a to konkrétne v Národnom archíve v Prahe. Otvorenie prebehlo v poobedňajších hodinách 10. septembra 2019.

Hostí uviedol Jan Kouřimský z oddelenia fondov štátnej správy z rokov 1918 – 1945, ktorý je aj autorom ďalších panelov vytvorených z fondov Národného archívu v Prahe. Ako prvý vystúpil vyslanec Slovenskej republiky Peter Weiss, ktorý zhodnotil význam Štefánika ako spolutvorcu Československej republiky. Po ňom niekoľko slov predniesol riaditeľ odboru archívnej správy a spisovej služby Jiří Úlovec o tom, ako Česi nedoceňujú význam Štefánika a vyjadril nadšenie, že sa táto výstava realizovala. Následne sa k slovu dostal riaditeľ Slovenského národného archívu Ivan Tichý. Ozrejmil dôvody, prečo výstava vznikla a zdôraznil, že sú vystavované najmä dokumenty patriace Štefánikovi a nie len dokumenty o Štefánikovi. Po ňom pokračovala riaditeľka Národného archívu v Prahe Eva Drašarová, ktorá rozprávala o spolupráci medzi našimi archívmi prostredníctvom výstav, konferencií, stáží a konzultácií. Nakoniec vystúpila autorka výstavy Miriam Kuzmíková, ktorá informovala o procese tvorby výstavy a výbere dokumentov a tiež o tom, ako Praha formovala Štefánikov život, keďže tu pobýval niekoľko rokov počas štúdií na vysokej škole.

Príhovor riaditeľa SNA I. Tichého na otvorení výstavy v Prahe. Foto: Národný archív v Prahe.

Príhovor autorky výstavy M. Kuzmíkovej na otvorení výstavy. Foto: Michaela Weinštuková.

Česká časť výstavy bola prezentovaná dvoma panelmi, nadväzujúcimi na slovenskú časť a dokladajúcimi pohľad vtedajších centrálnych vládnych orgánov spoločného štátu. Prvý panel bol venovaný obdobiu tesne po leteckej havárii generála Štefánika a reakciám rôznych jednotlivcov, spolkov či inštitúcií na túto udalosť. Prvou takouto dochovanou reakciou je list od britského ambasádora Cecila Goslinga z dňa 4. mája adresovaný vicepremiérovi Antonínovi Švehlovi, v ktorom je vyjadrená hlboká sústrasť nad touto smutnou udalosťou. Česká astronomická spoločnosť v Prahe svoju ľútosť zhrnula do slov: *„Objavil sa v pravú chvíľu ako žiarivý meteor, žiaľ, že tak aj skončil.“* Na tomto paneli sa tiež nachádzajú ukážky dokumentov k zhromažďovaniu Štefánikovej pozostalosti a urovnaniu vzťahov s pozostalou rodinou. Zhromažďovanie pozostalosti a jej výkup štátom trval niekoľko rokov, pretože aj po roku 1923 niektoré veci ostali vo Francúzsku a v chátrajúcej hvezdárni na ostrove Tahiti.

Na druhom paneli boli prezentované spomienkové akcie. Vládne inštitúcie (ministerstvá) sa snažili tieto akcie všemožne podporovať, či už finančne, materiálne alebo vyslaním svojich oficiálnych zástupcov na dané slávnostné stretnutia. Najväčšou a najdôležitejšou akciou v dobe prvej republiky bolo vybudovanie mohyly na Bradle podľa návrhu architekta Dušana Jurkoviča. V tomto smere boli aktívne najmä Výbor Štefánikových slavností a Spolek pro zbudování pomníku gen. M. R. Štefánikovi na Bradle. Každoročné májové výročia so sebou niesli nové a nové projekty na ocenenie generálovej veľkosti a dôležitosti pre československý národ. Avšak nie vždy sa všetko darilo, niekedy nebol dostatok peňazí, inokedy dochádzalo k trápnym nedorozumeniam, ale pri štúdiu dobových materiálov je zrejmé, že všetci vtedajší aktéri brali osobnosť Štefánika s patričnou vážnosťou a úctou.

Prvý panel českej časti výstavy. Foto: Michaela Weinštuková.

Pri príprave českých panelov bolo čerpané z týchto fondov Národného archívu v Prahe: Předsednictvo ministerské rady, Presidium ministerstva vnitra, Ministerstvo spravedlnosti, Ministerstvo železnic, Fotoarchiv Československé tiskové kanceláře, Archiv Československé strany národně socialistické.

Kolegovia z Čiech vyzdvihli koncept výstavy prezentovať Štefánika ako človeka, vedca, cestovateľa i diplomata. Boli prekvapení rôznorodosťou činností, ktoré počas svojho života vykonával a ocenili fakt, že ho spoznali aj z iných uhlov. Doteraz ho vnímali vždy len ako generála a pri prezeraní fotografií Štefánika v civile alebo v domorodom tahitskom odeve pochopili, že bol viac ako len generál a vojak.

Michaela Weinštuková
Slovenský národný archív

DEŇ OTVORENÝCH DVERÍ ARCHÍVU MESTA BRATISLAVY

Jeseň sa nesie v znamení konferencií, otvárania výstav, organizovania rôznych odborných a kultúrnych podujatí. Človek môže niekedy až nadobudnúť pocit, že všetci tí kultúrno-osvetoví a vedeckí pracovníci precitli zo zimného spánku. Samozrejme, že to nie je tak, práve jeseň však už tradične býva obdobím, keď sa príprava a práca týchto ľudí zhmotňuje a dostáva finálnu podobu.

Koniec druhého septembrového týždňa niesol pečať kultúry a vína. Okrem najväčších a najnavštevovanejších vinobraní v Rači a Pezinku sa v Bratislave konali Bratislavské korunovačné dni, ktorých organizátorom bol Magistrát hlavného mesta SR Bratislavy. Archív mesta Bratislavy ako organická zložka magistrátu bol súčasťou tohto podujatia a v dňoch 13. a 14. septembra otvoril pre návštevníkov svoje dvere.

Odborní pracovníci archívu pripravili v bádateľni archívu výstavu archívnych dokumentov s názvom *„Preleteli cez Dunaj, cez tú šíru vodu...“ Európsky veľtok v dokumentoch Archívu mesta Bratislavy*. Súčasťou výstavy boli originály historických dokumentov, staré mapy a veduty, listiny – napríklad listina cisára Žigmunda z roku 1430, v ktorej nariadil Bratislavčanom postaviť do jeho príchodu most, ďalej erbová listina pre Jozefa Schultnera s vyobrazením erbu, v ktorom je heraldickou figúrou vojenský parník, plagát medzinárodného Dunajského rybárskeho veľtrhu (1925), zakladacia listina Nového mosta, k tomu ďalšie dokumenty a množstvo fotografií.

Už v piatok bol archív otvorený pre verejnosť, ale gros účastníkov tvorili žiaci Gymnázia Bilíkova 24

Vedúci archívu M. Duchoň s primátorom mesta M. Vallom. Foto: Marek Pupák.

So zvedavými študentmi. Foto: Marek Pupák.

a Základnej školy dr. Milana Hodžu v Bratislave. Mladí návštevníci si vypočuli zaujímavé príbehy z dejín mesta priamo súvisiace s Dunajom, pozreli si výstavu, vyskúšali si pečatenie voskom i písanie brkom. Mnohí prejavili úprimný záujem, kládli archivárom zvedavé otázky, fotili sa s ťažkými magistrátnymi knihami na rukách a pod.

Na druhý deň v sobotu nás navštívilo niekoľko desiatok záujemcov. Na programe boli, okrem prezentácie výstavy, aj tri odborné prednášky. Tie prišiel uviesť primátor mesta Matúš Vallo. Po ňom vystúpil Peter Pišút, ktorý rozprával o mapách Dunaja v Archíve mesta Bratislavy. Formovanie dunajského toku v minulosti je jeho životnou témou, a preto bolo vopred jasné, že jeho prednáška bude bohatá, detailná a veľmi zaujímavá. Po krátkom občerstvení vystúpil Ján Kúkel s témou *Cech rybárov a jeho štatúty*. Predstavil plénu pravidlá, podľa ktorých členovia cechu rybárov v Bratislave fungovali, dokumenty rozobral po formálnej i obsahovej stránke. Poslednou prednášajúcou bola Tina Hrivňáková, ktorá priblížila poslucháčom dejiny lodníkov v Bratislave. Taktiež poodhalila okolnosti fungovania spolku, no zamerala sa aj na genealogické väzby medzi jeho členmi či rôzne zaujímavosti.

V rovnaký deň archív participoval ešte na jednom podujatí. Podvečer sa vo Faustovej sieni v Starej radnici konalo premietanie filmu *Po stopách Svätej koruny a uhorských korunovačných klenotov* s komentárom profesora Gézu Pálffyho z Maďarskej akadémie vied. Po premietaní sa rozbehla čulá debata, čo svedčí o tom, že film obecenstvo skutočne zaujal.

Archív mesta Bratislavy si prešiel v posledných rokoch ťažkým obdobím. Aj keď v mnohých ohľadoch patríme stále medzi najzanedbanejšie archívy v republike, neklesáme na duchu. Spoločne s kolegami publikujeme, participujeme na rôznych projektoch a snažíme sa čo najviac otvárať smerom k verejnosti. Výsledkom toho bola aj organizácia tohtoročného Dňa otvorených dverí.

Štefan Hrivňák
Archív mesta Bratislavy

Plagát pozývajúci na premietanie filmu Po stopách Svätej koruny a uhorských korunovačných klenotov.

HELLO, HOLANDSKO!

Už od začiatku leta som s napätím očakávala, či sa uskutoční odborná exkurzia do Holandska. Ešte v júli to vyzeralo biedne; problémom bola kvóta účastníkov na zachovanie cenovej ponuky. Napokon sa posádka autobusu predsa len skompletizovala a v stredu 18. septembra popoludní sme v Nitre, Trnave a Bratislave všetci zaujali svoje miesta. Cesta viedla cez Českú republiku a Nemecko. Prvé kolo problémov, ktoré postihli náš zájazd, sa začalo na čerpacej stanici v Nemecku niekde blízko Könnernu za českými hranicami. O polnoci sme sa tam zastavili na krátku prestávku, z ktorej sa pre poruchu kolesa autobusu vykľulo 3-hodinové napäté čakanie s otázkou, čo bude ďalej. Poruchu sa, našťastie, podarilo dočasne opraviť, vďaka čomu sme mohli pokračovať v jazde. Do Holandska sme síce dorazili so sklzom, ale náš štvrtkový predpoludňajší program to vážne nenarušilo.

Prvou destináciou bol Haag, ktorý je nám známy ako sídlo Medzinárodného súdneho dvora zriadeného OSN. Hoci hlavným mestom Holandska je Amsterdam, v Haagu sídli dvojkomorový parlament, vláda, býva tam kráľovská rodina a je tam aj Národný archív. Vystúpili sme na hlavnej železničnej stanici, z ktorej je do archívu iba na skok. Je to ešte bližšie ako z bratislavskej hlavnej stanice do štátneho archívu na Križkovej 7. Budova bola postavená v 80. rokoch 20. storočia rovnako ako Slovenský národný archív, ale ten v porovnaní s holandským Národným archívom pôsobí ako archív poprednej rozvojovej krajiny. Vstupný vestibul poskytuje pomerne široký otvorený priestor, kde si možno dať občerstvenie, sadnúť si počas čakania a stráviť čas čítaním kníh z príručnej knižnice. Otvorený priestor v súčasných holandských budovách je pre mňa architektonickým vyjadrením slobodného a otvoreného myslenia ľudí západnej Európy, ktorí s výnimkou fašistickej okupácie počas druhej svetovej vojny nie sú poznačení totalitnými režimami ako krajiny strednej a východnej Európy. S trochou zveličenia možno povedať, že „západoeurópsky vzduch oslobodzuje“, hoci aj otvorenosť, slobodomyseľnosť a tolerancia môžu nadobudnúť nezdravé rozmery, ako sme videli v Amsterdame – o tom ešte bude reč.

Na prízemí budovy holandského Národného archívu v Haagu bola inštalovaná výstava o klenotoch holandského archívnictva, ktorú sme si mohli pozrieť s komentárom sprievodkyne archívu. Tá upriamila našu pozornosť na najväčšie ťaháky, ku ktorým patrí vyhlásenie Republiky 7 spojených

Príchod účastníkov zájazdu k budove Národného archívu v Haagu. Foto: Mária Feješová.

Vstupný vestibul budovy Národného archívu v Haagu. Foto: Mária Feješová.

provincií z roku 1581 (dokument má pertinenčnú pečiatku z 20. storočia a jeho text obsahuje škrty), zmluva o vestfálskom mieri uzavretá v Münsteri v roku 1648 (ňou sa skončila 30-ročná vojna a spojené nizozemské provincie sa osamostatnili od Rímsko-nemeckej ríše) či dohoda o odtrhnutí Belgicka od spojených provincií z roku 1839 v slávnostnom vyhotovení. Nazdávam sa, že holandské archívne klenoty ďaleko zaostávajú za slovenskými, už len erbové listiny našich miest či šľachtických rodov by ich ľahko strčili do vrecka, tak svojím vekom, ako aj vizuálnou stránkou. Na druhom a piatom poschodí budovy sme mohli nahliadnuť do depotov, kde naše stavovské sebavedomie – napokon, ako všade v zahraničí azda len s výnimkou Afriky či Indonézie – utrpelo ťažké rany. Polemika, či náš štát patrí na posledné miesta medzi vyspelými krajinami alebo je to popredná rozvojová krajina, sa tu ukázala bezpredmetná. V depotoch sme si pozreli zaujíma-

Pohľadnica vytlačená pri príležitosti výstavy v Národnom archíve v Haagu, na ktorej je zobrazený dokument o vyhlásení Republiky 7 spojených provincií z roku 1581.

vé dokumenty najmä z dejín Spojenej (alebo tiež Holandskej) východoindickej spoločnosti, ktorá sa venovala obchodu s kolóniami, a tiež z holandských politických dejín, kde podľa môjho dojmu čelné miesto zaberá písomná produkcia holandského štátotvorcu Viliama I. z oranžsko-nasavskej dynastie (vládol v rokoch 1815 – 1840). Pri pohľade na stovky bežných metrov dokumentov, ktoré podpísal, človeku napadne, že Viliam I. musel byť vorkoholik. Pracoval nepretržite aj počas vianočných sviatkov a iba za jediný deň dokázal vyprodukovať škatuľu archívnych dokumentov. Rovnako ako samotné dokumenty nás zaujali aj podmienky, v ktorých sú uložené. Pri ukážke účtovnej knihy Spojenej východoindickej spoločnosti sprievodkyňa archívu knihu položila na vopred pripravený vankúš, respektíve malé vrece vyplnené nejakým mäkkým materiálom, aby sa knižná väzba neprelamovala, a tým nepoškodzovala. Všetky depoty tiež majú klimatizáciu, ktorá udržiava teplotu vzduchu na 18 °C a sú veľmi čisté. Nuž, asi sa v Holandsku nepráši alebo pracovné miesto upratovačky je veľmi lukratívne a ide na dračku. O pozíciu archivára vraj až taký záujem nie je, predovšetkým je v Holandsku málo uchádzačov o štúdium archívnictva. Tento negatívny trend, v ktorom ako jedinom môže naša krajina Holandsku konkurovať, riešia niektoré archívy interným zaškolením. To znamená, že prijatých zamestnancov, ktorým chýba kvalifikácia, sami zaučia do potrebných zručností.

Po odchode z Národného archívu v Haagu sme štvrtkové popoludnie venovali prehliadke mesta a návšteve pláže. Mesto pôsobí útulne, malebne a pokojne, čo sme si viac uvedomili až na druhý deň v Amsterdame. Haagske pláže napriek ukončeniu turistickej sezóny neboli prázdne a niektorí otužilci sa aj kúpali, pravda, tí neboli z nášho zájazdu. Dalo sa tam príjemne poprechádzať; síce od Severného mora povieval studený vietor, ale chlad vyvažovalo bezoblačné slnečné počasie. To nás sprevádzalo počas celého pobytu, čo vraj v Holandsku nie je bežné, lebo tam často prší. Vo štvrtok vo večerných hodinách sme autobusom dorazili do hotela. Z nám neznámych príčin sme boli ubytovaní v dvoch hoteloch v Rotterdame, pričom kvalita ubytovania v jednom z nich bola neočakávane nízka, čo niektorých účastníkov rozladilo. Napriek tomuto sklamaniu bola po predošlej prebdenej noci posteľ jednoznačným prínosom.

Druhý deň (piatok) v Holandsku bol pomerne rušný. Hlavné mesto Amsterdam, pre systém kanálov nazývané aj Benátkami západu, má síce iba necelý milión obyvateľov, ale ruch v ňom vzbudzuje dojem niekoľkomiliónovej metropoly. Dominantné miesto v mestskej premávke majú cyklisti. Bicykle ležia v stovkách kusov zaparkované doslova všade, akoby sa mesto premenilo na obrovský cyklobazár. Niektoré reštauračné prevádzky či obytné domy majú za oknom vyvesený oznam o zákaze odkladania bicyklov na chodníku pred budovami. Cyklisti majú svoje vyhradené pruhy, v ktorých sa pohybujú pomerne rýchlo a voči chodcom právom silnejšieho. Treba byť veľmi opatrný pri prechádzaní cez cyklis-

Sprievodkyňa Národného archívu v Haagu pri výklade v depotoch. Foto: Mária Feješová.

tický jazdný pruh a vôbec pri opúšťaní chodníka pre chodcov, lebo zrážka s cyklistom je pre chodca permanentným nebezpečenstvom. Chodec sa dokonca ani na niektorých chodníkoch nemôže pohybovať úplne voľne, pretože ak pri chodníku chýba cyklistický pruh, výstražnou dopravnou značkou je chodec informovaný o možnom vjazde cyklistu naň. Zmienená dopravná značka je v našich končinách úplne neznáma; veď prečo aj, keď u nás sa cyklotrasy budujú iba veľmi pozvoľna. Na druhej strane, preferovanie bicyklov pred autami je ekologické, nízky počet áut nezaťažuje vzduch v Amsterdame ani nespôsobuje kolóny. Ani električky nepoznajú tlačenicu, na akú sme zvyknutí v bratislavskej hromadnej doprave. Jazdia poloprázdne a o zvýšenie priemerného počtu cestujúcich v nich sa iste starajú iba turisti, ktorí si nestihli alebo nechceli prenajať bicykel. Našinec si na tento masívny cyklotrend potrebuje zvyknúť, čo nie je možné za dva dni, preto musím konštatovať, že ako chodec som sa cítila diskriminovaná a správanie sa cyklistov v meste neviem vyhodnotiť inak ako cyklistický teror.

Dopoludnia sme rozdelení na dve skupiny navštívili dva podnikové archívy v Amsterdame: archív banky Abn Amro v Amstelveen-e (časť Amsterdamu) a archív firmy na výrobu piva Heineken. Prvú skupinu do bankového archívu sprevádzala a tlmočenie zabezpečila Slovenka žijúca v Holandsku Miriam Lengová, ktorá slovenskej archivárskej obci predstavila holandské archívnictvo na stránkach časopisu Fórum archivárov v roku 2016. Miriam strávila s nami dva dni, stretli sme sa už predošlý deň v Národnom archíve v Haagu. V bankovom archíve sme si najskôr pozreli pripravenú komentovanú vizuálnu prezentáciu o archíve a jeho dokumentoch. V rámci diskusie sme sa dozvedeli, že najstarší archívny dokument – kúpnopredajná zmluva – pochádza z roku 1596. Pre porovnanie: archív kremnickej mincovne má najstarší dokument z roku 1630, hoci funguje od roku 1328 (chudák vyhorel). Po prezentácii sme sa odobrali do suterénnych depotov, ktoré okrem archívnych dokumentov uchovávajú aj zbierku umenia a muzeálnych predmetov. Tieto depoty spravuje osobitné oddelenie banky (nadácia) pre umenie a históriu. Nadácia sa stará o archívne dokumenty a muzeálne exponáty, ktoré súvisia s dejinami bankovníctva, banky Abn Amro a jej predchodcov, ale venuje sa aj nákupu súčasného a klasického umenia (najmä obrazov), ktoré slúži napríklad na dekoráciu kancelárií. Pri cieľavedomom rozširovaní zbierky umenia ide zo strany bankového manažmentu nepochybne aj o premyslenú investíciu. Obrazy, ktoré banka nevie využiť v kanceláriách alebo ich nechce mať v depotoch, ponúka na dražbe. Pokiaľ sa nejaké dielo nepredá ani na dražbe, ponúkne sa charite, do škôl a podobne, hlavne aby sa nemuselo vyhadzovať. Rozumné nakladanie s vecami a dobré hospodárenie vidno aj na inom detaile. Na rozdiel od Národného archívu v Haagu majú pracovníci banky k dispozícii posuvné depoty ovládané elektronicky. Banka sa jasne prezentuje, že v porovnaní s holandským štátnym

Bádateľňa v Národnom archíve v Haagu. Foto: Marta Švoliková.

Ukážka manipulácie s archívnym materiálom v Národnom archíve v Haagu. Foto: Marta Švoliková.

Návštevníci archívu banky Abn Amro v Amsterdame počas prezentácie, stojaca vpravo Miriam Lengová. Foto: Mária Feješová.

Police s múzejnými exponátmi v depote archívu banky Abn Amro. Foto: Mária Feješová.

archívnictvom si môže dovoliť najmodernejšie technológie. Rovnako dobrý dojem mali z archívu Heineken-u aj členovia druhej skupiny.

Po kratučkej obedňajšej prestávke sme mali dohodnutú návštevu mestského archívu v Amsterdame. Impozantná budova archívu, ktorý sa do nej presťahoval v roku 2007, bola postavená v 20. rokoch 20. storočia pre Spojenú východoindickú spoločnosť. V tej súvislosti mi napadlo, že Archív mesta Bratislavy má naozaj smolu, že solventní bratislavskí mešťania nezaložili koloniálnu obchodnú spoločnosť, po ktorej by v Bratislave ostala voľná budova. Na prízemí sú dve študovne, pričom jedna slúži na štúdium zdigitalizovaných dokumentov dostupných už aj na internete a druhá na štúdium fyzických dokumentov. Keďže digitalizácia v Holandsku rýchlo a systematicky napreduje, mnoho bývalých bádateľov už nechodí ani do jednej z nich. Z toho pre slovenské archívnictvo vyplýva jednoznačné poučenie, že ak si chce udržať bádateľov, malo by pokračovať v začatom trende a brániť sa digitalizácii. Nadriadení na ministerstve vnútra to už dávno vedia, a preto na také panské huncútstvo, ako je digitalizácia, dlhodobo nevyčleňujú nijaké finančné prostriedky. Na digitalizácii dokumentov sa podieľa mestský archív v Amsterdame aj v rámci celonárodného projektu nazvaného v preklade „Veľa rúk“, ktorý trocha pripomína slovenský projekt PamMap. Holandský projekt je založený na práci vyše 800 zaregistrovaných dobrovoľníkov, ktorí digitalizujú archívne dokumenty a vybavujú ich metadátami. Tie prechádzajú kontrolou ďalších dobrovoľníkov a digitalizáty s metadátami sú zároveň zverejnené na internete. Projekt zahŕňa aj paleograficky náročné dokumenty z 19. storočia a staršie, preto je pre mňa záhadou, ako môže fungovať z hľadiska verifikácie údajov v metadátach iba na dobrovoľníckej báze. Veď koľko laikov na Slovensku by dokázalo prečítať a pochopiť historický dokument z nášho územia spred roku 1918? Jedine, žeby tých 800 dobrovoľníkov bolo profesiou archivármi či historikmi.... Časť budovy archívu sa využíva iba na reprezentačné účely. Okrem aktuálnej bannerovej výstavy vo vstupnej hale si možno pozrieť aj stálu expozíciu v bývalom trezore v suteréne. Archív disponuje aj kinosálou, kde premieta dokumentárne filmy, a časť depotu je umiestnená za sklenou stenou, aby návštevník získal predstavu o jeho vzhľade. Takto sme získali predstavu o depotoch aj my, lebo nás do nich nezaviedli.

Zvyšok dňa po návšteve mestského archívu sme strávili prechádzkou po pamätihodnostiach Amsterdamu (starý kostol, nový kostol, Budova váh, Veža nárekov, čínska štvrť, Rembrandtov dom, prístav a iné). Ich prehľad aj históriu možno nájsť v každom bedekeri, preto k tejto téme spomeniem niekoľko vlastných postrehov. Napriek tomu, že sme prechádzali okolo dvoch kostolov, ani jeden nebol otvorený a ani jeden neslúži na sakrálne účely. Kým na Slovensku kostoly patria medzi základné body každej prehliadky mesta, Amsterdam ponúka iné lákadlá. V prvom rade má výborne zachovanú

Budova mestského archívu v Amsterdame. Foto: Marta Švoliková.

Pôvodný bankový trezor v suteréne budovy mestského archívu v Amsterdame. Foto: Marta Švoliková.

mestskú profánnu architektúru počnúc 17. storočím. Domy majú vysoké a úzke priečelia a poskytujú väčší pozdĺžny priestor smerom do zadných dvorov. Na poschodie takýchto domov vedú úzke a pomerne strmé schody, po ktorých nie je možné prenášať nábytok, o absencii výťahu ani nehovoriac. Tento nedostatok sa rieši systémom kladiek a lán, ktoré sa pripevňujú na vysunutý hák umiestnený na priečelí v štíte, a takto upevnený nábytok sa prenesie do izby cez okno. Okná domov sú asi aj z týchto dôvodov podstatne väčšie ako naše. Počas záverečnej plavby loďou po meste som si všímala, ako sú historické domy využité. Okrem reštaurácií, barov a obchodov sa v nich doteraz býva. Napriek ich veľkému počtu a teda pomerne rozsiahlemu historickému mestskému jadru nie je ani jeden dom ošarpaný, zdevastovaný či v ruinách. Tento jav pritom možno celkom bežne pozorovať v historickom centre Bratislavy či Trnavy. Domy majú jednotný vzhľad, z čoho možno usudzovať, že funkciu hlavného mestského architekta tu zaviedli už v ranom novoveku. To bol žart, samozrejme.

Na margo praktizovania viery treba povedať, že religiozitu mesta udržiavajú sčasti katolícki prisťahovalci (napríklad Poliaci) alebo inoverci: funkčný chrám v meste majú napríklad budhisti. Nemôžem si odpustiť trochu sarkazmu v tvrdení, že kostoly v Amsterdame síce zatvárajú, ale najstaršie remeslo prekvitá v atmosfére nevídanej tolerancie a voľnosti. Prostitútky sa nemusia skrývať na periférii mesta ani znášať nepohodu počasia kdesi na diaľnici, ale nevestince stoja priamo v historickom centre vo vykričaných uliciach v tesnom susedstve s kostolmi. Zákazníkmi sa tak môžu stať aj turisti, lebo príležitosť robí zlodeja. Verejné domy majú na prízemí presklené steny ako výklady; ak je prostitútka

Pohľad z prvého poschodia na prízemie budovy mestského archívu v Amsterdame, vľavo dole študovňa digitálnych dokumentov s počítačmi, vzadu dole halová výstava. Foto: Mária Feješová.

voľná, sedí pripravená (rozumej: sporo oblečená) za presklenou stenou, ak má zákazníka, zatiahne červený záves. Nuž, aj to je tvár Amsterdamu, konzervatívny našinec by sa nemal tým nechať príliš vyviesť z rovnováhy. Príjemnou stránkou pobytu v Holandsku je všeobecne rozšírená znalosť angličtiny jeho obyvateľov. Všade sme sa mohli bez problémov dorozumieť: na recepcii hotela, počas návštevy archívov, pri nákupoch, na pumpe, trhoch aj v reštauráciách.

Posledný deň zájazdu v sobotu dopoludnia sme navštívili skanzen holandskej prírodnej krajiny s veternými mlynmi, jazerom a vidieckou architektúrou v Zanse Schans. Hoci pred odchodom do tejto destinácie jednej našej kolegyni počas raňajok v hoteli zlodej ukradol kabelku s osobnými dokladmi, na cestu sme sa predsa vydali a strávili tam

Pohľad na jeden z kanálov v Amsterdame, vzadu typická mestská architektúra. Foto: Mária Feješová.

Jeden z mlynov v skanzene v Zanse Schans. Foto: Mária Feješová.

dve príjemné hodiny. Okrem relaxu v prírode bola možnosť oboznámiť sa s výrobou syrov a typických holandských drevákov, ktoré boli aj na predaj. Slniečko svietilo a príjemné dojmy z výhľadu na široký rovinatý terén narúšalo iba industriálne okolie skanzenu. Cestu do Amsterdamu sme absolvovali vlakom. Podobne ako v električke v Haagu sme sa presvedčili, že Holandsko si na prevádzku verejnej dopravy vystačí bez pokladníc a predavačov lístkov; všetko zabezpečujú automaty. Tento systém nemyslí na hromadný nákup lístkov pre väčšiu skupinu a neexistuje skupinová zľava, ako sme zvyknutí doma. Lístky vo vlakoch sa nekontrolujú, avšak nikomu by nenapadlo podvádzať, pretože po príchode do cieľovej stanice by sa čierny pasažier nedostal cez výstupné turnikety, ktoré sú strážené.

Po príchode do Amsterdamu bolo pred nami posledné popoludnie pobytu. Strávili sme ho na známom kvetinovom trhu, kde niektorí z nás zháňali cibuľky holandských tulipánov; veď nemožno predsa navštíviť krajinu tulipánov a nijaké si nepriniesť domov. Blízko bol stánok s haringami, na ktoré som dostala chuť, avšak keď ma manžel upozornil, že ryby sa servírujú v kyslom náleve surové, zaraz ma chuť prešla. Dala som radšej prednosť dezertu. Hoci nás sprievodkyňa zájazdu informovala, že Holanďania nepoznajú zákusky, skôr obľubujú sladké pečivo, našli sme s manželom cukráreň. Ponuka zákuskov bola naozaj malá, obmedzovala sa viac-menej na torty. Nakoniec sme si kúpili dezert, čo vyzeral veľmi lákavo: wafľa poliata čokoládou, na tom vrstva vanilkového pudingu s čerstvými jahodami a čučoriedkami. Uvažovala som, že tento dezert je taký jednoduchý, že si ho môžem urobiť aj doma, akurát treba wafľu obaliť v čokoládovej poleve, čo sa nemusí podariť podľa očakávania. Náhoda alebo vyššie riadenie chceli, že som na čokoládové wafle naďabila na čerpacej stanici po odchode z Amsterdamu. Čo sa týka stravovania vo všeobecnosti, nemali sme čas na ochutnanie tradičnej holandskej kuchyne. Otázne je, či nejaká holandská kuchyňa vlastne jestvuje. Na domácu reštauráciu sme vôbec nenatrafili, obedovali sme v ázijskej a v talianskej. Kvalitné jedlo vychádza pre slovenských turistov pomerne draho, cenovo najdostupnejšia bola pre nás talianska reštaurácia, okrem toho sa dalo najesť v rôznych fastfoodoch. Ako sme sa dozvedeli, miestni neholdujú domácemu vareniu, preto sú každý podvečer stravovacie prevádzky nabité a supermarkety majú pestrú ponuku polotovarov.

Tesne pred odchodom sme absolvovali nákup v supermarkete, kde sme sa zamerali najmä na syry, a vyhliadkovú plavbu loďou amsterdamskými kanálmi. Bolo nutné vopred si rezervovať lístky a vystáť dlhý rad, ale bola to veľmi príjemná bodka za celým výletom. Na parkovisku nás čakal opravený autobus a cesta domov už prebehla úplne hladko a aj akosi rýchlejšie než opačným smerom. Azda ju skrátila radosť z návratu? Tak či onak, dovidenia niekedy nabudúce, Holandsko!

Mária Feješová
Štátny archív v Bratislave, pracovisko Archív Modra

89. NEMECKÉ ARCHÍVNE DNI

Už v poradí 89. nemecké archívne dni sa konali v dňoch 17. – 20. septembra 2019 v Kongresovom centre durínskeho mesta Suhl s témou právneho postavenia archívov (Rechtsicher – Archive und Ihr rechtlicher Ramen). Pre organizáciu stretnutia nemeckých archivárok a archivárov bolo zvolené v súčasnosti malé mesto, ktoré sa ale v minulosti významne zapísalo do hospodárskych dejín Durínska, Pruska i celej Európy. Bohaté zásoby železa sem prilákali Keltov, ktorí si tu vybudovali rozsiahle oppidum. Prvá známa písomná zmienka o meste Suhl pochádza z roku 1300. Už vtedy tam fungovala baňa na železo spolu s hámrami a sklárňou. Produkcia železa a ocele v Suhle sa sústredila predovšetkým na zbrojárstvo. Od 16. storočia sa mesto stalo európskym centrom produkcie chladných a palných zbraní a vtedy tu fungovalo okolo 50 baní na železo. K mestu s bohatou baníckou a hutníckou tradíciou sa viaže niekoľko technických inovácií, ktoré sú pramenne podchytené hlavne od 18. storočia – vodočerpacie zariadenia, tlakový lis Fridricha Königa a mechanizmy palných zbraní. V roku 1856 tu bola založená rodinná zbrojárska firma Simson, ktorá sa postupne stala dominantnou zbrojárskou spoločnosťou v Suhle a diktovala krok v inováciách zbraní. V jej prostredí Hugo Schmeisser vyvinul palný mechanizmus, ktorý sa stal podkladom pri konštrukcii známeho samopalu AK 47 – Kalašnikova. Firma Simson produkovala okrem zbraní aj automobily a motocykle. Po prevzatí moci nacistami poskytovala pôvodne židovská rodina Simsonovcov zbrane novej politickej sile, no čoskoro prišlo ku krokom, ktoré mali za cieľ vyvlastnenie firmy a následný odchod rodiny do Švajčiarska a USA. Firma Simson existovala až do roku 2003 a pre našincov sa stala známa produkciou malých motocyklov, ktoré sa dostávali aj na československý trh.

Program nemeckých archívnych dní bol veľmi bohatý a vzhľadom na množstvo účastníkov a diskutovaných tém bola organizácia konferencie postavená na štruktúre prednášok, sekcií, pracovných skupín a workshopov.

V sekcii pre medzinárodnú spoluprácu vystúpili so svojimi príspevkami Anthea Seles – generálna sekretárka Medzinárodnej rady archívov, Bettina Joergens – hospodárka Spoločnosti nemeckých archivárok a archivárov a zároveň poverená starostlivosťou o medzinárodnú spoluprácu, Thobias Herrmann z Nemeckého spolkového archívu a Karin Sperl, predsedníčka Spoločnosti rakúskych archivárok a archivárov. Anthea Seles referovala o hlavných úlohách Medzinárodnej rady archívov a predstavila v stručnosti niektoré projekty, ktoré táto rada organizuje. Jedným z takýchto projektov je podpora zlepšenia podmienok uchovávania údajov v Afrike. Projekt prebieha v Botswane, Dakare a Senegale podľa analýz a návrhov afrických archivárov. Konkrétne sa poslanie projektu uskutočňuje prostredníctvom e-learningu a kurzov, na ktorých sa zúčastňuje z každého zo spomenutých štátov 20 – 30 študentov. V rámci vnútroorganizačných záležitostí je najväčšou výzvou zlepšenie transparentnosti financovania aktivít Medzinárodnej rady archívov. Bettina Joergens referovala o Sekcii profesionálnych asociácií Medzinárodnej rady archívov. Táto sekcia sa snaží o spoluprácu jednotlivých národných či lokálnych spoločností archivárov, o podporu vážnosti spoločností archivárov v jednotlivých krajinách (naposledy v Mexiko City) a o organizovanie medzinárodného filmového festivalu spojeného s ocenením filmov s archívnou témou. Thobias Herrmann hovoril o medzinárodných projektoch digitalizácie archív-

Pohľad na centrum mesta Suhl. Foto: Jozef Meliš.

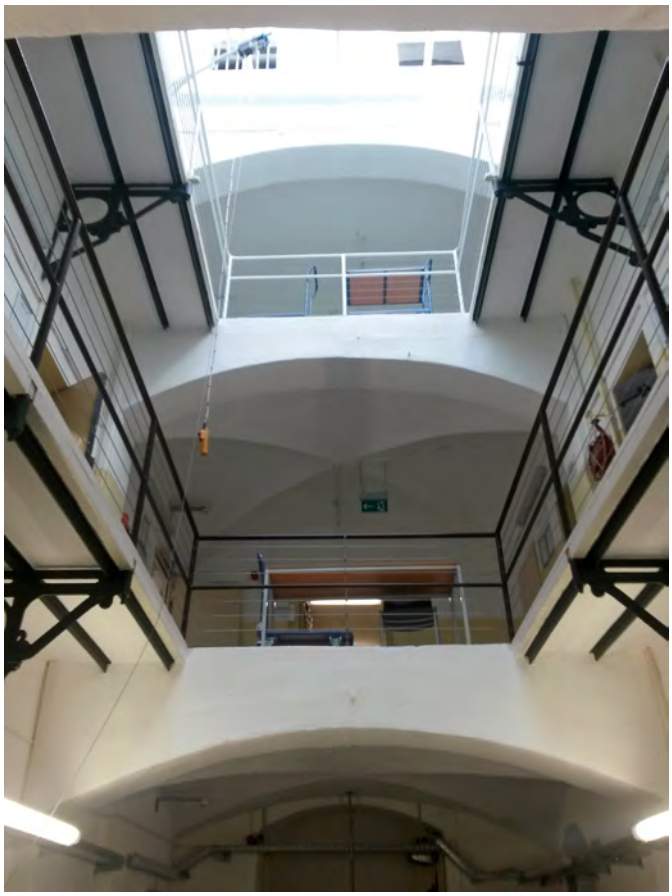
Budova múzea zbraní upozorňuje na bohatú zbrojársku tradíciu mesta Suhl. Na fasáde budovy je umiestnená tabuľa pripomínajúca osudy ľudí, ktorí boli počas 2. svetovej vojny v meste Suhl na nútených prácach v zbrojárskych firmách. Foto: Jozef Meliš.

Pohľad na archívny depot v Suhle Štátneho archívu v Meiningene. Foto: Jozef Meliš.

nych dokumentov. Nemecký spolkový archív sa v súčinnosti s poľskými kolegami podieľa na digitalizácii dokumentov k dejinám Poľska a Poliakov počas celého 20. storočia. Zároveň spolkový archív organizuje digitalizáciu dokumentov týkajúcich sa Nemecka a Nemcov uložených v ruských archívoch. Digitalizáty sú uložené na ruskom serveri a prístupné prostredníctvom adresy: www.germandocsinrussia.org. Posledným veľkým projektom, o ktorom Thobias Hermann informoval, je digitalizácia dokumentov k dejinám kolonizácie. Karin Sperl referovala o právnom rámci postavenia archívov v Rakúsku. Na celospolkovej úrovni existuje archívny zákon, ktorý je veľmi kladne hodnotený, no po 10 rokoch od jeho schválenia potrebuje novelizáciu. Tá musí zohľadniť predovšetkým nové témy elektronizácie verejnej správy, zákon o ochrane osobných údajov a tému hodnotenia registratúrnych záznamov. Na úrovni jednotlivých spolkových krajín majú prijaté vlastné archívne zákony takmer všetky spolkové krajiny okrem Burgenlandu. Zvláštne postavenie má Korutánsky krajinský archív, požívajúci výhody vlastnej samosprávy, ktorú ostatné krajinské archívy nemajú. Rakúske archívy sa značne podieľajú na vypracovávaní legislatívy ohľadom ochrany osobných údajov pri vedení elektronických spisov. Všetky krajinské archívne zákony nariaďujú dodržiavanie ochrannej lehoty pre sprístupnenie archívnych dokumentov. Táto lehota nie je jednotne stanovená pre celé Rakúsko a pohybuje sa v rozmedzí 20 – 40 rokov. To znamená, že od uzavretia vybavovania konkrétneho spisu začína plynúť ochranná lehota, počas ktorej sa spis nepredkladá na bádanie verejnosti. Krajinský archív môže na požiadanie bádateľa s cieľom vedeckého bádania rozhodnúť o skrátení tejto lehoty na 10 rokov. Archívy však nie sú inštitúcie, ktoré sa musia zaoberať posudzovaním kvality vedeckej činnosti, na základe ktorej je žiadané o prístup k inak neprístupným dokumentom.

Téma 89. nemeckých archívnych dní bola zvolená vzhľadom na prijatie nariadenia Európskeho parlamentu a Rady o ochrane osobných údajov č. 2016/679 známeho pod skratkou GDPR. Konkrétne body tohto nariadenia sa vo väčšine uplatňovali už dávnejšie, no zavedenie sankcií za nedodržiavanie GDPR vyvolalo priam hystériu u spracovávateľov osobných údajov a následnú prehnanú starostlivosť o predchádzanie týmto sankciám. Hoci nariadenie o ochrane osobných údajov priamo nezasahuje do práce archívov v Nemecku ani v Rakúsku a archívy môžu pracovať tak ako doteraz, predsa tieto legislatívne zmeny nepriamo ovplyvňujú ich prácu. Nepriame vplyvy vychádzajú z postoja pôvodcov registratúr k tomu, čo odovzdajú do archívu a čo musia na základe GDPR zničiť. Pre správne pochopenie tejto problematiky je treba rozlišovať medzi archívmi zriadenými štátom alebo spolkovou krajinou a súkromnými (poväčšine) firemnými archívmi. Verejné štátne archívy vzhľadom na zákonodarstvo Spolkovej republiky Nemecko majú zabezpečovať právo spoločnosti na pamäť, teda je to služba vo verejnom záujme. Preto sa nariadenie GDPR o práve

Pohľad z prízemia depotu v Suhle smerom k presklenej streche. Po obvode nadzemných podlaží sa nachádzali kedysi cely väzňov, ktoré dnes slúžia na uchovávanie archívnych dokumentov. Foto: Jozef Meliš.

Uloženie archívnych dokumentov v archívnych škatuliach na jednej z chodieb depotu. Foto: Jozef Meliš.

na zabudnutie netýka verejných štátnych archívov a tieto archívy môžu uchovávať absolútne všetky osobné údaje.

Štátne archívy však nemajú dosah na registratúru a na archívy súkromných podnikov. Spoločenský vývoj v Nemecku (v jeho západnej časti) po druhej svetovej vojne súvisiaci so zavedením demokracie a jej dlhoročného budovania prináša so sebou rešpekt voči súkromnému vlastníctvu. Preto nie je mysliteľné, aby štát zasahoval do vnútorného chodu súkromných spoločností, ani spôsobom kontroly či regulovania ich registratúr a rozhodovania o trvalej archívnej hodnote ich registratúrnych záznamov. Súkromné podniky si zriaďujú archívy pre vlastnú potrebu. Archivári týchto archívov sa často dostávajú do konfliktov s podnikovými právnikmi, ktorí vzhľadom na GDPR nechcú dovoliť, aby sa spisy obsahujúce osobné údaje (hlavne osobné spisy zamestnancov) dostali do podnikového archívu a trvajú na ich zničení. V momentálnej situácii sa každý podnikový archív vyrovnáva s týmto problémom sám. Niektorí archivári uspejú vo svojej argumentácii a dokážu získať do podnikových archívov z registratúry viac záznamov, iní archivári sú menej úspešní. Pri súkromných archívoch sa nedá argumentovať v prospech uchovávania osobných údajov spomínaným právom spoločnosti na pamäť, pretože uplatňovanie tohto práva sa týka len verejných štátnych archívov, ktoré slúžia spoločnosti a nie súkromných archívov, ktoré slúžia len pre vnútornú potrebu konkrétnej firmy. Pri rodinných podnikoch pristupuje ešte jeden problém v oblasti ich súkromných archívov. Tieto archívy často uchovávajú citlivé údaje o rodinných záležitostiach majiteľov, čo zapríčiňuje ich zvýšenú opatrnosť v súvislosti s možným sprístupnením alebo využívaním archívneho fondu cudzími osobami. Východisko z tejto situácie vidia archivári v zdôrazňovaní potreby zachovania archívnych fondov súkromných firiem z hľadiska ich významu pre spoločnosť, pretože sú súčasťou kultúrneho dedičstva.

Rozpačito sa na vzniknutý problém pozerajú archivári pôsobiaci na území bývalej Nemeckej demokratickej republiky. Vývoj ich spoločnosti smerom k socializmu viedol k zriadeniu archívneho systému, ktorým štát striktne kontroloval tvorbu registratúr všetkých orgánov a inštitúcií. Na základe tejto skutočnosti sa v archívoch na území bývalej NDR nachádzajú archívne fondy z oblasti hospodárstva do roku 1989. Najnovšie krajinské archívne zákony sa však stotožňujú s tézou absolútneho nezasahovania štátu do chodu súkromných firiem, čo archivári vnímajú ako problém a sami si kladú otázku, čo robiť s hospodárskymi archívmi a ako ich zachrániť pre budúcnosť.

Keďže archivári už dlho riešia otázky spojené s uchovávaním, ochranou a reguláciou sprístupňovania osobných údajov, sú vzhľadom na ich prax odborníkmi, ktorí môžu pomáhať úradom správne aplikovať GDPR. Vo vzťahu k prijatiu GDPR, a s tým súvisiacim rastom citlivosti občanov na zaobchádzanie s ich vlastnými osobnými údajmi, sa môžu práve archívy prezentovať ako zodpovedné a hodnoverné inštitúcie s dlhodobou praxou v oblasti ochrany údajov, ktoré rozhodujú o zabúdaní a pamäti, čo zároveň kladie na archivárov nároky na zdokonaľovanie ich vlastných cností.

Vzhľadom na citlivosť osobných údajov obsiahnutých v zložkách tajných služieb NDR informoval vedúci referátu a zastupujúci vedúci archívneho oddelenia pri Spolkovom poverencovi pre dokumenty

Jedna z ciel väznice – dnešného archívneho depotu – bola zrekonštruovaná a slúži ako pamätné miesto na dobu účinkovania Stasi. Foto: Jozef Meliš.

Stasi v Berlíne Karsten Jedlitscha o spôsobe sprístupňovania spisov štátnej bezpečnosti na bádanie. Kvôli zjednodušeniu a právnej istote pri sprístupňovaní spisov Stasi zakotvil archív vo svojom vnútornom poriadku kategorizáciu osôb, na ktoré sa vzťahujú spisy, do troch skupín. Prvou skupinou sú ľudia postihnutí činnosťou Stasi, druhú skupinu tvoria funkcionári NDR a tretiu spolupracovníci Stasi. Dokumenty vzťahujúce sa na prvú skupinu osôb sú sprístupňované len im samým alebo len s ich súhlasom. Dokumenty týkajúce sa druhej skupiny osôb sú sprístupňované, len ak vznikli v čase výkonu úradu. Dotknuté osoby sú o sprístupnení ich spisov upovedomené, no nevyžaduje sa ich súhlas. Na tretiu skupinu osôb sa vzťahuje najnižšia ochrana údajov. Spravidla sa spisy predkladajú anonymizované, no pre vedecké účely predkladá archív na bádanie neanonymizované spisy. Ak si bádateľ vyžiada kópie týchto spisov, tie sa vyhotovia v anonymizovanej podobe.

Na záver konferencie bola položená otázka, aké miesto budú mať archívy v budúcnosti medzi toľkými nosičmi údajov ako sú médiá, sociálne siete a internetové portály. Odpoveď na túto otázku zaznela z úst bývalého prvého zástupcu predsedu Spoločnosti nemeckých archivárok a archivárov v rokoch 2009 – 2013 a súčasného vedúceho oddelenia pre archívne zásady Spolkového archívu Baden-Württenberg Clemensa Rehma: „Sme inštitúciami, ktoré zakotvujú právo ľudskej spoločnosti na pamäť. Toto nedokáže zabezpečiť nikto okrem nás. Médiá a Internet ponúkajú množstvo informácií, ktoré sú často neprepojené a bez súvislostí. Stačí si spomenúť na aféru Wikileaks, keď bolo zverejnených množstvo informácií bez vzájomného prepojenia. V archívoch uchovávame údaje v ich súvislostiach, pričom dôležitou skutočnosťou je existencia ochrannej lehoty na sprístupnenie dokumentov pre bádateľské účely. Táto ochranná lehota garantuje časový odstup medzi vznikom udalosti a jej hodnotením. Je to známka seriózneho zaobchádzania s údajmi. Z povahy svojho zamestnania sme nestranní, ale konáme tak, aby sme chránili demokratické hodnoty nášho štátu, ktoré sú jasne dané a známe."

Jedna z exkurzií pripravených pre účastníkov archívnych dní viedla do suhlskeho depotu Štátneho archívu v Meiningene. Depot sa nachádza v budove bývalej väznice, ktorú postavili pruské štátne orgány v prvej polovici 19. storočia. Je to jediná zachovaná budova svojho typu v Nemecku. Ako väznica slúžila budova dnešného archívneho depotu v meste Suhl pre všetky štátne zriadenia a režimy až do pádu socializmu. V čase NDR patrila táto budova Ministerstvu pre bezpečnosť a sídlila v nej okresná správa Stasi. V 60-tych rokoch 20. storočia pristavali k budove väznice miestnosti pre výsluch zatknutých, ktoré v súčasnosti slúžia ako bádateľňa a priestory pre verejnosť. V decembri 1989 prevzalo kontrolu nad budovou väznice občianske hnutie, ktoré zabezpečilo ochranu všetkých spisov Stasi pred úmyselným zničením alebo zneužitím. V depote sa uchovávajú dokumenty z 20. storočia, ktoré vznikli z činnosti orgánov verejnej správy, polície a hospodárskych inštitúcií.

Vo foyer Kongresového centra Suhl prebiehal paralelne s nemeckými archívnymi dňami veľtrh s názvom Archivistica. V stánkoch veľtrhu sa predstavovali organizácie využívajúce údaje z archívnych dokumentov, predovšetkým genealogické spoločnosti, a firmy zaoberajúce sa produkciou technológií a poskytovaním služieb s využitím v archívoch a knižniciach. Takto bolo možné si prezrieť najnovšie technológie digitalizácie analógových dokumentov, mikrofilmov, úložné a regálové systémy, či oboznámiť sa s najnovšími postupmi v reštaurovaní a ochrane archívnych dokumentov.

Budúci rok sa uskutoční 90. ročník nemeckých archívnych dní v meste Bielefeld s témou „Spoločne pracovať a spoločne rozprávať – Komunikácia okolo archívu". Hlavným cieľom je prediskutovať možnosti archívov účinne komunikovať navonok svoje poslanie, úlohy a bohatstvo, ktoré uchovávajú.

Jozef Meliš
Štátny archív v Nitre, pracovisko Archív Šaľa

DEŇ OTVORENÝCH DVERÍ V ŠTÁTNOM ARCHÍVE V NITRE

Deň otvorených dverí v Štátnom archíve v Nitre bol jedným z podujatí Dní európskeho kultúrneho dedičstva (DEKD), keďže archívne dokumenty, ktoré sa významnou mierou podieľajú na formovaní historickej pamäti, sú dôležitou súčasťou kultúrneho dedičstva Slovenskej republiky. Priestory Štátneho archívu v Nitre boli pre návštevníkov podujatia otvorené dňa 20. 9. 2019 v čase od 8.00 do 17.00 hodiny.

Program Dňa otvorených dverí tvorili prehliadky priestorov archívu spojené s informovaním návštevníkov o histórii Štátneho archívu v Nitre, jeho činnosti a v ňom uchovávaných archívnych dokumentoch. V archívnych depotoch bolo možné oboznámiť sa so spôsobom uloženia archívnych dokumentov, ich ochranou a vytvoriť si obraz o prebiehajúcich prácach v archívnych depotoch súvisiacich s usporadúvaním archívnych fondov. V bádateľni archívu bola inštalovaná výstava najvzácnejších dokumentov, predovšetkým najstarších listín archívu, erbových listín (armálesov), výučnej listiny a cechových artikúl zo zbierky cechových písomností, vysvedčenia študenta gymnázia v Nitre, triedneho katalógu gymnázia, cestovného pasu M. R. Štefánika, tereziánskeho urbára, daňových súpisov, sčítacích hárkov zo sčítania obyvateľstva z roku 1869, fotoalbumu firmy Baťa, kroniky mesta Nitra so záznamom o udelení čestného občianstva T. G. Masarykovi a podpismi účastníkov tejto udalosti, resp. ďalších zaujímavých dokumentov. Návštevníkov zaujali vystavené cirkevné aj štátne matriky, ktoré si bežne nemajú možnosť prezerať v origináli. Súčasťou programu Dňa otvorených dverí bola i prehliadka historickej knižnice archívu, v ktorej sú uložené vzácne knihy od 16. storočia. Nachádzajú sa v nej hlavne diela významných historikov, právnické, teologické práce, zákonníky, slovníky a vedecké diela minulých dôb. Zo zbierky novín a časopisov uložených v Štátnom archíve v Nitre bola vytvorená výstava periodík z rôznych období. V nich si návštevníci mohli listovať, čo aj v plnej miere využili.

Najmenších návštevníkov potešila „tajná chodba“ v archíve, ktorá bola pre túto príležitosť vyzdobená vyrezanými tekvičkami so sviečkami. Touto prispôsobenou chodbou deti prechádzali do miestnosti, kde mali pripravený svoj kútik. Tu si mohli vymaľovávať erby šľachtických rodín a otláčať pečatidlá do plastelíny.

Medzi návštevníkmi boli krajská koordinátorka DEKD 2019 Michaela Mandák Miklová, pracovníci Krajského pamiatkového úradu v Nitre, pedagógovia a študenti Súkromnej spojenej školy v Štúrove – organizačnej zložky Súkromnej obchodnej akadémie v Nitre, Gymnázia na Párovskej ulici v Nitre, Základnej školy na Novozámockej ulici v Ivanke pri Nitre a najmenší návštevníci – škôlkari z Materskej školy Roháčik v Ivanke pri Nitre. Spravodajstvo o Dni otvorených dverí v Štátnom archíve v Nitre prišli pripraviť pracovníci RTVS, regionálnej televízie Nitrička a Tlačovej agentúry Slovenskej republiky (TASR). Záujem o prehliadku Štátneho archívu v Nitre spolu prejavilo 122 návštevníkov.

V poradí piaty Deň otvorených dverí v Štátnom archíve v Nitre bol prínosným a zaujímavým príspevkom k bližšiemu poznaniu činnosti a poslania tejto inštitúcie.

Momenty zo priebehu Dňa otvorených dverí v nitrianskom archíve. Foto: Boris Zábražný.

Edina Turanová
Štátny archív v Nitre

KONFERENCIA PRI PRÍLEŽITOSTI JUBILEA BRATISLAVSKEJ ŽUPY

Konferenciu s názvom *100 rokov Bratislavskej župy* zorganizoval Bratislavský samosprávny kraj v spolupráci s občianskym združením Academia Istropolitana Nova (AINova) zo Svätého Jura a v partnerstve s Pamiatkovým úradom SR v Bratislave a Mestským ústavom ochrany pamiatok v Bratislave. Konferencia bola jednodňová, konala sa 24. septembra 2019 na Zochovej chate v Modre v rámci 10. ročníka Dní európskeho kultúrneho dedičstva. Išlo o jubilejnú konferenciu jubilea.

Pripomenutie si niekoľkých základných faktov spojených s týmto výročím bude pre čitateľov nášho časopisu len nosením dreva do lesa, ale predsa si neodpustím krátky úvod do problematiky. Bratislavská župa bola pripojená k územiu Československej republiky na základe rozhodnutia Najvyššej rady spojencov v Paríži v júni 1919. S definitívnou podobou jej hraníc súvisí aj 100. výročie pripojenia Petržalky k Bratislave, ktoré sme si pripomenuli v auguste 2019. Na jej území sa nachádza hlavné mesto Slovenska, ktoré si pripomenulo 100. výročie získania statusu metropoly Slovenska, ako aj 100. výročie premenovania z Prešporka na Bratislavu. Aby sa nám z tých výročí nezakrútila hlava, vrátim sa späť k našej konferencii. Dobrá téma, dobrý výber rokovacieho miesta, akurát obsahom trochu krátka. Dejiny Bratislavskej župy, na ktoré sa mohli organizátori pri tomto výročí tematicky zamerať, by dokázali bez ťažkostí naplniť aj tri dni rokovania. Za pozornosť by stálo formovanie jej územia od stredoveku do súčasnosti (kráľovský komitát/španstvo do konca 13. storočia, zemianska župa do roku 1922, moderná župa), mikropolitické a vojenské dejiny (povstania, rebélie, vpády cudzích vojsk), významné osobnosti a rody, ktoré pomohli vytvoriť podobu župy tak z hľadiska kultúrneho (majitelia hradov, kaštieľov), hospodárskeho (majitelia podnikov, tovární), ako aj administratívnosprávneho (dediční župani) a podobne. Snáď sa v budúcnosti takej konferencie dočkáme práve v rámci každoročných Dní európskeho kultúrneho dedičstva.

Konferenciu moderoval Michal Škrovina, projektový manažér AINova. Jej účastníkmi boli starostovia obcí, terajší či bývalí zamestnanci Úradu Bratislavského samosprávneho kraja, zamestnanci archívov na území župy (štátneho, mestského a špecializovaného) a zástupcovia rôznych kultúrnych a vedeckých inštitúcií, ktorí boli súčasne prednášateľmi príspevkov. Najväčší počet účastníkov zaznamenalo podujatie dopoludnia; nepochybným

Auditórium konferencie 100 rokov Bratislavskej župy na Zochovej chate v Modre. Foto: Mária Kušnírová.

Terajší a bývalí predsedovia Bratislavského samosprávneho kraja počas diskusie, zľava: Ľubomír Roman, Vladimír Bajan, Juraj Droba a Pavol Frešo. Foto: Mária Kušnírová.

ťahákom bola moderovaná diskusia predsedov Bratislavského samosprávneho kraja (v chronologickom poradí Ľubomír Roman, Vladimír Bajan, Pavol Frešo a Juraj Droba), ktorí hodnotili svoje funkčné obdobie z hľadiska dosiahnutých úspechov. O nezvládnutých úlohách reč nebola, asi to veľmi nezapadalo do oslavnej atmosféry. Po diskusii nasledoval 1. blok rokovania zameraný na históriu. Vystúpili Roman Holec a Milena Sokolová, obaja z Historického ústavu SAV, Lenka Pavlíková zo Štátneho archívu v Bratislave a Agáta Petrakovičová Šikulová z Múzea Ľudovíta Štúra. Pozorný účastník konferencie z pútavého prednesu R. Holeca získal obraz o fungovaní Bratislavskej župy v podmienkach Rakúsko-Uhorska a z príspevkov M. Sokolovej a A. Petrakovičovej Šikulovej zas obraz o všestranne aktívnej osobnosti Samuela Zocha a jeho prínose pre Modru aj celú župu. Viaceré prednesené informácie o S. Zochovi sú už pomerne známe, k tým menej známym patrili detaily o konkrétnom dátume a príčinách jeho abdikácie na funkciu župana.

Po honosnom obede poskytnutom zadarmo všetkým účastníkom konferencie – na smolu tých, ktorí neznalí pomerov medzitým už opustili akciu – nasledoval 2. blok rokovania. V ňom sa predstavili pamiatkari, architekti a odborníci v oblasti kultúry, urbanizmu a územného rozvoja, z ktorých menovite spomeniem iba predsedníčku SSA Martinu Orosovú z Archívu Pamiatkového úradu SR, ktorá sa v príspevku venovala téme ochrany pamiatok. Okrem vypočutých informácií a podnetných stretnutí s kolegami či známymi odišli účastníci obohatení o reprezentatívne tvrdé dosky s poznámkovým zošitom a katalógom všetkých zborníkov z konferencií organizovaných pri príležitosti Dní európskeho kultúrneho dedičstva v rokoch 2010 – 2019. Jubilejný 10. ročník tohto podujatia mala pripomenúť technologická vychytávka – v tvrdých doskách bolo ešte vložené USB pero s nahratou elektronickou verziou katalógu 10-tich zborníkov. Škoda, že nebol nahratý plný text zborníkov, z ktorých iba niektoré sú dostupné elektronicky na stránke občianskeho združenia AINova. Podujatie bolo napriek všetkému príjemné a vydarené, chýbajúcu diskusiu odrieknutú z časových dôvodov sčasti nahradili neformálne rozhovory pri káve a občerstvení.

Mária Feješová
Štátny archív v Bratislave, pracovisko Archív Modra

DEVIATE KOMÁRŇANSKÉ KOLOKVIÁ HISTORIKOV A ARCHIVÁROV

Koncom septembra (25. – 26. 9. 2019) sa uskutočnila ako po uplynulé roky v poradí už deviata odborná konferencia s medzinárodnou účasťou v rámci vyššie uvedenej pravidelnej série podujatí organizovaných komárňanským archívom, pracoviskom Štátneho archívu v Nitre. Tohtoročná téma *„Spravodlivosť pre všetkých...“* obsiahla širšie spektrum príspevkov zaoberajúcich sa problematikou spravodlivosti a súdnictva v dejinách na rôznych úsekoch štátnej správy a samosprávy. Priestor dostali aj referáty zaoberajúce sa príčinami vzniku a rozmanitými podobami trestnej činnosti a priestupkov, ich odhaľovaním, sankcionovaním, ale i prípadnou prevenciou. Rovnako sa tiež zaoberali menej závažnými prečinmi alebo konfliktami či aktivitami na hranici zákona a inštitútmi zabezpečujúcimi bezpečnosť a verejný poriadok. Podujatia sa zúčastnili odborníci z vedeckých, edukačných inštitúcií a archívov zo Slovenska, Českej republiky a Maďarska. V mieste konania konferencie, reprezentačnej sále Podunajského múzea v Komárne, pred početným auditóriom odznelo dovedna 24 prednášok v slovenskom a maďarskom jazyku.

Po otvorení konferencie v prvý deň 25. septembra 2019 odznel úvodný príspevok Vladimíra Segeša (Vojenský historický ústav) *Hrdelné tresty v stredovekej Bratislave*. Autor v ňom pútavým spôsobom predstavil súdnu prax v trestných veciach na pôde stredovekého mesta od kategorizácie zločinov, spôsobov získavania priznania cez vynesenie ortieľa a samotný výkon popravy. V nasledujúcom príspevku *Nové poznatky o krupinskom práve a súdnictve* Peter Chlepko (Univerzita Hradec Králové) v hrubších kontúrach priblížil najstaršiu štruktúru krupinského mestského súdu. Poukázal tiež na fakt, že mesto Krupina bolo v stredoveku významným právnym centrom, ktoré z pozície miesta odvolania zahŕňalo značný počet lokalít a mnohé ďalšie sa na naň obracali ako na poradnú inštanciu. Ďalší prednášajúci Branislav Geschwandtner (Centrum spoločných činností, Ústredný archív SAV) vystúpil s referátom *Výkon spravodlivosti v Prievidzi, alebo „prievidzský kat“*, v ktorom uviedol všetky podstatné skutočnosti k tejto téme. Zaoberal sa výkonom spravodlivosti v najvýsadnejšom meste regiónu horná Nitra, ktoré ako jediné malo disponovať od roku 1383 právom meča, napriek tomu sa výkon spravodlivosti katom v tejto lokalite mohol podľa autora javiť ako nejednoznačný. Blanka Szeghyová (Historický ústav SAV) zhrnula doterajší stav bádania, nové parciálne výsledky a ďalšie perspektívy problematiky *Pranierov v Uhorsku*. Autorka poukázala na rituály, symboliku a špecifické tresty vykonávané na či pri pranieri, mikroarchitektonickej pamiatke, objekte právnej archeológie, či svedectve súdnej praxe a justície raného novoveku. Prvý blok prednášok na konferencii uzavrel Miroslav Nemec (Archív ochrany prírody a jaskyniarstva) referátom *Miesta súvisiace s výkonom súdnictva v minulosti na Liptove*. V ňom predniesol súhrnné poznatky o výkone práva a trestnej praxi v období stredoveku a raného novoveku a tiež lokality, kde boli situované šibenice, praniere, siene a ďalšie budovy spojené so súdnou exekutívou vo vybranej stolici na severe Slovenska.

Pohľad do auditória. Foto: Boris Zábražný.

Na úvod druhého bloku vystúpil Richard Papáč (Východoslovenské múzeum v Košiciach) s prednáškou pod názvom *„...Meretricariam duxisset vitam...“ Prostitúcia v Košiciach v 16. – 18. storočí.* V rámci nej sa zameral na definíciu činností, ktoré boli označované ako prostitúcia v meste Košice v 16. až 18. storočí. Vychádzajúc z dôkladného archívneho výskumu, najmä písomností magistrátu mesta, načrtol súdnu prax, sociálne a teritoriálne postavenie obvinených, vyšetrovanie a rozsudky nad ženami usvedčenými z prostitúcie. Na túto problematiku príhodne nadviazal teritoriálne a časovo Gabriel Szeghy (Archív mesta Košice) s príspevkom *„Najstaršie remeslo“ v Košiciach v období po rakúsko-uhorskom vyrovnaní*, ktorú poňal ako úvod do problematiky. Autor priblížil dejiny prostitúcie a možnosti výskumu archívnych prameňov k dejinám prostitúcie v najdôležitejšom meste severovýchodnej časti rakúsko-uhorskej monarchie od polovice 19. storočia do roku 1918 aj s presahom do obdobia Československej republiky. S podobnou problematikou, konkrétne *Nevestince a predpisy týkajúce sa „ľahkých žien“ v Komárne*, vystúpila Katarína Répásová (ŠA NR, pracovisko Archív Komárno). V príspevku sa zamerala na zmapovanie nariadení proti šíreniu prostitúcie, ktoré sa však v konečnom dôsledku míňali účinkom. Vyslovila predpoklad, že mesto Komárno vychádzalo z vôbec prvých pravidiel vydaných slobodným kráľovským mestom Pešť v roku 1867, pričom sa bližšie zaoberala samotnými komárňanskými nariadeniami z rokov 1880 až 1923. V ostatnej prednáške druhého bloku sa Lukáš Paluga (ŠA NR, pracovisko Archív Komárno) venoval *Procesom s osobami obvinenými z podpaľačstva v Komárne v rokoch 1750 – 1842*. Na príklade 18 samostatných káuz si všímal dobové dôkazné prostriedky, trestnú dikciu s praxou meštianskeho súdu a tiež jednotlivé rezultáty a súdne výroky nad obžalovanými. V rámci prvého dňa konferencie sa uskutočnila exkurzia účastníkov v pôsobivom prostredí Rímskeho lapidária, situovaného v Bašte č. VI. v Komárne.

Podujatie pokračovalo 26. septembra 2019 úvodnou prednáškou Renáty Skorka (Magyar Tudományos Akadémia) *Počiatky spolupráce miest a tavernických súdov* (*A városok és a tárnoki ítélőszék együttműködésének kezdetei*). Autorka v nej poukázala na význam taverníka, najdôležitejšieho riadiaceho funkcionára finančnej správy krajiny, ktorý v stredoveku postupne nadobudol aj druhostupňovú súdnu právomoc v súdnych kauzách na pôde slobodných kráľovských miest. Svoj rozbor časovo ohraničila od druhej polovice 14. storočia do roku 1456. V nasledujúcom príspevku sa Boglárka Weisz (Magyar Tudományos Akadémia) venovala *Falšovateľom a ich trestom v stredoveku* (*Hamisítók és büntetésük a középkorban*). Postupne rozobrala viaceré druhy tejto nezákonnej činnosti, za ktorú hrozili prísne tresty, a to falšovanie peňazí, listín a doposiaľ menej známe stredoveké falšovanie súkna, pri ktorom sa žiadaná komodita klamlivo vydávala za import z Anglického kráľovstva. Ďalší prednášajúci István Kováts (Magyar Nemzeti Múzeum Mátyás Király Múzeuma, Visegrád) venoval pozornosť stredovekým popraviskám v referáte *Archeologické pamiatky popravísk v Európe a na území Uhorského kráľovstva v 14. – 16. storočí* (*A vesztőhelyek régészeti emlékei a 14. – 18. századi Európában és Magyarországon*). Samotnú archeológiu popravísk uviedol ako jednu z najmladších interdisciplinárnych odvetví historickej archeológie, ktorá sa zaoberá ich lokalizáciou a odkrývaním. Zároveň skúma právny systém, ďalšie miesta výkonu spravodlivosti a špecifické znaky materiálnej kultúry, pričom v mnohých prípadoch terénne výskumy potvrdzujú údaje zo zachovaných písomných, obrazových a kartografických prameňov. Príspevok so zameraním na štátom akceptované zvykové právo *Od „klebiet“ k „potupe“. Význam zvykového práva v tradičných vidieckych spoločenstvách* (*A „Falu Szájától“ a „Pacalvétesig“ A közvélemény-büntetések helye és szerepe a hagyományos közösségekben*) odznel z úst Janky Teodóry Nagy (Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar Szociális Tanulmányok Tanszék). V rámci neho predstavila najmä tresty v tradičných vidieckych spoločenstvách vo forme kolektívneho trestu, vychádzajúceho z verejnej mienky dedinskej society. Na záver prvého bloku vystúpil Roland Kelemen (Széchenyi István Egyetemen Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar) s referátom na tému *Vojenská spravodlivosť v rakúsko-uhorskej monarchii*

od roku 1867 až po prijatie zákonného článku č. LXIII. v roku 1912 (*A katonai igazságszolgáltatás Magyarországon 1867-től az 1912-es nemzeti jogalkotásig*). V ňom priblížil z viacerých aspektov proces tvorby uvedeného zákona, ktorý upravoval potreby a podmienky uhorskej domobrany.

Na úvod štvrtého bloku prezentoval Szilárd Ferenczi (Kolozsvári Magyar Történeti Intézet, Babeș-Bolyai Tudományegyetem) problematiku vzťahov žandárstva a mesta Kluž v období dualizmu v príspevku *Agresor a obeť* (*Agresszor és áldozat. A kolozsvári rendőrség és a város viszonya a dualizmusban*). Mapoval vývoj inštitútu mestskej polície počnúc rokom 1870 ako súčasti municipálnej štruktúry mesta a obzvlášť sa venoval funkcii mestských kapitánov ako kľúčových osôb v mestskej politike. Autor podrobne rozobral aj kontroverzné situácie a škandály, rozháňanie demonštrácií, vraždy zo strany žandárstva, ale aj žandárov a iné, ktoré vzbudili záujem celoštátnej tlače. Ďalší aktívny účastník László Nánási (Szegedi Tudományegyetem) prispel referátom s názvom *Právo a kriminalistika procesov s beťármi na Dolnej zemi (1869 – 1874)* (*A dél-alföldi betyárperek joga és kriminalisztikája (1869 – 1874)*. V rámci neho predstavil zhoršenú situáciu na úseku bezpečnosti po rakúsko-uhorskom vyrovnaní, keď vo vybranom regióne dochádzalo k mnohým trestným činom, krádežiam dobytka, vraždám, prepadom štátnych inštitúcií, železníc a pôšt. Boj s kriminalitou bol zverený kráľovskému komisárovi Gedeonovi Rádayovi, ktorý disponujúc rozsiahlymi právomocami napokon za použitia tvrdých opatrení opätovne nastolil poriadok. Nasledujúci príspevok pod názvom *Kapitoly týkajúce sa trestného práva v diele etnografa a zberateľa zvykového práva Károlya Tagányiho* (*Tagányi Károly jogszokásgyűjtő programjának büntetőjogi fejezetei*) predniesla Sabina Bognár (Magyar Tudományos akadémia). V ňom predstavila proces zbierania informácií týkajúcich sa trestného práva a ich publikovanie v štvorzväzkovom diele touto významnou osobnosťou uhorskej vedy. V ďalšom príspevku Balázs Beregszászi (Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára Mosonmagyaróvári Fióklevéltár) postupne zaznamenal *Dejiny výstavby Okresného súdu v Magyaróvári* (*A Magyaróvári Járásbíróság építéstörténete*). Myšlienka postaviť reprezentatívnu budovu vznikla v krátkom čase pred prvou svetovou vojnou, k jej realizácii sa pristúpilo až v roku 1926 a do užívania bola daná v roku 1929. Poslednou zo štvrtého bloku prednášok bola prezentácia Szabolcsa Nagya (Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára) o *Majetkových trestných činoch skúmaných v súdnych procesoch bývalých funkcionárov Maďarskej republiky rád* (*A magyarországi tanácsköztársaság funkcionáriusainak büntetőpereiben vizsgált vagyon elleni bűncselekmények*). V ňom sa zameral na veľké množstvo káuz, ktorých aktéri, bývalí exponenti zvrhnutého režimu, boli v nových podmienkach nastupujúceho Horthyho režimu vyšetrovaní ako súkromné fyzické osoby.

V záverečnom bloku vystúpila ako prvá Enikő Szépvölgyi (Széchenyi István Egyetem) s prednáškou o *Opatreniach* týkajúcich sa neurčitého trvania odňatia slobody v Maďarsku v 20. storočí (*Relatíve*

Skupinová fotografia prednášajúcich z 25. 9. 2019. Foto: Boris Zábražný.

Skupinová fotografia prednášajúcich z 26. 9. 2019. Foto: Boris Zábražný.

határozatlan tartamú szabadságot elvonó intézkedések a 20. századi Magyarországon). V nej si všímala diferenciáciu skupín páchateľov a reakcie súdneho systému na zvyšujúci sa počet recidivistov, ktoré vyústili prijatím uvedeného prísneho opatrenia, vnímaného vo všeobecnosti ako negatívne. Po nej nasledovala Dalma Takó (Széchenyi István Egyetem), ktorá sa venovala *Trestom za vlastizradu od roku 1941 – špeciálny súd Veliteľa hlavného veliteľstva Maďarského kráľovského honvédstva* (*A hűtlenség büntettének megtorlása 1941-től – A Honvéd Vezérkar Főnökének különbírósága*). Vo svojom príspevku zachytila pôsobenie a kompetencie tohto orgánu vojenskej spravodlivosti, jej chodu, vykonávanej praxi a osobitne judikatúry. V nasledujúcej prednáške pod názvom *„Malý" človek pred „veľkým" súdom* (*Kisember a bíróság előtt. A büntetőpolitika hozzájárulása az 1950-es évek elejének társadalmi elnyomásához*) Zoltán Hegedüs (Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára) priblížil podiel trestnej politiky štátu na útlaku spoločnosti na začiatku 50. rokov 20. storočia. Osobitne upozornil na to, že sa počas Rákosiho éry v Maďarsku mohol občan ocitnúť pred súdom prakticky za akýkoľvek skutok. Dôsledky politiky neustáleho udržiavania obyvateľstva v strachu a pod tlakom ilustroval na viacerých konkrétnych prípadoch. Po ňom vystúpil Marcell László Tóth (Széchenyi István Egyetem) s príspevkom *Neslávne známy prokurátor Július Alapi ml.* (*Egy hírhedt főügyész – Ifjabb Alapi Gyula*), v ktorom predstavil činnosť syna, v komárňanskom prostredí dobre známeho právnika a archivára Júliusa Alapiho st. Opisovaná osobnosť sa dostala do popredia najmä pre jej podiel na drakonických súdnych procesoch po ukončení maďarskej revolúcie v roku 1956. Na túto udalosť z maďarskej histórie nadviazal a priblížil jej priebeh v meste Komárom ostatný príspevok konferencie – *Komáromskí „hlavní vinníci" revolúcie v Maďarsku v roku 1956* (*1956 komáromi „főbűnösei" – a periratok alapján*) prezentovaný Gáborom Pokornyim (Komáromi Klapka György Múzeum). Prednášajúci sa v ňom zameral najmä na osudy osôb, ktoré boli za svoju činnosť a presvedčenie perzekvované a odsúdené Krajským súdom v Ostrihome. Poslednou prednáškou bolo rokovanie komárňanských kolokvií, z ktorého organizátori plánujú vydať zborník, ukončené. Touto cestou srdečne ďakujeme všetkým návštevníkom za účasť, prednášateľom za zaujímavé a hodnotné príspevky a veríme, že sa obdobné podujatie podarí opäť zorganizovať.

Lukáš Paluga
Štátny archív v Nitre, pracovisko Archív Komárno

UDEĽOVANIE PLAKIET SLOVENSKEJ HISTORICKEJ SPOLOČNOSTI

Slovenská historická spoločnosť je jednou z vedeckých spoločností pri Slovenskej akadémii vied (SAV), ktorá združuje profesionálnych historikov, učiteľov dejepisu, archivárov či múzejníkov v Slovenskej republike. Po viac ako siedmych dekádach existencie (Slovenská historická spoločnosť bola založená v roku 1946) sa výbor spoločnosti rozhodol oceniť prácu historikov udeľovaním Plakety Slovenskej historickej spoločnosti. Plaketa je novým ocenením Slovenskej historickej spoločnosti, ktorým si spoločnosť chce každoročne uctiť vybraných členov Slovenskej historickej spoločnosti za ich mimoriadne aktivity na poli vedeckej spoločnosti, ako aj za ich prínos v rozvoji modernej slovenskej historiografie. Slávnostné odovzdávanie plakiet prvým oceneným sa uskutočnilo 27. septembra 2019 v aule Pazmaneum Trnavskej univerzity v Trnave (TU). Spoluorganizátormi podujatia boli Spolok trnavských historikov Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV – Tyrnavia, Katedra histórie Filozofickej fakulty TU a Ústav dejín TU.

Na úvod zazneli klasické hudobné diela v podaní skupiny *Les Etoiles* a hostí privítali predseda Slovenskej historickej spoločnosti Rastislav Kožiak a Vladimír Rábik, prorektor pre vedeckú a umeleckú činnosť Trnavskej univerzity. Nositeľom plakety s poradovým číslom jeden sa *in memoriam* stal profesor Daniel Rapant, prvý predseda Slovenskej historickej spoločnosti. Laudáciu pripravil Dušan Škvarna a cenu prevzala dcéra profesora Rapanta Helena. Laudáciu druhému ocenenému, profesorovi Richardovi Marsinovi, predniesol jeho žiak – Vladimír Rábik. Profesor Marsina predsedal Slovenskej historickej spoločnosti v prvých rokoch po Nežnej revolúcii, v rokoch 1990 – 1996 a jej členom je už šesťdesiat rokov (od roku 1959).

Po prestávke na občerstvenie program pokračoval prezentáciou najnovších publikácií z dejín vydaných Trnavskou univerzitou, ktorú uvádzala predsedníčka Spolku trnavských historikov Henrieta Žažová. Zborník publikovaný pri príležitosti 780. výročia vydania najstarších zachovaných mestských privilégií na našom území udelených Trnave s názvom Trnava 1238 – 2018 ...úspešný európsky príbeh... uviedol editor Vladimír Rábik (RAGAČOVÁ, Júlia – RÁBIK, Vladimír (eds.). *Trnava 1238 – 2018 ...úspešný európsky príbeh...* Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2018, 217 s.). Publikácia Reformácia a jej dôsledky na Slovensku

približuje situáciu na území Slovenska pred reformáciou a v nasledujúcom období a predstavila ju Mária Kohútová (FRIMMOVÁ, Eva – KOHÚTOVÁ, Mária (eds.). *Reformácia a jej dôsledky na Slovensku*. Bratislava – Krakov – Trnava : Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave – Historický ústav Slovenskej akadémie vied v Bratislave – Spolok Slovákov v Poľsku, 2018, 356 s.). So životným jubileom profesora Šimončiča súvisí publikácia *Magni animi ac scientiae viro...* Zostavená je z príhovorov, ktoré odzneli na kolokviu *Pocta profesorovi Jozefovi Šimončičovi* (viac o podujatí vo Fóre archivárov č. 2/2018, s. 48 – 49) 19. júna 2018, zo spomienok kolegov a žiakov, ako aj článkov a štúdií z regionálnych, cirkevných, kultúrnych, sociálnych a hospodárskych dejín. Prezentovala ho editorka Henrieta Žažová (ŽAŽOVÁ, Henrieta (ed.). *Magni animi ac scientiae viro... K životnému jubileu profesora Jozefa Šimončiča*. Trnava : Ústav dejín Trnavskej univerzity v Trnave, 2018, 431 s.). Michal Franko predstavil auditóriu svoju monografiu Organizácia a správa viničných hôr malokarpatských miest Svätý Jur, Pezinok a Modra. Skúmanou témou sa zaoberal v období od konca 16. storočia do konca 17. storočia (FRANKO, Michal. *Organizácia a správa viničných hôr malokarpatských miest Svätý Jur, Pezinok a Modra*. Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2018, 186 s.). Právnickú fakultu Trnavskej univerzity zastupovala Martina Gajdošová, ktorá priblížila rozsiahle reprezentačné právno-historické dielo Advokátske komory na Slovensku v rokoch 1875 – 1948 (GAJDOŠOVÁ, Martina – KERECMAN, Peter – ĎURIŠKA, Zdenko – KUŠNÍR, Jozef – HELLENBART, Viktória. *Advokátske komory na Slovensku v rokoch 1875 – 1948*. Bratislava : VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied – Slovenská advokátska komora, 2018, 768 s.). Napokon bola zaradená aj novinka Rozhovor s dejinami, v ktorej jeden z laureátov Plakety Slovenskej historickej spoločnosti – doktor Ivan Kamenec - odkrýva v interview s historikom Miroslavom Michelom svoj život a prácu v Historickom ústave SAV. Knihu prezentovala Gabriela Dudeková Kováčová (*Rozhovor s dejinami. Ivan Kamenec o cestách slovenskej histórie s Miroslavom Michelom*. Bratislava : Hadart Publishing, 2019, 160 s.).

Slávnostné udeľovanie Plakiet Slovenskej historickej spoločnosti pokračovalo odovzdaním plakety profesorovi Jozefovi Šimončičovi a doktorovi Ivanovi Kamencovi. Laudáciu profesorovi Šimončičovi pripravila Henrieta Žažová a doktorovi Kamencovi, ktorý je členom spoločnosti od

Predsedníctvo Slovenskej historickej spoločnosti (zľava stojaci): Adam Hudek, Rastislav Kožiak, Gabriela Dudeková Kováčová a ocenení (zľava sediaci): Helena Rapantová v mene Daniela Rapanta, Richard Marsina, Jozef Šimončič a Ivan Kamenec. Foto: Patrik Kunec.

Prezentácia najnovších publikácií z dejín (zľava): Vladimír Rábik, Mária Kohútová, Henrieta Žažová, Michal Franko, Gabriela Dudeková Kováčová a Martina Gajdošová. Foto: Patrik Kunec.

roku 1965, Miroslav Michela, ale pre jeho ospravedlnenú neprítomnosť prečítala Gabriela Dudeková Kováčová. Doktorka Dudeková Kováčová, podpredsedníčka spoločnosti, na záver referovala aj o udelení Plakety Slovenskej historickej spoločnosti profesorovi Étiennovi Boisseriemu z Národného inštitútu východných jazykov a civilizácií v Paríži za výnimočný prínos k poznaniu a propagácii slovenských dejín v zahraničí. Profesor Boisserie prevzal plaketu 19. septembra 2019 na medzinárodnej konferencii v Bratislave *Italy and the Post-Habsburg central Europe: Occupation, Administration, Intervention, Diplomacy* [Taliansko a posthabsburská stredná Európa: okupácia, administratíva, intervencia, diplomacia] z rúk podpredsedníčky Gabriely Dudekovej Kováčovej a laudáciu predniesol Michal Kšiňan.

Plaketa Slovenskej historickej spoločnosti je ocenením pre výnimočné osobnosti slovenskej historiografie, ako i pre osobnosti zahraničnej historiografie, zaoberajúce sa výskumom slovenských dejín. Je spojená aj s prijatím oceneného za čestného člena spoločnosti so všetkými právami člena spoločnosti a bez povinnosti platiť členské príspevky. Prvé ocenené osobnosti boli priekopníkmi modernej slovenskej historickej vedy. Je potešujúce, že sú medzi nimi aj archivári. Profesor Marsina začínal ako archivár najprv v Archíve mesta Bratislavy, potom v Pôdohospodárskom archíve a profesor Šimončič strávil v trnavskom archíve takmer štyri desaťročia. V rokoch 1964 – 1992 viedol Krúžok historikov západoslovenskej pobočky Slovenskej historickej spoločnosti v Trnave a členom Slovenskej historickej spoločnosti je profesor Šimončič dokonca o dva roky dlhšie ako profesor Marsina (od roku 1957).

Všetkým oceneným srdečne blahoželáme!

Henrieta Žažová
Trnavská univerzita v Trnave

MILAN RASTISLAV ŠTEFÁNIK PUTUJE PO ŠKOLÁCH BRATISLAVSKÉHO KRAJA

Dlho pripravovaná výstava *Stáli pri zrode Československa* usporiadaná pri príležitosti 100. výročia tragického skonu M. R. Štefánika je už na svojej púti. Vznikla v spolupráci Štátneho archívu v Bratislave a jeho pracoviska v Modre, Malokarpatského múzea v Pezinku, Múzea Ľudovíta Štúra v Modre a Múzea Michala Tillnera v Malackách. Grafický dizajn s finančným prispením Mesta Modra vytvoril skúsený autor Miroslav Slámka, ktorý sa okrem grafiky venuje aj publikačnej činnosti historicko-populárneho žánru. Mediálnym partnerom výstavy je Tlačová agentúra SR. Výstava bola rozvrhnutá do deviatich kusov roll-upov a vyrobená v dvoch identických sériách. Výrobu jednej zaplatil sponzor, firma BSP, a. s., z Bratislavy, výrobu druhej hradilo Ministerstvo vnútra SR. Jedna séria celú jeseň a zimu putuje po školách v zriaďovateľskej pôsobnosti Bratislavského samosprávneho kraja (BSK) s logistickým zabezpečením odboru kultúry Úradu BSK. Slovenská študujúca mládež si prostredníctvom nej pripomenie národného hrdinu a známe aj menej známe významné osobnosti z regiónu Malých Karpát a Záhoria, ktoré sa aktívne zapojili do budovania Československej republiky (ČSR). Druhá séria bola prístupná verejnosti vo výstavných priestoroch partnerských múzeí: koncom septembra v Malokarpatskom múzeu v Pezinku, odkiaľ bola 8. októbra 2019 prevezená do Múzea Michala Tillnera v Malackách. Tam sa mohli na ňu dostať (nielen) záhorskí návštevníci do konca októbra 2019. V dňoch 19. – 30. novembra 2019 si výstavu pozreli záujemcovia z Malokarpatského regiónu v Múzeu Ľ. Štúra v Modre.

Vernisáž výstavy sa konala v Malokarpatskom múzeu v Pezinku vo štvrtok 26. septembra 2019 popoludní o 17:00. Účasť na podujatí bola skromná, ale neveľká výstavná miestnosť by masívny nával návštevníkov ani nezvládla. Na úvod prítomných privítal riaditeľ múzea Martin Hrubala, ktorý okrem iného vyzdvihol dlhoročnú nadštandardnú spoluprácu múzea s archívom v Modre. O detailoch prípravy výstavy v krátkych príhovoroch hovorili členky prípravného tímu: za archivárov Mária Feješová a za múzejníkov Lucia Burdová. M. Feješová predstavila koncepciu a obsahový profil výstavy, ktorá by nenadobudla takú príťažlivú formu bez obrazovej dokumentácie (najmä fotografií) poskytnutých partnerskými múzeami. L. Burdová upriamila pozornosť na exponáty vystavené vo vitrínach, ktoré sa tematicky viazali k pezinským reáliám prezentovaným v jednotlivých roll-upoch, najmä na nedávno zreštaurované telúrium, fyzikálnu učebnú pomôcku Jána Zigmundíka, patentovanú koncom 19. storočia, ktorú mala verejnosť možnosť takto vidieť prvýkrát. Pezinské exponáty neboli putovné; každé múzeum si podľa uváženia pripravilo k roll-upom svoje vlastné. V tejto súvislosti ešte treba spomenúť autorov odborných textov, ktorými okrem hlavných redaktorov M. Feješovej a Juraja Turcsányho boli Lucia Burdová, Agáta Petrakovičová Šikulová z modranského múzea a pracovníčky Štátneho archívu v Bratislave Martina Snaková, Lucia Ondíková a Katarína Tibenská pod vedením Jozefa Meliša. Mediálneho partnera zastupoval vedúci Redakcie dokumentačných databáz Márius Kopcsay, s ktorým modranský archív v minulosti už spolupracoval pri iných projektoch.

Riaditeľ Malokarpatského múzea v Pezinku Martin Hrubala (druhý zľava), Lucia Burdová (prvá zľava) a Mária Feješová (tretia zľava) sa prihovárajú účastníkom vernisáže výstavy v Pezinku. Foto: Mária Kušnírová.

Kolektív pracovníkov Štátneho archívu v Bratislave a jeho pracoviska v Modre pri prezeraní si roll-upov počas vernisáže výstavy v Pezinku (zľava: Juraj Turcsány, Ladislav Vrtel, Eva Báreková, Nina Albertyová). Foto: Mária Kušnírová.

Pre tých, ktorí si výstavu nemohli pozrieť, aspoň stručne popíšem jej obsah. Prvý roll-up približuje základné fakty týkajúce sa vzniku ČSR a mená niektorých dobrovoľníkov z Malaciek a Pezinka, ktorí sa podieľali na vojenskom obsadení západného Slovenska a na obrane jeho južných hraníc. Z nich si zaslúžia zmienku nadporučík Gustáv Ripka, Pezinčania Ľudovít Markovič, Pavel Pukančík a Emil Konečný. Druhý roll-up predstavuje stručný prierez života M. R. Štefánika od jeho narodenia cez štúdiá v Prahe a Paríži po okolnosti havárie lietadla, pri ktorej zahynul. Udalosti spojené s pádom lietadla sú podané cez dobové svedectvá – kroniku ľudovej školy v Bernolákove z roku 1922 a spomienky Fedora Jamnického, hlavného inžiniera v Dynamitke v Bratislave, z roku 1919, ktoré boli publikované v memoároch jeho synovca Aristida Jamnického v roku 2016. Tretí roll-up sa venuje osobnostiam vysokej aj komunálnej politiky na území Bratislavskej župy, a to členom dočasnej vlády Ivanovi Dérerovi a Antonovi Štefánkovi, bratislavskému županovi Samuelovi Zochovi, modranskému starostovi Karolovi Vančekovi, evanjelickým farárom Vladimírovi Jurkovičovi v Modre, Milanovi Žarnovickému v Pezinku a ďalším. Štvrtý roll-up rozoberá udalosti a osobnosti spojené s budovaním školstva v ČSR na príklade modranských škôl, svätojurského piaristického gymnázia a ľudových škôl v Bernolákove a Báhoni. Téma je spracovaná so snahou podať objektívny obraz o biednom materiálnom stave najmä dedinských škôl, ako aj o dosadzovaní českých učiteľov do slovenských škôl, čo bolo v nejednom prípade prejavom antimaďarských a čechoslovakistických tendencií pražskej vlády. Piaty roll-up predstavuje osobnosti na poli kultúrneho a spoločenského života, z ktorých možno spomenúť najmä riaditeľa modranského učiteľského ústavu Ferdinanda Píseckého, pezinského učiteľa, vedca a neskoršieho školského inšpektora Jána Zigmundíka, malackých františkánov Mansvéta Olšovského a Libora Mattošku. Šiesty roll-up si všíma osobnosti hospodárskeho života, medzi ktorými vynikli modranský keramikár Heřman Lansfeld, predseda Pezinskej úverovej banky a neskorší pezinský starosta Ľudovít Korínek či majiteľ pezinskej tehelne Štefan Kriser. Siedmy a ôsmy roll-up sa venujú téme československých légií, kde okrem základného faktografického prehľadu o ich vzniku a význame prinášajú životné príbehy niektorých legionárov: Silvestra Galana z Viničného, pezinských obyvateľov Imricha Beleša, Miroslava Prokšu a Ondreja Pučeka a malackého dôstojníka Tomáša Broma. Posledný roll-up bol ušitý na mieru pre študentov; formou pikošiek informuje o niektorých detailoch zo života a smrti M. R. Štefánika či o udalostiach spojených so vznikom ČSR. Dúfajme, že výstava sa neminie účinkom, zaznamená priaznivý ohlas u slovenského študentstva i celej verejnosti a bude pre učiteľov stredných škôl v pôsobnosti BSK vítaným spestrením hodín dejepisu.

Mária Feješová
Štátny archív v Bratislave, pracovisko Archív Modra

40. RAKÚSKE ARCHÍVNE DNI V SALZBURGU

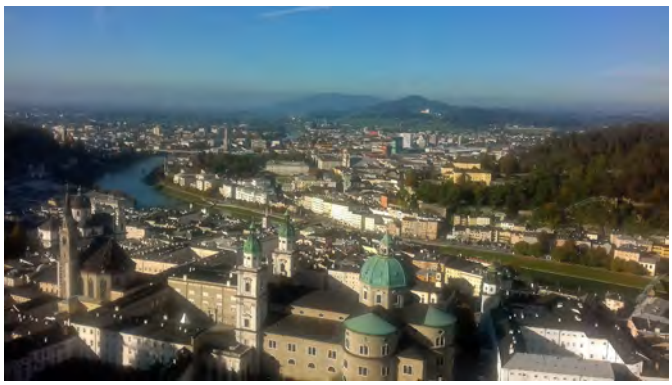
Hostiteľom a spoluusporiadateľom rakúskych archívnych dní sa v roku 2019 stal Krajinský archív v Salzburgu. Konali sa v termíne 23. – 24. 10. 2019 a ich nosnou témou bolo kultúrne dedičstvo. Okrem rakúskych účastníkov boli zastúpené aj archívne spoločnosti z Nemecka, Švajčiarska, Slovinska, Chorvátska, Maďarska, Českej republiky a Slovenska. To reprezentovali predsedníčka Spoločnosti slovenských archivárov Martina Orosová a členka revíznej komisie Katarína Kučerová Bodnárová.

Program, odohrávajúci sa počas dvoch dní, prebiehal nielen formou prednášok. Jeho nosnou časťou boli 3 dvojhodinové, paralelne sa konajúce, workshopy. Ich témou bol prístup a zaobchádzanie s vysoko citlivými archívnymi dokumentmi, akými je zdravotná dokumentácia pacientov; možnosti digitálneho archivovania a praktické ukážky správy záznamov.[1] Po krátkom úvodnom slove prednášajúceho sa diskutovalo o danej problematike, vymieňali sa názory a zdieľali skúsenosti. Odborný program nasledoval ďalší deň dvoma prednáškami, rovnako o správe záznamov a uchovávaní digitálnych dokumentov.[2] Čas medzi týmito dvoma blokmi bol vyplnený troma paralelne a samostatne zasadajúcimi sekciami, ktorými boli sekcia archívov uznaných cirkví a náboženských spoločenstiev, sekcia univerzitných archivárok a archivárov a archivárok a archivárov vedeckých inštitúcií a sekcia komunálnych archivárok a archivárov. Po nich nasledovalo valné zhromaždenie Spolku rakúskych archivárok a archivárov.

Exkurzia pre vopred prihlásených účastníkov sa uskutočnila v múzeu salzburskej pevnosti. V jednotlivých miestnostiach tohto stredovekého objektu

Workshop v Krajinskom archíve v Salzburgu viedol jeho riaditeľ Oskar Dohle. Foto: Martina Orosová.

Pohľad na mesto Salzburg. Foto: Martina Orosová.

Príhovor predsedníčky Spolku rakúskych archivárok a archivárov Karin Sperlovej. Foto: Martina Orosová.

je práve inštalovaná expozícia, ktorá dokumentuje nielen históriu pevnosti od jej počiatkov až do súčasnosti, ale zameriava sa najmä na životný štýl a každodennosť stredovekého človeka. Pracovník múzea sprevádzal účastníkov exkurzie nielen jednotlivými miestnosťami, ale dôsledne objasnil koncepciu novej expozície. Tá v plnej miere využíva moderné technológie, je interaktívna, graficky príťažlivá a vtipne využíva animáciu. Samozrejmosťou sú preklady do cudzieho jazyka, pričom s nárastom počtu zahraničných návštevníkov, a to nielen z celej Európy, ale najmä z ázijských krajín, sú popisky k exponátom zjednodušené natoľko, že im je schopný porozumieť

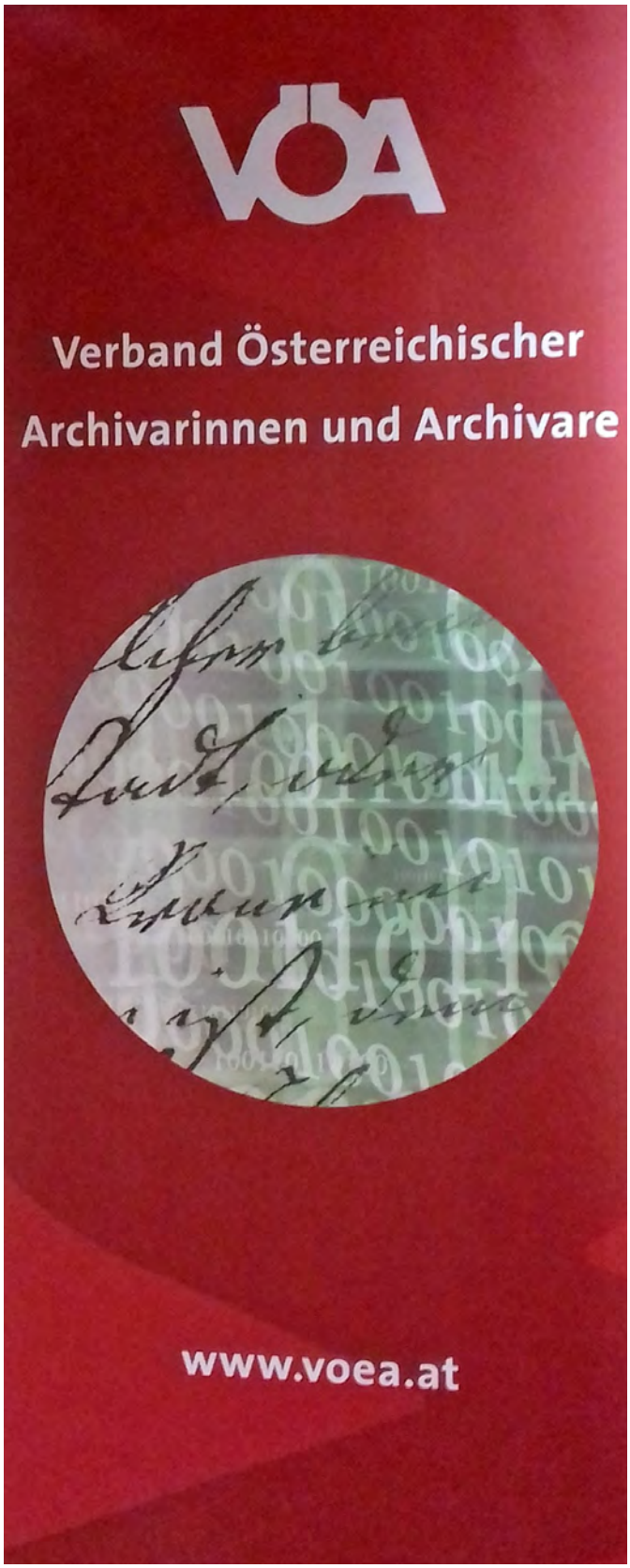
[1] *Hochsensible Archivalien – nicht nur für den Historiker. Der Umgang mit historischen Patientenakten im Salzburger Landesarchiv* – pod vedením Oskara Dohleho; *Digitale Archivierung – Chancen und Möglichkeiten* – pod vedením Susanne Fröhlichovej; *Aus der Praxis: Records Management* – pod vedením Christine Giglerovej a Markusa Schmidgalla.

[2] *„Unsexiest Must-have ever"? Wie Archive mit Schriftgutverwaltung punkten können* – prednáška Martina Schlemmera; *Die digitale Überlieferungsbildung am Beispiel der Stadt Wien* – prednáška Liane Tiefenbachovej.

aj školák s nižšou mierou znalosti cudzieho jazyka. Každodennosť stredovekého človeka, ako napríklad kuchyňa, hudba či detské hry, je zhmotnená a priblížená takým spôsobom, aby nezahlcovala, ako vizuálne, tak ani obsahovo, súčasného návštevníka. Expozíciu je tak možné si vychutnať skutočne aj so škôlkarom bez toho, aby rodič či dieťa v priebehu prehliadky utrpeli nervový kolaps.

Večerný program následne pokračoval oficiálnym otvorením archívnych dní. Pozdravné príhovory predniesli krajinská prezidentka Brigitta Pallaufová, riaditeľ Krajinského archívu v Salzburgu Oskar Dohle, za zahraničných účastníkov zástupca nemeckej archívnej spoločnosti Christian Helbich a napokon predsedníčka Spolku rakúskych archivárok a archivárov Karin Sperlová. Hlavným bodom večerného programu bola odborná prednáška profesorky Christiny Antenhoferovej z Univerzity v Salzburgu na tému Kultúrne dedičstvo a úloha archívov.[3]

Rakúske archívne dni sú podujatím, ako je to aj na Slovensku, stavovskej archivárskej organizácie. Na prvý pohľad mi však, ako účastníčke našich slovenských archívnych dní, udrelo do očí niekoľko rozdielov. V prvom rade to bol dôraz na odbornosť príspevkov, to, že niekedy je menej viac. Pre zvýšenie a udržanie úrovne odbornosti podujatia je potrebné dôsledne vyberať prednášajúcich, dokonca ich s témou prednášky priamo osloviť. Súčasne by sme sa nielen mohli, ale aj mali inšpirovať zaradením workshopov do programu archívnych dní, pričom téma workshopu môže súvisieť s témou podujatia priamo alebo len okrajovo, dokonca, ak ide o aktuálny a pálčivý problém, nemusí s ňou súvisieť vôbec. V užšom kruhu zúčastnených je i diskusia k problému plodnejšia a konštruktívnejšia. A práve diskusia je to, čo nám na Slovensku chýba asi najviac. Archívne dni sú priestorom práve na ňu. A nemám na mysli diskusiu v kuloároch, pri káve, počas exkurzie či spoločenského večera, aj keď mnohí z nás sa netaja výrokmi, že na archívne dni chodia len kvôli tomuto sprievodnému programu. Myslím tým ten druh odbornej diskusie, ktorý nás posúva ako celok dopredu, definuje a rieši problémy, hľadá východiská, poskytuje priestor na zamyslenie sa a vytvára novú spoluprácu.

Katarína Kučerová Bodnárová
Archív výtvarného umenia SNG

[3] *Kulturelles Erbe und die Rolle der Archive.* Christina Antenhoferová. Prezentácia prednášky dostupná na http://www.voea.at/tl_files/content/Archivtag/Kulturelles%20Erbe_Antenhofer.pdf.

SVEDECTVO O REVOLÚCII. NOVEMBER ‘89 V ARCHÍVNYCH DOKUMENTOCH SLOVENSKÝCH ŠTÁTNYCH ARCHÍVOV

„Tí mladí za nás vystreli prázdne ruky, za nás boli bití, za naše mlčanie, po našich uliciach odvtedy prešli veky a zaznelo zlému posledné zvonenie.“ Pieseň Sľúbili sme si lásku z pera Ivana Hoffmana, považovaná za hymnu Nežnej revolúcie, znela 5. novembra 2019 v podaní Dua altera priestormi Múzea mesta Bratislavy, kde sa v tento deň popoludní konala vernisáž výstavy *Svedectvo o revolúcii. November ‘89 v archívnych dokumentoch slovenských štátnych archívov*. Ako názov napovedá, ide o výstavu venovanú novembrovým udalostiam roku 1989, ktoré nám umožnili žiť v demokratickom štáte, mať možnosť slobodne myslieť, vyjadrovať sa, cestovať, vyznávať svoju vieru, písať či spievať. Karel Kryl to vystihol v jednej zo svojich piesní slovami: *„byl hrozný tento stát, kdy si ses musel dívat, jak zakázali psát a jak zakázali spívat...“* Dnes sa to mnohým zdá nepredstaviteľné...

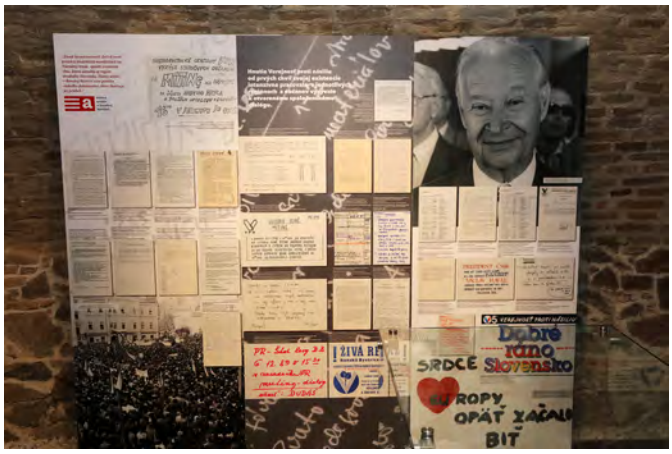
Vernisáž výstavy otvoril svojím príhovorom Michal Bagačka, štátny tajomník Ministerstva vnútra SR, ktoré výstavu organizovalo. Vyzdvihol dôležitosť novembrových udalostí aj ich odkaz pre budúce generácie. Na jeho vystúpenie nadviazal riaditeľ Múzea mesta Bratislavy Peter Hyross. Poukázal na symboliku umiestnenia výstavy – len niekoľko desiatok metrov od centra novembrového diania. Ďalším rečníkom bol generálny riaditeľ sekcie verejnej správy MV SR Adrián Jenčo, ktorého vystriedala Mária Mrižová, poverená vedením odboru archívov a registratúr MV SR. Položila si otázku, či je 30 rokov na hodnotenie historickej udalosti málo či veľa a upozornila na špecifikum výstavy, a na to, že prezentuje nedávnu minulosť popretkávanú spomienkami a zážitkami mnohých prítomných. Záverečné slovo patrilo Nore Nosterskej, architektke výstavy, ktorá ozrejmila spôsob jej grafickej realizácie.

Potom sa už za tónov piesne Modlitba pre Martu početní návštevníci, ktorí zaplnili nielen prednáškovú sálu, ale aj priľahlú chodbu a miestnosť, presunuli na samotnú výstavu. Tá je inštalovaná v suterénnych priestoroch múzea v troch miestnostiach. Ide o panelovú výstavu doplnenú trojrozmernými predmetmi. Pri vstupe do úvodnej časti si návštevník môže urobiť prehľad o priebehu udalostí na časovej osi, zoznámiť sa s podstatnými faktami, týkajúcimi sa Nežnej revolúcie a takisto s osobnosťami, ktoré boli jej tvárami a bez ich energie, úsilia a odhodlanosti by sme sa dnes nemohli hlásiť k demokratickým krajinám sveta. Panel s ich podobizňami je neprehliadnuteľne situovaný v strede prvej miestnosti. Horná časová

Vernisáž výstavy prilákala množstvo návštevníkov. Foto: Peter Pekár.

Výstavné panely prezentujúce vybrané archívne dokumenty k novembrovým udalostiam ‘89. Foto: Peter Pekár.

Momenty z vernisáže. Foto: Peter Pekár.

hranica výstavy je daná prvými slobodnými voľbami v júni roku 1990.

V ďalších dvoch miestnostiach sa návštevník môže preniesť do jednotlivých regiónov Slovenska a získať prehľad o tom, ako boli vnímané vtedajšie udalosti v Bratislave, Trnave, Nitre, Trenčíne, Žiline, Banskej Bystrici, Prešove či Košiciach. Každý štátny archív totiž pripravil určitý počet panelov o priebehu revolúcie a aktivitách občanov v oblasti svojej pôsobnosti. O udalostiach v konkrétnych regiónoch informujú textové panely, obsahujúce zaujímavé informácie o manifestáciách v jednotlivých mestách, vzniku akčných výborov Verejnosti proti násiliu, o tvárach revolúcie a pod. Ďalšie panely sú plné fotografií novembrových udalostí, ich aktérov, plagátov, vtipných karikatúr, ukážok dobovej tlače a desiatok rôznych archívnych dokumentov, ktoré z rôznych uhlov pohľadu dokladajú udalosti spred tridsiatich rokov. Nezastupiteľné miesto medzi nimi majú dokumenty z činnosti Verejnosti proti násiliu, ktoré sú súčasťou v tomto roku sprístupneného archívneho fondu VPN, uloženého v Slovenskom národnom archíve. Prehliadnuť sa rozhodne nedajú trojrozmerné predmety, ako bábika s podobou Eskimáka s logom VPN, bábika s čiapkou tzv. budajkou, obraz s výšivkou mladého páru s venovaním pre Milana Kňažka z decembra 1989, obraz s logom VPN či keramická váza s nápisom VNP 1989, Keramika Pukanec. Nechýbajú ani tričká, odznaky, šiltovky s logom VPN. Jasnou protiváhou k nim sú predmety symbolizujúce represívne zložky vtedajšieho režimu – Štátnu bezpečnosť a políciu. Nájdeme medzi nimi policajnú prilbu, ochranný štít a obušok, ostnatý drôt, obhorené dokumenty z kartotéky ŠtB, tabule z úradných budov, kde sídlila Štb alebo VB, ako aj tabuľu označujúcu hraničné pásmo, ktorá má byť spomienkou na Pochod priateľstva do Hainburgu. Dňa 10. decembra 1989 sa tisíce obyvateľov Československa vydali na výlet za hranice a pre mnohých z nich to bola prvá návšteva západnej Európy vôbec.

Malé nedostatky v grafickom stvárnení, ako zle vybratá farba písma pri niektorých paneloch, znemožňujúca čítanie textu bez vynaloženia väčšieho úsilia, či priehľadné popisky na sklených vitrínach, ktoré sa dajú ľahko prehliadnuť, nemôžu znížiť kvalitu výstavy. Na jej prehliadku si treba vyhradiť dostatok času, aby si návštevník dokázal prezrieť všetky zaujímavé dokumenty, ktoré archivári z celého Slovenska starostlivo mesiace vyberali a prostredníctvom nich nasal atmosféru novembrových dní, uvedomiac si, aké má šťastie, že žije v dnešnom slobodnom svete. A tiež, akú silu má spoločnosť a ľudia, ktorí sa spoja... Výstava potrvá do 12. januára 2020.

Ivana Červenková
Slovenský národný archív

STAVITEĽ MÚZEÍ MICHAL MILAN HARMINC

Slovenské národné múzeum si v tomto roku pripomenulo 150 rokov od narodenia a 55 rokov od úmrtia Michala Milana Harminca, významného architekta a staviteľa troch účelových múzejných budov. Dňa 7. októbra, teda v deň narodenia architekta, usporiadalo Slovenské národné múzeum podujatie, na ktorom Robert Gregor Maretta a Elena Machajdíková z Archívu Slovenského národného múzea priblížili život M. M. Harminca i tri účelové múzejné stavby a Jana Pohaničová z Fakulty architektúry Slovenskej technickej univerzity jeho ostatnú staviteľskú tvorbu. Na život v budove Zemedelského múzea v Bratislave (dnes sídelná budova Slovenského národného múzea v Bratislave) zaspomínal Miloš Jurkovič, syn prvého správcu a neskoršieho riaditeľa múzea. Štefan Holčík prezentoval výskum k výstavbe bratislavskej múzejnej budovy. Súčasťou podujatia bola aj prehliadka budovy Slovenského národného múzea.

Slovenské národné múzeum v spolupráci so Slovenskou technickou univerzitou k výročiu pripravilo tiež výstavu s názvom Staviteľ múzeí Michal Milan Harminc. Výstava je koncipovaná v troch blokoch, pričom približuje život a dielo výnimočného architekta, autora vyše 300 stavieb na území bývalého

Michal Milan Harminc. Zdroj: Archív Slovenského národného múzea v Bratislave.

Budova Zemedelského múzea v Bratislave. Zdroj: Archív Slovenského národného múzea v Bratislave.

Rakúsko-Uhorska a jeho nástupníckych štátov (Srbska, Maďarska, Rumunska, Ukrajiny a najmä Slovenska). V prvej časti sa návštevník prostredníctvom archívnych dokumentov dozvedá viac o súkromnom živote architekta, jeho rodine i staviteľských začiatkoch. Okrem osobných dokladov si môže prezrieť architektove osvedčenia, potvrdenia o dosiahnutom vzdelaní, doklady o jeho pôsobení v rôznych stavebných firmách a ateliéroch, či živnostenský list zo začiatku podnikania. Nosným blokom výstavy sú časti venované trom múzejným budovám, ktoré dodnes slúžia pôvodnému účelu. M. M. Harminc v nich naprojektoval nielen výstavné haly, ale aj priestory pre kancelárie, archív, knižnicu a depozitáre. Do budovy Zemedelského múzea v Bratislave zakomponoval i byt pre personál, kaviareň, akademickú menzu, klubové miestnosti a ateliéry. Zaujímavá je ich architektonická stránka. Každá stavba reprezentuje určitú etapu tvorby M. M. Harminca. Kým budova Múzea v Turčianskom sv. Martine (dnes Slovenské národné múzeum – Múzeum Andreja Kmeťa v Martine) nesie historizujúce prvky, budova Zemedelského múzea črty monumentálnej moderny a budova

Slovenského národného múzea v Martine charakter funkcionalizmu. V budove Slovenského národného múzea v Turčianskom sv. Martine (dnes Slovenské národné múzeum – Etnografické múzeum v Martine) funkčne prepojil administratívno-prevádzkovú časť. Návštevník výstavy môže prvky jednotlivých štýlov porovnať na modeloch, ktoré vyhotovili študenti Fakulty architektúry Slovenskej technickej univerzity v Bratislave. Súvisiace archívne dokumenty, architektonické návrhy a plány či dobové fotografie približujú zaujímavosti z priebehu výstavby. Zbierkové predmety znázorňujú prvé expozície a vytvárajú tak atmosféru začiatkov výstavnej činnosti múzeí. V poslednom bloku výstavy sa návštevník môže oboznámiť s typovo rozsiahlou staviteľskou tvorbou Michala Milana Harmica. Po prvýkrát sa verejne prezentujú archívne dokumenty týkajúce sa výstavby významnejších obytných domov, sakrálnych stavieb a verejných budov z architektovho portfólia. Aj túto pasáž dopĺňajú modely z dielne študentov Slovenskej technickej univerzity.

Michal Milan Harminc zanechal svojou staviteľskou tvorbou nezmazateľnú stopu v dejinách slovenskej architektúry a zaradil sa k výnimočným osobnostiam európskej architektonickej scény. Svedčí o tom aj skutočnosť, že väčšina stavieb slúži svojmu účelu dodnes a vyše tridsať z nich je zapísaných v evidencii národných kultúrnych pamiatok.

Výstava Staviteľ múzeí Michal Milan Harminc potrvá do 31. mája 2020 a jej súčasťou budú ďalšie sprievodné podujatia a komentované prehliadky, na ktoré sú čitatelia Fóra archivárov srdečne pozvaní.

Adriána Klincová
Archív Slovenského národného múzea v Bratislave

HODINA DEJEPISU V ARCHÍVE SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

Slovenská akadémia vied sa každoročne zapája do vedecko-popularizačného podujatia Týždeň vedy a techniky, ktoré organizuje Centrum vedecko-technických informácií spravidla v druhý novembrový týždeň. Po Dni otvorených dverí 2017, ktorým sme sa do akcie zapojili predvlani, sme sa v tomto roku v Archíve SAV rozhodli osloviť špecifickejšie publikum. Pre žiakov základných škôl sme počas dvoch dní zorganizovali „Hodinu dejepisu v archíve“. Náš cieľ bol dvojaký: v prvom rade sprostredkovať deťom priamy kontakt s archívmi, ktoré sú v učebniciach

Hodina dejepisu v archíve SAV s Kristínou Majerovou. Foto: Ladislav Jurányi.

dejepisu pre 5. ročník spomínané približne na troch až piatich riadkoch. Druhý cieľ mal aj istý osobný rozmer, pretože viaceré naše kolegyne majú doma školákov, ktorých vzťah k hodinám dejepisu zďaleka nie je taký pozitívny, ako by si archivár želal. Hodina dejepisu v archíve mala byť spôsobom, ako deťom ukázať, že dejepis nemusí byť vždy „otrava“.

Témou hodiny, ktorá sa konala v stredu 6. a znova vo štvrtok 7. novembra, bol ,,Historik a jeho pomocníci – deň s pomocnými vedami historickými“. Skladba žiakov bola po oba dni rovnaká. Prišli žiaci 5. až 6. ročníkov so svojimi učiteľmi z dvoch základných škôl v Petržalke, ktorí si v škole v týchto mesiacoch osvojujú, čo sú to historické pramene, kde sú uchovávané, ale učia sa aj o najstarších civilizáciách a prvých písmach.

V prezentácii, ktorú sme si pripravili, sa žiaci dozvedeli zaujímavosti o piatich pomocných vedách historických. Na jednu hodinu to bolo až-až. Aj preto mali nudný výklad obohatiť početné úlohy a hádanky. Prvou bola paleografia. Keďže o nej sa dá rozprávať celé dni, vybrali sme pre žiakov vývoj písma, ktoré nám je najbližšie – latinky. Deti si mohli porovnať, nakoľko sa podobali etruské litery na tie rímske. Dozvedeli sa, že veľké písmená sú oveľa staršie ako tie malé. Potom sme však v dejinách preskočili pár storočí a na príklade gotickej minuskuly sme žiakom priblížili, aká ťažká môže byť práca paleografa. Žiaci mali následne za úlohu hádať, aké písmenko sa ukrýva za prezdobenými, kaligraficky vyhotovenými kapitálkami. Počet zdvihnutých rúk a úspech detí pri týchto hádankách nás príjemne zaskočil. Po paleografii nasledovala heraldika. Najmä chlapcov zaujala jej spätosť s fenoménom rytierstva, hoci nie pre všetkých to bola úplná novinka. Priučili sa základným heraldickým pravidlám a vzápätí sme už skočili na vexilológiu – „sestru“ heraldiky. Poznatok, že farby vlajok sú odvodené od farieb erbu, zaujal nielen žiakov, ale aj učiteľov. V numizmatike sme si ukázali keltské biateky vyrazené na našom území – taktiež aktuálne učivo na dejepise šiestakov – a slovenské koruny, ktoré predchádzali euru. Exkurz do chrono-

Tematická výstavka v bádateľni archívu. Foto: Ladislav Jurányi.

lógie a starých spôsobov datovania však už musel byť veľmi krátky, pretože pozornosť žiakov dosiahla svoje hranice. Odmenou za námahu počas hodiny im však boli čokoládky za správne odpovede a občerstvenie po hodine, po ktorom sa len tak zaprášilo.

V druhej časti dňa v archíve mohli mladí návštevníci nazrieť do jedného z našich archívnych depotov. Naši kolegovia „mladým archivárom" pútavým a zaujímavým spôsobom priblížili prácu archivára. Kolega archivár L. Jurányi si obliekol mníšsky habit, v ktorom žiakov sprevádzal. Dievčatá a chlapci tak získali bezprostrednejšiu informáciu o tom, že prví ranostredovekí pisári aj archivári pochádzali z radov mníchov. Žiaci si skúsili posúvanie pohyblivých regálov a pozreli si zaujímavosti z našich osobných fondov či zo zbierky medailí a plakiet. Neodolali sme, a okrem vyznamenaní udeľovaných Slovenskou akadémiou vied sme im ukázali aj vyznamenania udeľované archivárom – Križkovu a Sasinkovu medailu.

Tretím stanovišťom bola bádateľňa a v nej skromná výstavka tematicky zameraná na pomocné vedy historické. Keďže sme sa báli, že neustrážime pri toľkých deťoch archívny materiál, rozhodli sme sa predstaviť knižné publikácie z oblasti paleografie, numizmatiky, chronológie, heraldiky, sfragistiky, ktoré sme „vydolovali" z knižnice archívu i z našich súkromných knižníc a z osobných fondov významných archivárov, historikov a archeológov (Vojtech Ondrouch, Alexander Húščava, Eva Kolníková, Jozef Novák). Hlavným kritériom výberu bolo čo najviac ilustrácií, najlepšie farebných. Deti nás opäť prekvapili množstvom otázok a živým záujmom.

Počas oboch dní strávili žiaci v našom archíve takmer tri hodiny. Dovolíme si tvrdiť, že v závere u všetkých zúčastnených strán – žiakov, učiteľov i nás, pracovníkov archívu, prevládali pozitívne dojmy. Nadšenie detí nám dáva nádej, že získali reálnejšiu predstavu o archívoch, a že poslanie archivára má význam i v budúcnosti.

Ladislav Jurányi – Kristína Majerová
Ústredný archív SAV

ANNUS MIRABILIS. ROK 1989 A SLOVENSKO. OD TOTALITY K DEMOKRACII

Tridsiatemu výročiu Nežnej revolúcie sú v novembri tohto roka venované desiatky podujatí, ktoré túto významnú udalosť približujú z rôznych uhľov pohľadu. Jedným z nich bola aj medzinárodná konferencia s názvom *Annus mirabilis. Rok 1989 a Slovensko. Od totality k demokracii*, ktorá sa v dňoch 12. a 13. novembra konala v Historickej budove Národnej rady SR v Bratislave. Záštitu nad ňou prevzala prezidentka SR Zuzana Čaputová. Úvod konferencie patril otváracím príhovorom zástupcov organizujúcich inštitúcií. Ján Pálffy z Ústavu pamäti národa vo svojom príhovore zdôraznil zástoj mladých ľudí na novembrových udalostiach a spomenul, že dnes hodnoty, ktoré nám november '89 priniesol, vnímame ako samozrejmé. Branislav Panis, generálny riaditeľ Slovenského národného múzea, upozornil, že podľa jeho názoru bude boj o demokraciu prebiehať večne, pretože neustále hrozí, že slobody, ktoré teraz máme, nám môže niekto vziať. Riaditeľ Slovenského národného archívu Ivan Tichý poukázal na to, že v prípade Nežnej revolúcie máme vzácnu možnosť konfrontovať svedectvo archívnych dokumentov s výpoveďami priamych aktérov a vyzval na odovzdanie relevantných archívnych dokumentov s cieľom ich ochrany a zachovania pre ďalšie generácie. Jana Kotová z Klubu 89 predstavila úlohu tohto združenia, a to sprostredkovanie odkazu Nežnej revolúcie najmä mladým ľuďom. Generálnym partnerom konferencie bola i Európska sieť Pamäť a solidarita, ktorej zástupca tiež pozdravil prítomných.

Po príhovoroch nasledovali dve ťažiskové prednášky. S prvou vystúpil Wolfgang Mueller (Univer-

zita Viedeň), ktorý poznamenal, že revolúcie v krajinách sovietskeho bloku v roku 1989 patria k piatim najdôležitejším udalostiam histórie 20. storočia. Venoval sa niekoľkým ich charakteristikám – úlohe občianskej spoločnosti, medzinárodnosti opozičného hnutia či vplyvu ekonomiky na tieto udalosti. Vyslovil myšlienku, že ani jedna osobnosť zo západnej Európy neurobila viac pre pád komunistického režimu ako pápež Ján Pavol II. Druhá ťažisková prednáška odznela z úst Jamesa Krapfla (McGill Univerzita, Montreal). Položil si viacero zaujímavých metodologických otázok: ako narábať s označením revolúcia pre udalosti roku 1989 v rámci krajín strednej Európy; kedy bola revolúcia (ide o presný dátum, či isté obdobie?); kde bola revolúcia; kto bol revolúcia; prečo boli tieto revolúcie také nenásilné; ako a v akom rozsahu padol komunizmus v roku 1989?

Po krátkej prestávke pokračovala konferencia prvým panelom prednášok venovaných medzinárodnému kontextu pádu komunizmu. Michail Prozumenščikov (Ruský štátny archív súčasných dejín, Moskava) sledoval úlohu Gorbačovovej perestrojky v krajinách strednej Európy a vnímanie jeho politiky lídrami tamojších komunistických strán. Samotné Československo sovietsku cestu perestrojky nesledovalo. Mark Kramer (Harvardova univerzita) analyzoval vplyv revolúcií v roku 1989 na samotný Sovietsky zväz. Aleksandr Cipko (Ruská akadémia vied, Moskva) sa ako priamy poradca M. Gorbačova podelil s prítomnými o množstvo svojich spomienok a vnímanie situácie v strednej a východnej Európe koncom 80. rokov 20. storočia v Sovietskom zväze. Podľa jeho slov ekonomickí experti upozorňovali, že pre ZSSR je nevýhodné predlžovať existenciu komunistických režimov v týchto krajinách, keďže to bolo nerentabilné a že Gorbačov pri snahe o zavádzanie perestrojky v týchto krajinách nezohľadnil skutočnosť, že podstatná časť ich obyvateľstva vnímala komunistický režim ako nanútený zvonka, čo dávalo malú šancu na uplatnenie presadzovaných ekonomických reforiem. Dospel k záveru, že žiadny vodca ZSSR, ak by nastúpil po Černenkovi miesto Gorbačova, by nedokázal zachrániť mŕtvy socializmus v krajinách východnej Európy. Etienne Boisserie (Národný inštitút orientálnych jazykov a civilizácií, Paríž) sústredil pozornosť na tri aspekty vo vzťahu Francúzska a Československa v súvislosti s revolúciou z roku 1989. Išlo o osobný vzťah prezidenta Mitterranda k Československu, francúzsku diplomaciu v roku 1989 a zlyhanie projektu európskej konfederácie.

Druhý poobedný panel prednášok niesol názov Revolúcie vo Východnom bloku. Situáciu v Nemeckej demokratickej republike načrtol Maximilian Graf (Rakúsky historický ústav v Ríme). Sledoval cestu, ktorá viedla k pádu Berlínskeho múru a zániku NDR.

Pohľad do auditória v Historickej budove SNR. Foto: Michaela Weinštuková.

Zaoberal sa otázkou, aké faktory vytvorili rámec pre vznik revolúcie. Medzi nimi spomenul napr. zlyhanie ekonomiky, pokles životnej úrovne, zvyšujúcu sa závislosť na západom Nemecku a masovú emigráciu z krajiny, ktorá destabilizovala režim. Áron Máthé (Výbor pre národnú pamäť, Budapešť) hovoril o situácii v Maďarsku a udalosti, ktorá dostala názov Paneurópsky piknik. Išlo o povolenú pokojnú demonštráciu na rakúsko-maďarských hraniciach 19. 8. 1989, spočívajúcu v trojhodinovom otvorení hraníc medzi Rakúskom a Maďarskom. To využili občania NDR na emigráciu na Západ. Rafał Łatka (Ústav národnej pamäti, Varšava) priblížil postavenie katolíckej cirkvi v Poľsku, ktorá sa viditeľne zlepšila koncom 70. rokov. Katolícki biskupi participovali na politických rokovaniach medzi štátnymi orgánmi a opozíciou. V predvolebnej kampani a voľbách v júni 1989 cirkev výrazne podporovala Solidaritu a prispela k jej víťazstvu. Oľga Pavlenko (Ruská štátna univerzita humanitných vied, Moskva) sa sústredila na tri otázky: výklad úlohy M. Gorbačova v historiografii, pozíciu Kremľa voči udalostiam v strednej Európe a kedy Kremeľ stratil záujem o strednú Európu? Zároveň upozornila na výnimočný prameň k skúmanej téme, a to denníky asistentov rôznych ministrov, napr. asistenta ministra zahraničných vecí E. Ševardnadzeho, Stepanova.

Druhý blok druhého panelu začal vystúpením Mirosława Szumiła (Ústav národnej pamäti, Univerzita Márie Curie-Skłodowskej, Lublin). Zameral

Zástupcovia organizátorov za predsedníckym stolom. Foto: Michaela Weinštuková.

sa na Poľskú zjednotenú stranu pracujúcich a jej postoj k politickej transformácii v Poľsku v roku 1989, pričom sa sústredil najmä na predvolebnú kampaň a priebeh volieb v júni ‘89. Florin Abraham (Štátna univerzita politických vied, Bukurešť) ponúkol prítomným pohľad na revolúciu v Rumunsku cez optiku politického mýtu. Mýty, ktoré sa pokúsil historickými faktami vyvrátiť, boli: že išlo o revolúciu mladých; spontánnu revolúciu; „ukradnutú“ revolúciu; úlohu tu zohrala zahraničná (sovietska) intervencia. Leo Janson (Svetová energetická rada, Riga) predstavil unikátny prípad projektu metra v Rige koncom 80. rokov a masový odpor obyvateľov voči jeho výstavbe, ktorý nakoniec viedol k nerealizovaniu tejto výstavby. Aleksandar Jakir (Univerzita Split) hľadal odpoveď na otázku, či je možné uvažovať o „demokratickej revolúcii“ v roku 1989 v prípade Chorvátska? Odborné diskusie pokračovali po ukončení prednášok za okrúhlym stolom a večer si hostia a účastníci konferencie mohli vymeniť svoje poznatky a postrehy aj na pripravenej recepcii.

Kým v prvý konferenčný deň prezentovali svoje názory prednášajúci z rôznych európskych krajín a USA, na druhý deň dostali slovo odborníci najmä z Čiech a zo Slovenska. Tretí panel konferencie bol venovaný Nežnej revolúcii a (Česko)Slovensku. Svojím vystúpením ho otvoril Jan Kalous (Ústav pre štúdium totalitných režimov, Praha), ktorý predstavil osobnosť generálneho tajomníka KSČ Miloša Jakeša a jeho legendárny prejav zo 17. 4. 1989 z Červeného Hrádku, kde na aktíve komunistickej strany rozoberal situáciu v krajine, chyby komunistov, kritizoval Sovietsky zväz a samotných komunistov označil za „kôl v plote“. Okrem toho poukázal aj na predstavy M. Jakeša o realizovaní perestrojky v ČSSR. Paweł Fiktus (Univerzita Vroclav, Vyššia škola práva, Vroclav) priblížil Nežnú revolúciu z poľskej perspektívy. Porovnal situáciu v Československu v rokoch 1968 a 1989 na základe reakcií v poľskej tlači. Zastával názor, že hlavný rozdiel spočíval v začatí podieľania sa opozície na moci. Martin Mocko (historik, Bratislava) hodnotil zmeny v KSS, v ktorej sa v sledovanom období síce zmenila garnitúra, bola však málo progresívna. Prijaté zmeny prišli neskoro a neboli dostatočné. Analyzoval postoj strany k novembrovým udalostiam a jednotlivé podstúpené či nepodstúpené kroky. Ondrej Podolec (Ústav pamäti národa, Bratislava) v úvode charakterizoval vývoj trestného práva pred novembrom ‘89, pričom poukázal na fakt, že paradoxne sa prijímali opatrenia, ktoré zvyšovali mieru represie (napr. druhá vlna tzv. obuškových zákonov), aj napriek liberalizácii v ZSSR. Zvyšovali sa trestné sadzby za trestné činy, prečiny i priestupky. Napr. pokuta za účasť na nepovolenom zhromaždení sa zvýšila 3-5–násobne. Následne sa zaoberal novelami trestného práva po udalostiach v novembri ‘89 a podotkol, že rekodifikácia trestného práva na Slovensku bola uskutočnená až v roku 2005.

Po krátkej prestávke pokračovalo rokovanie druhým blokom uvedeného panelu vystúpením Josefa Hallu (historik, Praha), ktorý venoval pozornosť aktivitám československého disentu v rokoch 1987 – 1989 (chartisti, iniciatíva Bratislava nahlas, združenie Výbor na obranu nespravodlivo stíhaných). Róbert Letz (Univerzita Komenského, Bratislava) sa zameral na úlohu kresťanského disentu pri páde komunistického režimu v roku 1989. Cirkevné aktivity boli súčasťou opozičného hnutia v celom východnom bloku, keďže práve náboženstvo bolo istou prekážkou pri tvorení poslušného socialistického človeka. Slovenský kresťanský disent tvorila tajná cirkev, ktorej aktivity mali síce náboženský charakter, ale zo strany štátu boli chápané politicky. Prednášajúci priblížil činnosť skrytej cirkvi (organizovanie pútí, vydávanie samizdatov, petícia za náboženskú slobodu). Martin Homza (Univerzita Komenského, Bratislava) opísal postoje a aktivity študentov Filozofickej fakulty Univerzity Komenského pred 16. novembrom ‘89.

V poslednom štvrtom paneli s názvom Pramene k Novembru 1989 a pamäťová politika vystúpila pooobede ako prvá Beáta Katrebová Blehová, ktorá analyzovala činnosť slovenského politického exilu organizovaného v Svetovom kongrese Slovákov (ďalej SKS). Kým po nástupe M. Gorbačova v Sovietskom zväze ostal SKS zdržanlivý, v druhej polovici roka 1989 aktívne reagoval na revolučné udalosti na Slovensku. V memorande adresovanom americkej vláde žiadal obnoviť vzťahy medzi USA a Slovenskom. Hneď v decembri ‘89 prišla delegácia SKS do Bratislavy a 10. decembra sa zúčastnila pochodu Ahoj, Európa. Následne už prišli na rad so svojimi príspevkami archivári. Zora Machková (Národný archív ČR, Praha) predstavila päť veľkých skupín archívnych

Wolfgang Mueller z Univerzity vo Viedni pri jednej z ťažiskových prednášok. Foto: Ivana Červenková.

fondov, ktoré obsahujú dokumenty k novembrovým udalostiam, medzi ktorými možno spomenúť fondy ako Úrad predsedníctva vlády ČSSR, Ústredný výbor KSČ, justičné fondy, fondy spolkov, rôzne osobné fondy a zbierky. Světlana Ptáčníková (Archív bezpečnostných zložiek, Praha) konštatovala, že v ich archíve je uložené veľké množstvo dokumentov k roku 1989, avšak žiadne videozáznamy či fotografie, ako by sa dalo očakávať. Predstavila rôzne typy dokumentov, ktoré vznikli napr. v súvislosti s Palachovým týždňom (15. – 25. 1. 1989), demonštráciami, emigráciou občanov NDR, ako aj s pokynom I. námestníka ministra vnútra ČSSR Alojza Lorenca. Ten nariadil zničenie archiválií, ktoré by mali vzhľadom na vtedajšie politické usporiadanie kompromitujúci charakter. Mnohé zo spomenutých dokumentov je možné nájsť na webových stránkach Ústavu pre štúdium totalitných režimov. Tajana Gerbocová (Slovenský národný archív, Bratislava) hovorila o obsahu v tomto roku sprístupneného fondu VPN, uloženého v Slovenskom národnom archíve. Nadviazali na ňu Martin Ceber a Alena Bolfová (Štátny archív v Banskej Bystrici), ktorí predstavili dokumenty k novembrovým udalostiam vo fondoch Štátneho archívu v Banskej Bystrici, dokladajúce napr. činnosť VPN v meste a celom okrese a aktivity, ktoré ňou boli vyvíjané. Margita Banďolová (Štátny archív v Košiciach) predniesla príspevok, ktorý vznikol v spoluautorstve s Erikom Dulovičom. Ako jej predrečníci sa zamerala na zmapovanie prameňov k predmetnej téme v Štátnom archíve v Košiciach a jeho pracoviskách. Zhodnotila možnosti výskumu v jednotlivých relevantných fondoch. Posledný prednášajúci Kamil Nedvědický (Ministerstvo spravodlivosti ČR, Praha) načrtol limity ponovembrovej spravodlivosti. Zaoberal sa otázkou, ako sa nový režim vyrovnával so zločinmi toho predchádzajúceho. Mnohé kauzy ostali totiž dodnes nedoriešené. Venoval sa rehabilitáciám, cirkevným reštitúciám, prijatým zákonom v tejto oblasti a pod. I záver druhého rokovacieho dňa bol venovaný diskusii za okrúhlym stolom.

Konferencia s bohatou medzinárodnou účasťou bola plná zaujímavých a podnetných prednášok, ktoré zasadili novembrové udalosti v Československu do európskych rozmerov, odkryli postoje sovietskych lídrov k situácii vo východnom bloku, ako aj aktivity jednotlivých spoločenských skupín u nás s cieľom zmeniť politickú situáciu a odstrániť nenávidený režim. Mnohé bolo povedané aj o možnostiach výskumu tejto témy v slovenských archívoch. Organizátorom sa podarilo pripraviť podujatie, ktoré prinieslo komplexný pohľad na priebeh udalostí, umožňujúcich nám dnes žiť v slobode a demokracii.

Ivana Červenková
Slovenský národný archív

OTMAR GERGELYI – SEMINÁR Z CYKLU OSOBNOSTI SLOVENSKÉHO ARCHÍVNICTVA

V stredu 4. decembra 2019, v krásny slnečný deň, keď už konečne aj do nižších polôh zavítala zima a srieň pokryl stromy a trávu, sa v príjemných priestoroch Regionálneho múzea v Mojmírovciach, v niekdajšom letohrádku kniežaťa Aldobrandiniho, stretli archivári (a nielen oni!) na v poradí už piatom seminári z cyklu Osobnosti slovenského archívnictva. Tentoraz bol predmetom ich záujmu Otmar Gergelyi, archivár, múzejník a významný slovenský organológ. Ako býva zvykom, úvodné slovo patrilo hlavným organizátorom. Za Štátny archív v Nitre privítal prítomných riaditeľ Peter Keresteš a za Spoločnosť slovenských archivárov jej predsedníčka Martina Orosová. V auditóriu sedela i manželka Otmara Gergelyiho – Alžbeta Obertová a jeho synovec Marian Alojz Mayer, ktorý neskôr vystúpil aj s prednáškou. Nechýbal ani jeden z Gergelyiho priateľov a kolegov – Marián Zemene.

Ako prvý z prednášajúcich vystúpil Štefan Hrivňák, ktorý sprostredkoval prítomným detailný pohľad na Gergelyiho detstvo a mladosť. Všímal si tiež ľudí, ktorí v tomto období nejakým spôsobom vstúpili do jeho života a ovplyvnili ho. Dozvedeli sme sa, že rodina Gergelyiovcov mala šľachtický pôvod. Otmar sa narodil v Bušovciach, neskôr sa rodina presťahovala do Kežmarku. Otec Juraj všetkým svojim piatim deťom vštepoval lásku k histórii, knihám i hudbe. Po jeho smrti musel Otmar začať vypomá-

Auditórium v prednáškovej sále v Regionálnom múzeu v Mojmírovciach. Foto: Attila Fazekas.

M. A. Mayer pri prednáške o prínose O. Gergelyiho na poli slovenskej organológie. Foto: Attila Fazekas.

Š. Hrivňák a M. Orosová pri prezentácii novej monografie o J. Watzkovi. Foto: Attila Fazekas.

hať rodine a zrejme z tohto dôvodu zanechal gymnaziálne štúdiá. Potom, ako brat Koloman získal prácu v Bratislave, sa celá rodina presťahovala do hlavného mesta, kde bývali v „Paláci Avion“ na dnešnom Americkom námestí. Otmar doštudoval gymnázium a prihlásil sa na Filozofickú fakultu Univerzity Komenského v Bratislave. Vybral si pedagogický smer, odbor dejepis – nemčina, no najviac ho oslovila praveká archeológia. Štátne skúšky sa mu však absolvovať nepodarilo, preto sa rozhodol urobiť si priamo rigorózum a v roku 1952 bol slávnostne promovaný na doktora filozofie (PhDr.).

Nastala ďalšia etapa jeho života, a to práca v archíve. O tom však už referovala Daniela Tvrdoňová, ktorá predstavila pôsobenie Gergelyiho v Oblastnej pobočke Pôdohospodárskeho archívu v Humennom. V júni 1948 bol Gergelyi preložený z Ústredia Pôdohospodárskeho archívu do Humenného a od septembra 1948 bol poverený vedením tejto pobočky, ktorej boli pridelené priestory v humenskom kaštieli, značne poškodenom pri požiari v polovici júna predchádzajúceho roka. To vyžadovalo rozsiahlu adaptáciu archívnych miestností, čo komplikoval nedostatok finančných prostriedkov, ako aj ťažká komunikácia s nadriadenými. Aké peripetie musel Gergelyi v rámci svojho pracovného nasadenia prekonať, s čím všetkým sa ako archivár musel boriť a vyrovnať, dokladá unikátny prameň – jeho pracovný denník vedený od 21. 4. 1949 do 6. 5. 1950, ktorý obsahuje 252 zápisov. Obsahuje mnoho úsmevných konštatovaní, keďže Otmar nebol práve diplomat, svoj názor podával bez obalu a veci pomenúval priamo, bez servítky.

Po zrušení humenskej pobočky našiel Gergelyi nové uplatnenie v nitrianskom regióne. Túto etapu jeho života podrobne opísal Peter Keresteš, ktorý ju rozdelil na tri časové úseky. Najskôr išlo o jeho pôsobenie v pobočke Pôdohospodárskeho archívu v Nitre so sídlom v Bojniciach (1952 – 1956). Po svojom príchode do Bojnického zámku v novembri 1952 začal Gergelyi s početnými obchôdzkami a prehliadkami kaštieľov a kúrií a v nich sa nachádzajúcich rodových a feudálnych archívov, ako aj so systematickým budovaním knižnice. Druhou etapou bola práca v Štátnom archíve v Bojniciach (1956 – 1960) a treťou v Štátnom archíve v Bratislave, v pobočke v Nitre (1960 – 1965). Táto posledná etapa bola podľa názoru prednášajúceho najsvetlejším obdobím nitrianskeho archívnictva. Otmar Gergelyi počas svojho pôsobenia v Bojniciach a Nitre výraznou mierou prispel k záchrane rodových archívov a archívov panstiev v Nitrianskom kraji, k ich usporiadaniu a sprístupneniu, ako aj k budovaniu odbornej príručnej knižnice. Bolo tomu určite i preto, ako napísal v jednej svojej správe B. Kostický, že *„prácu v archíve prevádza s láskou.“*

Pred prestávkou na občerstvenie zaspomínal na svojho kolegu i Marián Zemene. Ako povedal, s Otmarom strávili spoločne štyri roky v nitrianskej base, našťastie mali od nej kľúče. V roku 1961 bola totiž pobočka Štátneho archívu v Nitre presťahovaná z Bojnického zámku do objektu bývalej krajskej a župnej väznice.

V popoludňajšom bloku vystúpil ako prvý Marian Alojz Mayer, už spomínaný synovec Otmara Gergelyiho. Priblížil plénu aj ďalší aspekt Otmarovej

osobnosti, a to lásku k hudbe a jeho prínos v oblasti organológie na Slovensku. Od detstva hral na organe, po príchode do Bratislavy študoval istý čas u Antonína Ledvinu, kde sa snažil zdokonaliť v organovej improvizácii. Okrem samotnej hry ho mimoriadne zaujímala i stavba organu a technická stránka. Po druhej svetovej vojne začal s opravami organov, neskôr sa sústredil na ich fotodokumentáciu. Mnohé z organov, ktoré na svojich fotografiách zachytil, v súčasnosti už neexistujú, čo ešte viac podčiarkuje výnimočnosť jeho práce.

Nasledovala prednáška Nikoly Danišovej a Martiny Orosovej z Archívu Pamiatkového úradu SR. Referát predniesla prvá menovaná a priamo ním nadviazala na predchádzajúcu prednášku. Práca Otmara Gergelyiho po druhej svetovej vojne bola zameraná aj na evidenciu organov. N. Danišová opísala jeho cestu po Slovensku, ako evidoval a popisoval jednotlivé organy, venovala sa obsahovej i formálnej stránke týchto zápisov. K najvýznamnejším úlohám O. Gergelyiho v tomto smere patrilo navrhnúť najvzácnejšie organy na zaradenie medzi kultúrne pamiatky, a samozrejme napísať k tomu aj zodpovedajúce zdôvodnenie.

Poslednú prednášku mal archivár Milan Belej, ktorý si „posvietil“ na osobný fond Otmara Gergelyiho, uložený v Štátnom archíve v Nitre. Ten bol prevzatý na základe troch kúpno-predajných zmlúv v rokoch 2005 – 2006. M. Belej sa pozrel na fond ako archivár, aj ako historik. Z pozície archivára analyzoval jeho množstvo, charakter a možnosti spracúvania. Uviedol, že i keď je momentálne fond pomerne rozsiahly, vnútorným vyraďovaním sa značne zredukuje. Na druhej strane, pokiaľ bude vyraďovanie dostatočne citlivé, bude tento osobný fond dobre odrážať, okrem iného, aj spôsob práce archivára, historika a humanitného vedca v druhej polovici 20. storočia. Uviedol tiež, že fond má veľký informačný a bádateľský potenciál, je tu zachovaných množstvo fotografií organov, ktoré O. Gergelyi fotil, rukopisné historické práce (niektoré nevydané), ktoré môžu osloviť napr. regionálnych historikov a mnohé i.

Nasledovala diskusia, v ktorej vystúpila emeritná riaditeľka Štátneho archívu v Nitre Šarlota Drahošová. Pospomínala na preberanie osobného fondu i knižnice do archívu, na to, že bola ohúrená, aké množstvo kníh mal Otmar Gergelyi doma. Aj táto knižnica bola prevzatá do archívu a sú v nej i niektoré veľmi vzácne a ojedinelé tituly. Druhým diskutujúcim bol Alexander Fehér zo Slovenskej poľnohospodárskej univerzity v Nitre. Vyzdvihol kvalitu jednotlivých prednášok, no pripomenul, že nebol dostatočne reflektovaný prínos Otmara Gergelyiho v oblasti dejín poľnohospodárstva. Uviedol tiež, že O. Gergelyi bol aktívny aj na dôchodku. Podporoval

M. Orosová s manželkou O. Gergelyiho – Alžbetou Obertovou. Foto: Attila Fazekas.

a viedol nielen jeho, ale viacerých bádateľov, ktorí sa zaoberali poľnohospodárstvom, že im pomáhal ľudsky i odborne, najmä so starou latinčinou a prepisom historických dokumentov.

Posledným bodom programu bola prezentácia novej knihy z produkcie SSA – historickej biografie Jozefa Watzku, ktorej autorom je Štefan Hrivňák. Autor v krátkosti predstavil svoju monografiu, ktorá je prioritne o živote a diele jedného z najvýznamnejších slovenských historikov. Zároveň je sondou do dejín archívnictva a archívnej metodiky v období rokov 1948 – 1990, ako aj do dejín historiografie v tomto období. Poďakoval sa výboru SSA za dôveru a podporu pri vydaní knihy, recenzentom, ktorými sú Mária Feješová, Juraj Roháč a Jozef Šimončič. Knihu finančne podporili spoločnosti EMBA Trade, spol. s r. o., BACH systems, spol. s r. o., a Ing. Arch. Augustín Mrázik. Poďakoval sa i všetkým svojim kolegom, ktorí ho akýmkoľvek spôsobom podporovali.

Záverom treba dodať, že atmosféra bola veľmi príjemná, do Mojmíroviec zavítalo približne 50 záujemcov o nevšednú a rozmanitú osobnosť Otmara Gergelyiho. Jeho manželka, pani Obertová, celkom na záver poďakovala organizátorom, uviedla, že to bolo veľmi pekné a príjemné. Aj názory ostatných účastníkov boli veľmi pozitívne, pre mnohých bolo prekvapením, aký dynamický život viedol tento archivár a nielen archivár! Pripomenúť si storočnicu Otmara Gergelyiho bolo dozaista dobrou voľbou napriek tomu, že je medzi súčasnými archivármi menej známy ako osobnosti, ktoré strávili v archívnictve celý svoj profesijný život. No práve jeho pracovná mobilita bola aj jedným z dôvodov, prečo je život a dielo O. Gergelyiho také zaujímavé. Seminár je teda už za nami a my sa tešíme, akú osobnosť si pripomenieme budúci rok. Nechajme sa prekvapiť!

Ivana Červenková – Štefan Hrivňák
Slovenský národný archív – Archív mesta Bratislavy

Z MINULOSTI NAŠICH ARCHÍVOV

DEJINY ŠTÁTNEHO ARCHÍVU V NITRE

I. časť (1949 – 1969)

Ak by sme mali hneď na úvod prierezovo charakterizovať minulosť Štátneho archívu v Nitre, možno konštatovať, že azda niet štátneho archívu na Slovensku, ktorý by mal tak komplikovaný organizačný vývoj ako on. Jeho etablovanie a vývoj poznačil nielen nedostatok vhodných priestorov a prakticky dlhé obdobie provizória, ktoré nevytváralo vhodné pracovné podmienky pre zamestnancov a uloženie jeho archívnych fondov a zbierok (najmä v rokoch 1971 až 1996), ale aj časté reorganizačné zmeny. Jeho vznik a počiatočné formovanie možno datovať už do roku 1949, pričom jeho vývoj v sebe zahŕňal integráciu predošlých archívnych ustanovizní v Nitrianskom kraji, akými boli Krajský archív v Nitre, nitrianska pobočka Pôdohospodárskeho archívu, Štátny archív v Bojniciach a napokon jeho etapu pôsobenia ako pobočky Štátneho archívu v Bratislave. Dlhé priestorové trápenie archívu sa vyriešilo až v roku 1996 nasťahovaním do novej účelovej budovy v Ivanke pri Nitre. Názov Štátny archív v Nitre získal archív dňa 1. júla 1969 (v rokoch 1975 až 2003 s prívlastkom oblastný). Vždy mal sídlo v Nitre, avšak v rokoch 1952 až 1961 z priestorových dôvodov v Bojniciach.

Na počiatku budovania moderného archívnictva v Nitrianskom kraji stál **Krajský archív v Nitre**. Jeho vznik súvisel s nariadením Povereníctva vnútra č. 368/3-29/-1949-P2 z 29. septembra 1949, ktorým sa v devätnástich novovytvorených krajoch v Československej republike etablovali krajské archívy. Krajský archív v Nitre prevzal následne do opatery fondy Nitrianskeho, Tekovského a Komárňanského župného úradu a ďalšie fondy z druhostupňových spádových oblastí patriacich do Nitrianskeho kraja. Organizačne spadal pod Krajský národný výbor (ďalej KNV) a v rámci neho od roku 1950 pod jeho III. referát (referát pre veci vnútorné a bezpečnosť). Spočiatku sídlil v budove Krajského národného výboru v Nitre na vtedajšom Stalingradskom námestí č. 1 (dnes Svätoplukovo námestie), ktorá bola pôvodne mestským domom. Zdedil tu stiesnené priestory po župnom archíve, ktorý sem bol presťahovaný v roku 1913 zo župného domu. Bývalý správca archívu nitrianskeho župného úradu Ján Kováčik, ktorý sa o archív staral po smrti posledného župného archivára Jána Damborského od roku 1928, sa v októbri 1949 vzdal tejto úlohy pre pokročilý vek. Nemal žiadne archívne vzdelanie a prakticky okrem stráženia archívu sa venoval iba matričnej agende a vypožičiavaniu a zakladaniu písomností. Od roku 1950 bol vedením archívu poverený vedúci 4. oddelenia referátu pre veci vnútorné a bezpečnosť Aurel Rutšek (1887 – 1960), ktorý bol aj amatérskym historikom, literárne činným a zberateľom archívnych dokumentov, najmä k Považiu, odkiaľ pochádzal. Podnet zo Slovenskej archívnej komisie, od roku 1951 usmerňujúcej archívnictvo na Slovensku a nelichotivá správa o stave archívov v Nitrianskom kraji od A. Rutšeka prinútili predstaviteľov KNV v Nitre dôraznejšie sa zaoberať situáciou „archívnej služby“ na svojom území a od 22. marca 1951 systemizovať miesto krajského archivára a pomocnej archívnej sily. Stal sa ním Milan Hanko (1905 – 1966), ktorý predtým mimochodom pracoval ako tlačový ataše Slovenskej republiky a redaktor Slovenskej tlačovej kancelárie (1940 – 1943). Pomocnou archívnou silou sa stal František Ürge. Práve na ich pleciach stálo vybudovať „archívnu službu“ v Nitrianskom kraji. Hanko začal usmerňovať činnosť okresných archívov zriadených pri ONV, riešil prebratie poštátnených cirkevných matrík, vyraďovanie na okresných súdoch, uskutočnil v rámci kraja aj prvý súpis verejných a súkromných archívov a vypracoval i prvý súpis archívnych prameňov k dejinám robotníckeho hnutia. Aby však mohol jemu zverený archív plniť svoje základné poslanie, akým je zhromažďovanie, ukladanie a sprístupňovanie dokumentov, potreboval k tomu v prvom rade dostatok kvalitných úložných priestorov, keďže musel prevziať aj archívy Tekovskej a Komárňanskej župy uložené na pôvodných miestach v Komárne a Zlatých Moravciach. A to bol od počiatkov existencie krajského archívu zásadný problém, ktorý limitoval akúkoľvek odbornú prácu v ňom. Vedenie KNV nakoniec v roku 1952 rozhodlo o presťahovaní archívu do Bojníc, kde mu azyl priamo na Bojnickom zámku poskytlo Krajské nitrianske múzeum. Oficiálne sa sťahovanie začalo 10. decembra 1951 a bolo ukončené 6. januára 1952. Archívny materiál bol doslova nahádzaný v niektorých miestnostiach Bojnického zámku (kaplnka, miestnosť Šalamúnka atď.), ktoré získal archív na užívanie. Napriek presťahovaniu do Bojníc centrála krajského archívu musela zostať v Nitre ako sídle kraja (v budove KNV na Stalinigradskej č. 1, dnes

Ponitrianske múzeum). Krajský archív sa tak rozdelil na dve oddelenia – jedno sídlilo v Nitre a viedol ho vedúci archívu M. Hanko a druhé so sídlom v Bojniciach, kde začal pôsobiť od roku 1952 druhý systemizovaný archivár Mikuláš Palásthy, profesijným zameraním pôvodne právnik. V hlavnej budove vtedajšieho KNV v Nitre archív užíval 3 miestnosti s plochou 70 m^2 v pivnici zadného traktu, ktoré slúžili ako depozitáre a 2 miestnosti v zadnom trakte (bývalej závodnej kuchyni) s plochou 40 m^2 využívané ako kancelárie. V tomto prvom oddelení boli uložené registratúra KNV a Nitrianska župa z rokov 1923 až 1928; plánovali sa sem preberať aj písomnosti pozemkovej reformy, mestský archív v Nitre a archívy národných výborov. Na Bojnickom zámku, t. j. v druhom oddelení, užíval archív 36 miestností s celkovou výmerou 1200 m^2 (vrátane málo využiteľných balkónov a schodísk). Na zámku boli uložené tri historické župy Nitrianska, Komárňanská a Tekovská, v roku 1952 poštátnené cirkevné matriky, mapy a pečatidlá a počítalo sa sem aj s preberaním písomností z okresu Prievidza. V roku 1953 došlo v archíve v dôsledku politických zmien ku kádrovým presunom – M. Hanko musel z archívu odísť. Nahradený bol Pavlom Nemčokom a od roku 1953 Alfonzom Katančičom, stranickým funkcionárom a predtým redaktorom viacerých politických novín. Z postu vedúceho v Bojniciach pre zlý kádrový posudok odišiel aj M. Palásthy, právnik a potomok starej šľachtickej rodiny. Jeho miesto dočasne prevzala Terézia Ulbrichová a od mája 1954 Jozef Kotoulek. Sťahovanie archívnych fondov, najmä historických žúp, z Nitry do Bojníc, nebolo najšťastnejším riešením. Bolo uskutočnené narýchlo bez náležitej prípravy a došlo ním k premiešaniu mnohých archívnych fondov. Z nich sa takmer polovica zmenila na úplný rozsyp a v nasledovných rokoch ich bolo nutné opätovne rekonštruovať. Akcelerácii výraznejších odborných činností zabránila v archíve skutočnosť, že ani jeden z jej archivárov nemal zodpovedajúce archivárske alebo historické vzdelanie.

Presťahovaný a „nahádzaný" materiál nitrianskej pobočky Pôdohospodárskeho archívu v kaplnke Bojnického zámku, 1952. Foto: neznámy autor, reprofoto: Boris Zábražný. Fotodokumentácia Štátneho archívu v Nitre.

Náhoda chcela, že od roku 1952 sa v Bojnickom zámku z priestorových dôvodov ocitol pod jednou strechou s krajským archívom aj **Pôdohospodársky archív a jeho pobočka v Nitre**. Táto archívna inštitúcia, ktorej takisto možno pripísať počiatočné kroky v budovaní archívnictva v Nitrianskom kraji, vznikla 1. januára 1949 ako jedna z posledných pobočiek Pôdohospodárskeho archívu (ďalej PA), ktorý sa etabloval na základe uznesenia Zboru povereníkov č. 13.016/1948-I zo dňa 6. mája 1948 ako vedecký ústav pre archívnictvo, knihovníctvo a múzejníctvo v oblasti pôdohospodárskeho sektora (poľnohospodárstvo a lesníctvo), s cieľom „záchrannej služby archívneho a knižného materiálu", ochrany prírodných, historických a umeleckých pamiatok, bibliografie poľnohospodárskej litera-

túry a publikačnej činnosti z dejín poľného a lesného hospodárstva. Jej teritoriálna pôsobnosť sa mala viazať na Nitriansky kraj. Nitrianska pobočka narážala počas svojho počiatočného pôsobenia na problém s kvalifikovaným odborným obsadením a opäť, podobne ako krajský archív, na priestorové problémy. Do funkcie prvého vedúceho bol od 1. januára 1949 menovaný Ján Dobrovodský (1906 – 1982), ktorý bol predtým slovenčinárom a stredoškolským profesorom a s archívnictvom nemal veľa skúseností. Od 1. októbra 1951 do 19. novembra 1952 dočasne a v podstate „externe" viedol pobočku František Sedlák z Ústredia Pôdohospodárskeho archívu v Bratislave, neskôr jeden z významných slovenských archivárov. Dekrétom zo dňa 19. novembra 1952 bol trvalo poverený vedením nitrianskej pobočky Otmar Gergelyi (1919 – 1995), ktorý predtým pôsobil v rovnakej pozícii v Humennom. V rámci svojej teritoriálnej pôsobnosti sa obaja sústredili najmä na preberanie archívneho materiálu bývalých riaditeľstiev štátnych majetkov a štátnych lesov a zbieranie a zhromažďovanie archívneho, knižného a iného historického materiálu zo skonfiškovaných pôdohospodárskych majetkov i súkromných vlastníkov (z kaštieľov a kúrií). Najväčším problémom bola pre nitriansku pobočku najmä absencia vlastných priestorov. Pre archívne depoty spočiatku od roku 1950 slúžili priestory kúrie v Horných Krškanoch. Pod politickým tlakom boli však archívne fondy v zime 9. januára 1951 nedobrovoľne presťahované do provizórnych priestorov kaštieľa v Oponiciach a odtiaľ 23. až 27. apríla 1951 späť do Nitry do krajského archívu. Činnosť pobočky bola prakticky na istý čas prerušená, jej správou bol poverený krajský archivár. Výsledkom takéhoto unáhleného sťahovania bolo domiešanie jej už usporiadaného archívneho materiálu. Tento provizórny stav trval do decembra 1951, keď boli archívne súbory z Nitry prevezené do Bojnického zámku, kde pre ňu poskytol priestory KNV v Nitre. Ten v zámku zriadil Krajské múzeum a sústredil sem aj Krajský archív v Nitre (išlo o vysunutú päťhrannú hradnú baštu, Šalamúnovu sieň a hradnú kaplnku). Z týchto dôvodov počas roka 1952 prakticky nitrianska pobočka Pôdohospodárskeho archívu nevykazovala žiadnu činnosť. Až 6. februára 1953 bola podpísaná s riaditeľom Krajského nitrianskeho múzea v Bojniciach Floriánom Hodálom zmluva o prenájme miestností. Na jej základe jej bolo určených v Bojnickom zámku do užívania 8 miestností. Tak sa nitrianska pobočka Pôdohospodárskeho archívu ocitla v roku 1952 v Bojnickom zámku pod jednou strechou s nitrianskym krajským archívom. Prenajaté priestory na zámku od múzea, kde sa začali tlačiť tri inštitúcie, sa však ukázali opäť nedostačujúce. V roku 1954 disponovala 408 bm archívnych dokumentov a ďalších 403 bm nemohla prebrať kvôli nedostatku priestorov. Aj preto sa naďalej hľadali pre pobočku nové priestory (uvažovalo sa napríklad o kaštieli v Zemianskych Kostoľanoch či kaštieli v Topoľčiankach). V roku 1954 sa podarilo systemizovať v pobočke aj druhé miesto pomocného archivára. Na návrh O. Gergelyiho sa ním stala Mária Lujza Simonyiová (1920 – 1971). Pre zaujímavosť možno uviesť, že išlo o poslednú príslušníčku tekovskej vetvy šľachtického rodu Šimoni (Simonyi), ktorá ako posledná z rodu obývala gotický kaštieľ v Šimonovanoch (dnes časť mesta Partizánske). Na dokreslenie doby možno spomenúť, že hoci nevedela dobre po slovensky, dovolili jej iba prepisovanie registratúrnych záznamov, pretože ako jediná kvôli svojmu kádrovému profilu nesmela mať prístup k spisovému materiálu. Možno konštatovať, že aj napriek krátkemu trvaniu sa nitrianska pobočka Pôdohospodárskeho archívu významne zaslúžila o záchranu najstaršieho archívneho dedičstva z regiónu Ponitria a Pohronia. Obohatila archív hlavne o mimoriadne cenné archívne fondy šľachtických rodov a feudálnych panstiev siahajúce často až do 13. storočia.

Sústredením archívnych fondov v rámci krajského archívu i nitrianskej pobočky Pôdohospodárskeho archívu prevažne na jednom úložnom mieste v Bojniciach na tamojšom zámku sa vytvorili vhodné podmienky na integráciu archívneho bohatstva Nitrianskeho kraja v rámci pripravovanej reformy slovenského archívnictva. K zlúčeniu Krajského archívu v Nitre a Pôdohospodárskeho archívu, pobočky v Nitre došlo na základe vládneho nariadenia č. 29/1954 Zb. o archívnictve zo 7. mája 1954, ktorým sa na Slovensku etablovala z krajských archívov sieť štátnych archívov a po prvýkrát aj legislatívna úprava slovenského archívnictva. Týmto nariadením vznikol **Štátny archív v Bojniciach**, ktorý prevzal do svojho názvu svoje nové miesto pôsobenia – Bojnice. Jeho prvým vedúcim sa stal od 1. januára 1955 Jozef Lajoš, rodák z Holíča, keďže dovtedajší vedúci A. Katančič prešiel ešte v roku 1954 pracovať na Krajský sekretariát KSČ v Nitre. K odovzdaniu pobočky Pôdohospodárskeho archívu novovzniknutému Štátnemu archívu v Bojniciach došlo 16. júla 1955 s účinnosťou od 1. januára 1956. Okrem fondov podľa súpisu vyhotoveného 30. júna 1955 a časti hnuteľného inventára prebral štátny archív z pobočky Pôdohospodárskeho archívu aj jedno systemizované miesto archivára obsadené O.

Gergelyim, ktorý sa stal zároveň vedúcim druhého oddelenia archívu. Kým k 31. decembru 1955 mal archív len 36 archívnych fondov pozostávajúcich z 23 622 balíkov, 277 archívnych škatúľ, 8474 kníh a 219 jednotlivín, v správe o stave archívu z marca 1958 sa už konštatovalo, že Štátny archív v Bojniciach ako „bývalý Krajský archív v Nitre" je jedným z najväčších na Slovensku a v správe mal toho času už 110 archívnych fondov pozostávajúcich z 25 435 fasciklov a balíkov, 5175 archívnych škatúľ a 620 jednotlivín, čo predstavovalo spolu 46 546 úložných jednotiek. Práce na usporadúvaní archívnych fondov do pôvodného stavu, z ktorých sa mnohé v dôsledku sťahovaní zmenili na rozsyp, po roku 1955 spočiatku napredovali len veľmi pomaly, najmä pre nedostatok odborných pracovníkov, ťažkosti s obsadzovaním systemizovaných miest, ale aj nedostatok vhodných skladových a manipulačných priestorov. Pôvodná systemizácia miest, ktorou disponoval krajský archív ešte koncom roku 1955 (vedúci, 2 dokumentační pracovníci, 1 upratovačka), sa mala v systemizácii KNV rozšíriť až na 9 pracovníkov (tento ideálny stav sa však podarilo naplniť až v roku 1957, z 9 systemizovaných miest mal archív obsadené len 4 až 5 miest). V polovici roku 1956 sa J. Lajoš vzdal vedúcej funkcie zo zdravotných dôvodov kvôli reumatizmu a na jeho miesto ako vedúci archívu nastúpil Bohuš Kostický (1932 – 1991), neskorší riaditeľ Slovenskej archívnej správy (v rokoch 1971 – 1978). Z pôvodného osadenstva archívu zostal medzi kolegami rešpektovaný a obľúbený O. Gergelyi, k nemu pribudli Jozef Bilčík, Filip Holka (v roku 1958 sa stal referentom pre štátny archív a archívy národných výborov na krajskej správe), Alexander Richter a v rokoch 1957 a 1958 do archívu prijatí Ondrej Besse a Vojtech Šarluška. Vďaka posledným štyrom sa vytvoril v archíve pomerne mladý kolektív. Ako manipulačné pracovníčky pracovali v tom čase v archíve Valéria Hanzelová, Mária Grolmusová a Kamila Popelková. Ondrej Besse a Jozef Bilčík už počas práce v archíve externe vyštudovali aj archívnictvo a boli jednými z prvých profesionálne vzdelaných archivárov pôsobiacich v rodiacom sa slovenskom archívnictve. Vďaka výborným organizačným schopnostiam nového vedúceho archívu B. Kostického a jeho aktivitám v oblasti kultúrno-osvetovej práce a propagácie archívu sa postupne bojnický archív, ktorý bol v dosť zanedbanom stave a veľká časť jeho materiálu po sťahovaní doslova v rozsype, začal dávať do poriadku a presadzovať svoju úlohu aj na verejnosti. Napríklad v roku 1957 pripravili pracovníci archívu pod jeho vedením v spolupráci s Krajským nitrianskym múzeom v Bojniciach výstavu *Ohlas VOSR v Nitrianskom kraji*, ktorú v Bojniciach a Nitre navštívilo až 80 000 návštevníkov (!), čo na dnešné časy je až neuveriteľné číslo. Bola to prvá veľká výstava archívu. V roku 1958 sa zapojil archív aj do veľkej celoštátnej výstavy archívnych dokumentov na Pražskom hrade, ktorá toho času bola najväčšou na svete. Medzi kľúčové úlohy bojnického archívu patrilo v tom čase však najmä sceľovanie archívnych fondov a ich preberanie od okresných súdov, krajských súdov, národných výborov, štátnych majetkov a iných pôvodcov a najmä triedenie, usporadúvanie a definitívne uloženie rozrušených a pomiešaných fondov z čias sťahovania a ich usporiadanie podľa pôvodných registratúrnych pomôcok (išlo najmä o rozsiahle fondy Nitrianskej, Komárňanskej a Tekovskej župy, ktoré boli v rokoch 1955 až 1958 kompletne usporiadané). Do roku 1960 sa podarilo archivárom usporiadať takmer všetky fondy prvého oddelenia a asi 60 % fondov druhého oddelenia. Aj vďaka tomuto stavu začal byť archív čoraz viac navštevovaný bádateľmi – v tom čase ho priemerne navštívilo okolo 30 až 60 bádateľov ročne. V kontexte požiadavky doby v rokoch 1957 až 1959 vznikli, najmä vďaka B. Kostickému, aj prvé archívne pomôcky archívu, ktorými boli tri zväzky tematických katalógov prameňov k dejinám robotníckeho hnutia a KSČ. Tieto pozitívne hodnotenia boli však v kontraste s pracovnými podmienkami v archíve. Bojnický zámok nebol najvhodnejším miestom na uchovávanie archívnych dokumentov. V jeho kamenných nevykurovaných miestnostiach slúžiacich ako depozitáre boli veľmi ťažké pracovné podmienky. V zimných mesiacoch boli doslova „neznesiteľne studené". Nevyhovujúce skladové priestory trpeli najmä veľmi vysokou vlhkosťou (od 56 až do 84 % pri teplote v zimných mesiacoch + 2 °C), ktorá poškodzovala archívne dokumenty a spôsobovala ich kontamináciu vlhnutím a plesňami. Ďalšou nevýhodou umiestnenia archívu na Bojnickom zámku bol nedostatok skladových priestorov, čo neumožňovalo prebrať pomerne veľké množstvo dokumentov do archívu (v roku 1958 nemal archív prebratých až 50 % materiálu). Navyše bol pre bádateľov na periférii, vzdialený od centier života, v jeho sídle boli aj ťažkosti s ubytovaním, čo odrádzalo nielen mnohých bádateľov, ale i potenciálnych záujemcov o prácu v archíve. Aj preto sa už od roku 1958 začalo uvažovať o nových priestoroch preň a jeho presťahovaní späť do Nitry (uvažovalo sa o budove tzv. Veľkého seminára v Nitre alebo o objekte bývalého župného domu).

Po prijatí zákona č. 36/1960 Zb. o zmene územnosprávneho členenia a reorganizácii národných výborov sa Štátny archív v Bojniciach stal od 1. apríla 1960 **pobočkou Štátneho archívu v Bratislave** pod vedením jeho riaditeľa Jozefa Watzku. Táto organizačná zmena ho obohatila o archívne fondy teritoriálne sa viažuce k Trenčianskej župe, pretože reorganizáciou tiež zanikla trenčianska pobočka bratislavského archívu a jej materiály boli presťahované do Bojníc. Štátny archív v Nitre sa tak na istý čas – až do delimitácie v roku 1982 – stal aj úložiskom fondov trenčianskej proveniencie, ku ktorým patrili aj rodové archívy prevzaté zo zrušenej trenčianskej pobočky Pôdohospodárskeho archívu. Nedostatočné a nevyhovujúce priestory Bojnického zámku i územná príslušnosť Bojníc do iného kraja (pripadli do Stredoslovenského kraja, hoci spravovaný materiál provenienčne patril do Západoslovenského kraja) prinútili po reorganizácii krajov v roku 1960 vtedajšiu archívnu správu hľadať nové priestory pre archív. Tie sa podarilo získať opäť v Nitre, a to nakoniec v objekte bývalej väznice krajského súdu (bývalá Dukelská ul. 1). A tak sa rozhodlo o ďalšom sťahovaní archívneho bohatstva v dejinách nitrianskeho archívu. Sťahovanie z Bojníc do Nitry, tentoraz však už organizované, prebiehalo od februára do mája 1961. Sťahovaniu predchádzala adaptácia budovy bývalej väznice pre archívne účely a jej vybavenie drevenými regálmi. K zlepšeniu pracovných podmienok v novom sídle došlo v roku 1965, keď bol objekt väznice opravený a vynovené interiérové vybavenie archívu od kobercov, linoleí, stolových lámp až po drevené regály. Presťahovanie archívu v roku 1961 z Bojníc do Nitry vyvolalo v osadenstve archívu aj veľké personálne zmeny, pretože časť pracovníkov zostala z rodinných dôvodov v Bojniciach. Zo starého kolektívu zostal v ňom pracovať O. Gergelyi (do roku 1965), A. Richter a V. Šarluška, v roku 1961 do archívu nastúpili Štefan Morávek, Viera Zemeneová a František Kopecký a zo zaniknutej trenčianskej pobočky bratislavského archívu prišli do Nitry Juraj Fojtík, Anastázia Šarlušková a Marián Zemene, ktorý sa stal zároveň vedúcim pobočky. Zo starého kolektívu vypadol B. Kostický, ktorý zostal v Bojniciach a prešiel pracovať do tamojšieho Vlastivedného múzea a J. Bilčík, ktorý sa od 1. januára 1961 stal vedúcim Okresného archívu v Prievidzi. V tom čase mal archív už 14 systemizovaných miest (z toho boli 2 pomocné sily na údržbu a upratovanie). V roku 1966 zaniklo členenie archívu na 2 oddelenia (administratívne a pôdohospodársko-rodové). Vytvorenie takmer nového pracovného kolektívu v Nitre sa úspešne zvládlo až do takej miery, že práve obdobie vývoja archívu po roku 1960 by sa dalo nazvať jedným z najsvetlejších období nitrianskeho archívnictva. Aj vďaka usilovnosti pracovníkov archívu došlo postupne k usporiadaniu domiešaného archívneho materiálu ešte z Bojníc a najmä k systematickému sprístupňovaniu archívnych fondov. Ťažisko odbornej práce v archíve v tomto období bolo najmä v sprístupňovaní fondov žúp a úradov po roku 1919 a rozsiahlych fondov krajských súdov z r. 1872 – 1949. V druhej polovici 60. rokov 20. storočia sa podarilo jeho archivárom vyhotoviť až 75 archívnych pomôcok a zinventarizovať viac ako 1 kilometer archívnych súborov. Systematické sprístupňovanie archívnych fondov vytvorilo podmienky na zvýšené využívanie archívnych dokumentov. Výrazne vzrástla jeho bádateľská návštevnosť (v roku 1969 evidoval archív už 370 bádateľských návštev a 68 bádateľov v roku). Archív v tomto čase úspešne rozvinul aj kultúrno-osvetovú a propagačno-výchovnú činnosť, najmä s Vlastivedným múzeom v Bojniciach, s ktorým sídlili v tom istom objekte. Spolu s ním usporiadal niekoľko výstav, predovšetkým k významným výročiam. Táto spolupráca sa rozvinula aj vďaka tomu, že bývalý vedúci archívu B. Kostický sa v roku 1960 nepresťahoval do Nitry, ale zamestnal sa v rokoch 1960 – 1965 ako vedúci oddelenia múzea. Vďaka viacerým osobnostiam sa archív v tom čase výraznejšie aktivizoval aj v publikačnej činnosti a usmerňoval i odbornú prácu na poli spracúvania regionálnych dejín. Publikačne aktívni boli najmä O. Gergelyi, J. Bilčík a M. Zemene. V rokoch 1963 a 1966 bol vydaný aj vynikajúci sprievodca po archíve (ako II. a III. zväzok sprievodcu Štátneho archívu v Bratislave), ktorý je dodnes neprekonateľnou pomôckou pri orientácii, usporadúvaní a v súčasnosti aj pri generálnej rekonštrukcii jeho archívnych fondov (z pracovníkov archívu spolupracovali na ňom najmä B. Kostický, O. Gergelyi, J. Bilčík, O. Besse a M. Zemene). Bolo len na škodu, že toto aktívne obdobie trvalo len jedno desaťročie. Už od konca 60. rokov 20. storočia začala mať na pracovné výsledky, zloženie kolektívu i zlepšovanie pracovných podmienok v archíve negatívny vplyv trvalá hrozba „odňatia“ budovy a opätovné sťahovanie archívu, čo sa aj neskôr naplnilo. Dňa 1. júla 1969 sa nitrianska pobočka štátneho archívu osamostatnila a vznikol **Štátny archív v Nitre**.

Pokračovanie v ďalšom čísle.

Peter Keresteš
Štátny archív v Nitre

K DEJINÁM PODNIKOVÉHO ARCHÍVU MINCOVNE KREMNICA, š. p.

Archivovanie v staršom období

Počiatky archivovania v kremnickej mincovni možno predpokladať už krátko po jej založení. Ako je známe, kráľ Karol I. Róbert povýšil banícku osadu *Cremnychbanu* na slobodné kráľovské mesto už 17. novembra 1328. V privilegiálnej listine sa nenachádza priama zmienka o založení mincovne, no výpočet privilégií uzatvára pasáž o užívaní privilégií Kutnej Hory, sídla mincovne Českého kráľovstva. Nepriamo tak naznačuje príchod kutnohorských minciarov či iných odborníkov talianskeho pôvodu, ktorí mali pomáhať pri zavádzaní finálneho spracovania drahých kovov v novej uhorskej mincovni.

Archivovanie v kremnickej mincovni v najstaršom období zaiste súviselo s potrebou evidovať vykúpené drahé kovy od banských ťažiarov a následne množstvá vyrazených a odvezených mincí. Z mladších dokumentov a plánov budov mincovne vieme, že vyrazené mince boli prevážané z komorského dvora cez halu s miestnosťou označenou ako registratúra. Táto miestnosť sa nachádzala vedľa učtárne, kde účtovník zaznamenával údaje o dodávkach zlata a striebra, množstve vyrazených a odvezených mincí spolu s evidenciou príjmov a výdavkov.

O archíve mincovne máme prvú písomnú zmienku z roku 1752. V liste Hlavnému komorskogrófskemu úradu v Banskej Štiavnici žiadal pomocník mincového vardajna (kontrolóra razby mincí) o súhlas, aby mohli byť v archívnej zaklenutej miestnosti (*Archiv Gewölb*) uskladnené toliare dovážané z Viedne. Hlavný komorskogrófsky úrad s tým nesúhlasil pre otázku, kam uložiť budúce dokumenty a spisy, ktoré sa tu nachádzali. Poveril účtovníka mincovne, ktorý mal posúdiť, či by bolo možné uložiť staré spisy v tzv. Peverelliho dome pri mincovni, pomenovanom po predošlom majiteľovi domu mešťanovi Jánovi Peverellim. V roku 1764 vyšiel patent, ktorým boli stiahnuté drobné strieborné mince z obehu a nahradili ich medené mince. V mincovni v súvislosti so zväčšujúcim sa objemom mincí stiahnutých z obehu mala byť miestnosť starého archívu (*alten Archiv*) využitá na ich uskladnenie. V odpovedi zo 14. augusta 1764 to však Hlavný komorskogrófsky úrad opäť nedovolil a odporučil, aby komorský zásobovač uvoľnil pre mince miestnosť susediacu s učtárňou. Označenie starý archív poukazuje na dávno ustálenú archivársku činnosť v miestnosti vyhradenej pre archív. O ochranu a vhodné uloženie archívnych dokumentov sa starali účtovníci.

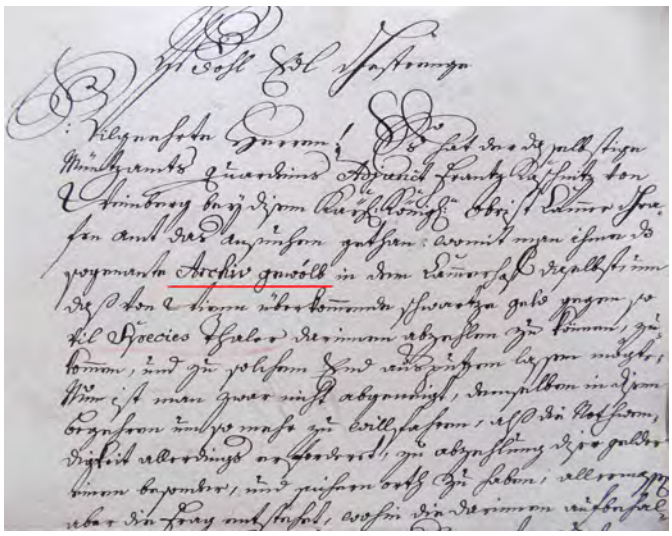
Napriek tomu archivovanie v mincovni ešte nebolo systematické, čo dokazuje aj správa o strate minciarskej inštrukcie a niektorých dôležitých spisov. Pri tejto príležitosti nariadil mincmajster Žigmund Anton Klemmer von Klemmensberg vyšetriť činnosť všetkých mincových úradníkov. Zároveň prikázal usporiadať všetky spisy odo dňa jeho nástupu do mincovne, t. j. od 1. mája 1774 a vykonal opatrenia v manipulácii so spismi. Už v tomto období tak môžeme sledovať snahy o vhodné uloženie dokumentov, oddelene od výrobných prevádzok, ich náležité usporiadanie a správne vedenie registratúry.

Požiare v mincovni a zachovanie archívnych dokumentov

V 18. storočí zasiahli Kremnicu viaceré požiare. Najväčší známy požiar vypukol v roku 1777. V správe zaslanej Hlavnému komorskogrófskemu úradu v Banskej Štiavnici sa dozvedáme, že na poludnie 15. apríla vypukol požiar, *„ktorý celé mesto s väčšou časťou predmestia do dvoch hodín obrátil na popol“*. Vyhorelo až 91 domov, františkánsky kláštor, kostol na námestí i na mestskom hrade. Vyhoreli aj niektoré prevádzky mincovne spolu s komorským Peverelliho domom. V spomenutom oznámení úradník mincovne uvádza, že požiar zasiahol komorský dvor i lúčobňu drahých kovov v jeho susedstve. Podarilo sa zachrániť len valcovňu na strieborné pásy, sústružňu a čo je zaujímavé, aj učtáreň a pokladňu s jej spismi. Vo vyúčtovaní opráv mincovne sa spomína okrem iného i vyhorenie bytu mincmajstra a banskej filiálnej učtárne nachádzajúcej sa v mincovni. Mincový pokladník, resp. účtovník totiž viedol okrem účtov mincovne aj časť

Privilegiálna listina Kremnice z roku 1328. Zdroj: Štátny archív v Banskej Bystrici, pracovisko Archív Kremnica.

Prvá písomná zmienka o podnikovom archíve z roku 1752. Foto: Juraj Hirčák.

účtovnej agendy baní, lesov a bratských pokladníc, za čo bol osobitne odmeňovaný. Požiar z roku 1777 však nebol jediný. V roku 1787 vypukol dokonca dvakrát v priebehu dvoch mesiacov. Pôvodcom požiaru bola tentokrát mincovňa. Zlievareň mincovne mala v tomto období len šindľovú strechu, na ktorú v jarných a letných mesiacoch pálilo slnko a z vnútra ju vysušovalo teplo z taviacich pecí. K vypuknutiu požiaru stačilo veľmi málo. Oheň zachvátil strechu zlievarne a priľahlých budov, no tentokrát nedošlo k tak veľkým škodám ako v roku 1777, pretože oheň nevnikol do miestností.

Ochránené tak boli aj staršie archívne dokumenty. Ide predovšetkým o staré prevádzkové knihy z obdobia rokov 1630 – 1709, časť účtovných kníh od roku 1731 a spisový materiál od roku 1710. Tieto dokumenty sa nachádzali pravdepodobne v miestnostiach spomínanej učtárne a pokladne či v byte mincového vardajna, kde boli uchránené. Prevádzkové knihy z rokov 1630 až 1709 predstavujú najstaršie zachované archívne knihy podnikového archívu. Viazané sú v pergamene a na obaloch niektorých z nich sa nachádzajú latinské texty piesní a traktátov s ornamentálnymi iniciálkami, ktoré nezodpovedajú času vzniku kníh. Podľa odborného rozboru Zoroslavy Drobnej, vedeckej pracovníčky Národného múzea v Prahe, majú veľkú umeleckú hodnotu. Ide totiž o torzá gregoriánskeho chorálu zo 14. až 15. storočia.

Osudy archívu do polovice 20. storočia

Množstvo písomných dokumentov v mincovni postupne narastalo a zrejme už na prelome 18. a 19. storočia boli staršie archivované dokumenty vyčlenené a uložené v priestoroch spomínaného meštianskeho domu pri mincovni. Komora predala tento dom v roku 1827 kremnickému lekárnikovi Franzovi Justhovi s dodatkom, že komora a teda aj mincovňa bude mať prvé poschodie budovy vo večnom prenájme. Tieto miestnosti boli využívané ako služobné byty pre riaditeľa mincovne či najdôležitejších úradníkov. Jedna z týchto miestností mohla byť vyhradená aj pre archív. Archív sa nachádzal v Peverelliho dome zrejme aj na začiatku 20. storočia. V rokoch 1913 – 1915 bol však Peverelliho dom kvôli zlému statickému stavu asanovaný a na jeho mieste bola vybudovaná nová budova, ktorá mala naďalej slúžiť na ubytovanie úradníkov a pre administratívne účely mincovne. Archív mohol byť presťahovaný do iných priestorov práve počas tejto výstavby. Pred rokom 1918 ho už nachádzame uložený v suchej a svetlej miestnosti so štyrmi oknami s rozmermi 9 x 7 x 3 metrov na medziposchodí hlavnej budovy mincovne. Archívne dokumenty boli uložené v masívnych drevených policiach a zoradené v chronologickom poradí. Archív mal v tomto období na starosti vedúci spisovne.

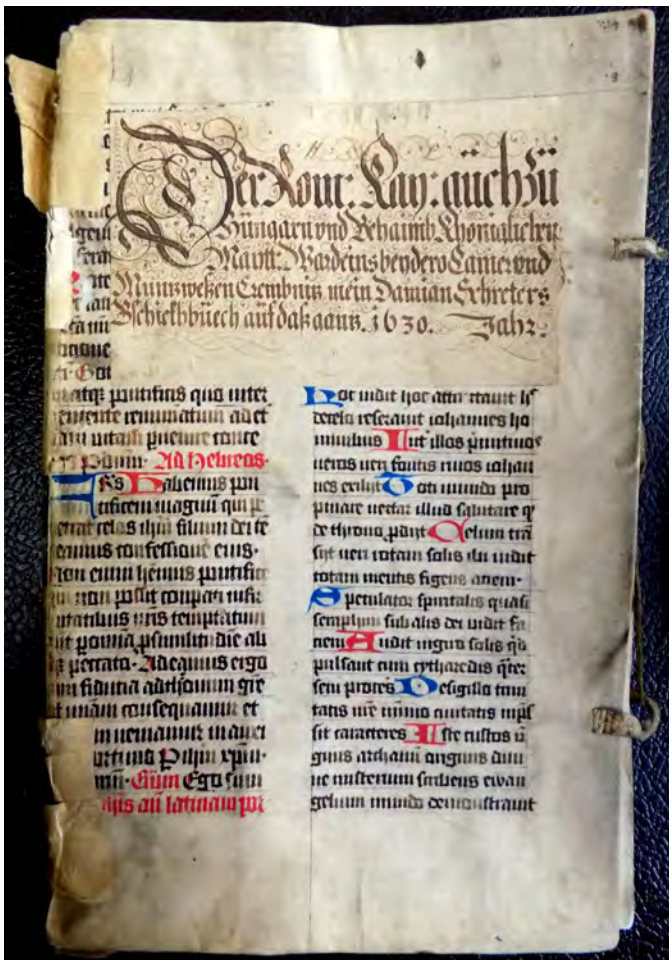
Vznik Československej republiky 28. októbra 1918 a koniec 1. svetovej vojny znamenali aj pre mincovňu veľký zlom. Posledný uhorský riaditeľ Koloman Ürmössy dal na príkaz ministerstva financií v Budapešti vyviezť všetky zásoby kovov spolu so strojným a iným zariadením do Budapešti. Do 15. decembra 1918 boli vyvezené všetky veci, ktoré mali nejakú hodnotu a kremnickú vlakovú stanicu opustilo vyše 50 naložených vagónov. Pri odvážaní prišiel na rad aj cenný archívny materiál. V mincovni ho naložili do drevených debien a previezli na železničnú stanicu. Tu ho naložili do vagónov a bol pripravený na odvoz. Archívne dokumenty však už z Kremnice vyviezť nestihli. 15. decembra vo večerných hodinách dorazili na vlakovú stanicu prví príslušníci československého vojska a prerušili ďalšie odvážanie. 16. decembra prevzali mincovňu v mene novej republiky Ľudovít Medvecký, Aurel Lehotzký a kapitán Pavol Varsik (starší brat profesora všeobecných dejín Branislava Varsika) do dočasnej správy. Minister s plnou mocou pre správu Slovenska Vavro Šrobár menoval do funkcie riaditeľa Rudolfa Grunda a jeho námestníkom sa stal Karol Kuča. 16. januára 1919 boli menovaní poverení likvidáciou mincovne a hlavného skúšobného úradu v Kremnici. Do mincovne prišli 5. februára, aby prevzali jej vedenie. Krátko pred ich príchodom sa z Budapešti vrátil starý riaditeľ mincovne Koloman Ürmössy, ktorý sa bránil vyhovieť tejto požiadavke. Na nátlak zástupcov československej vlády však nakoniec odovzdal vedenie mincovne do ich rúk,

no krátko pred tým si ešte kládol podmienku vyviezť podnikový archív do Budapešti. Archívne dokumenty sa nachádzali asi ešte na vlakovej stanici. Tejto žiadosti R. Grund s K. Kučom nevyhoveli a archív zostal v Kremnici. Nové vedenie dalo dopraviť archívny materiál späť do mincovne a uložený bol v pôvodnej miestnosti, avšak bez systematického a chronologického usporiadania. Budapeštianske vládne kruhy si boli dobre vedomé veľkej hodnoty archívneho materiálu a pokúšali sa ho získať prostredníctvom ponuky na výmenu za dva odvezené raziace stroje. Napriek tomu, že mincovňa novozaloženého štátu zostala bez svojho strojného zariadenia a nemala vyhliadky na jeho skoré obnovenie, na túto ponuku nepristala.

Spomínaný plán likvidácie mincovne sa však neuskutočnil najmä kvôli potrebe rýchlej prípravy novej československej meny. Mincovňa tak bola v prvých rokoch existencie nového štátu naplno zamestnaná obnovou a znovu zariaďovaním výrobných prevádzok, prípravami a razbou nových obehových mincí. Archívu, archívnej či dokumentačnej práci nebola venovaná pozornosť. Podnet na usporiadanie archívu prišiel až v roku 1926 pri príležitosti návštevy mincovne Augustom Loehrom, riaditeľom rakúskeho spolkového múzea vo Viedni. Ďalším podnetom na usporiadanie archívu bola návšteva numizmatičky Emanuely Nohejlovej-Prátovej v septembri 1927 z poverenia ministerstva financií. Starosť ministerstva financií o stav archívu v mincovni však súvisela so snahou niektorých predstaviteľov pražskej vlády o zrušenie kremnickej mincovne a vybudovanie novej modernej mincovne v Prahe. Pre tento zámer mal byť využitý aj usporiadaný archív s dokumentmi, *„které by pro vývoj otázky stavby mincovny v Praze měly význam“*.

Usporiadaním archívu bol poverený pracovník účtovnej spisovne Miloslav Khun spolu s kancelárskym pomocníkom Antonom Prokainom. V miestnosti, kde bol uložený archív, sa nekúrilo, preto pracovali len v letných mesiacoch v popoludňajších hodinách. Roztriedili archívny materiál podľa storočí, rozdelili ho do systematických skupín a následne na jednotlivé ročníky v chronologickom poradí. Vecné skupiny označili písmenami abecedy a inventárne jednotky očíslovali. S prácami sa skončilo až v roku 1930 a k archívnym dokumentom boli vyhotovené prehľadné registre.

Údelom archívu mincovne v 40. a 50. rokoch 20. storočia bolo uvoľňovať priestory pre výrobné potreby podniku. Archív i zbierky mincí a medailí boli viackrát sťahované. Mincovňa mala byť len výrobným závodom a výrobky či predmety s *„prípadnou historickou hodnotou“* mali byť uchovávané mimo jej priestorov. Koncom júna 1942 dohodol Andrej Jánoši z mestského múzea so zástupcom mincovne, že múzeum prevezme do opatery zbierku výrobkov mincovne, aby boli prístupné aj širšej verejnosti. Snahy o uvoľnenie týchto výrobkov i archívnych dokumentov súviseli zrejme so zámerom riaditeľa mincovne Ľudovíta Gavoru uvoľniť miestnosti archívu pre kanceláriu skladu, čo bolo nakoniec realizované v roku 1943. Podľa neskorších správ nepovažoval riaditeľ Ľ. Gavora staré archívne dokumenty za dôležité a chcel sa ich zbaviť. O jeho zámere sa dozvedel práve A. Jánoši a spolu s pomocníkom Mikulášom Groszmannom navrhli umiestniť výrobky a staršie archívne dokumenty mincovne v mestskom dome, kde sa už nachádzali dokumenty a predmety z mestského archívu a múzea. Vedenie mincovne dostalo k tomu súhlas a následne boli uložené v mestskom dome. Pri tejto príležitosti bol spísaný inventár *Knihy a zošity vybrané z mincovného archívu a materiál bývalej mincovne v Karlsburgu*, ktorý nasvedčoval tomu, že bola opäť porušená štruktúra archívnych fondov.

Najstaršia prevádzková kniha mincovne z roku 1630. Foto: Juraj Hirčák.

Riaditeľ mincovne Ján Horák, tvorca moderného podnikového archívu. Zdroj: Archív Mincovne Kremnica.

Ján Horák – tvorca moderného podnikového archívu

Po skončení 2. svetovej vojny zostávala časť archívnych dokumentov mincovne v mestskom dome. Na počiatku 50-tych rokov rozhľadený riaditeľ mincovne Ján Horák inicioval navrátenie archívu i razieb späť do mincovne. Odôvodňoval to absenciou razieb, ktorými by bolo možné prezentovať prácu kremnických minciarov. Mladšie dokumenty podniku boli ešte v roku 1951 vyskartované a v septembri 1952 dal J. Horák presunúť časť archívnych dokumentov z mestského domu späť do mincovne a pripojil k nim aj ďalšie spisy. Archív sa tak nachádzal v suchých a vykurovaných priestoroch a jeho súčasťou bola i kancelária a študovňa spolu s knižnicou. Riaditeľ plánoval zabezpečiť archív aj personálne tromi pracovníkmi v súlade s ustanoveniami smerníc pre podnikové archívy. Pri usporiadaní archívu mal pomôcť spomínaný Mikuláš Groszmann, ktorý po prevzatí funkcie mestského archivára Teodorom Lamošom, začal pracovať v mincovni spolu s Jozefom Horváthom, bývalým starostom Kremnice a zamestnancom mincovne. Archívne materiály bolo potrebné po presunoch, rozdelení fondov a narušení ich systému znovu usporiadať. Mincovni podala pomocnú ruku brigáda Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, vedená profesorom Alexandrom Húščavom. Brigády sa zúčastnili aj študenti Jozef Novák, Pavol Kršák či Matúš Kučera, mestský archivár Teodor Lamoš a archivár mincovne Mikuláš Groszmann s pomocnou silou Jozefom Horváthom. V dňoch 18. – 24. júna 1953 sa im podarilo usporiadať archívne fondy podľa registrov z roku 1930.

V rokoch 1953 a 1954 bol usporiadaný a uložený do škatúľ aj spisový materiál z rokov 1710 – 1908 a postupne boli usporiadané aj mladšie archívne dokumenty. V tomto období boli archív a knižnica personálne zabezpečené dvomi osobami. Vedúcim archívu bol Mikuláš Groszmann a pomocnou silou Margita Amonová. V roku 1954 nastúpila na miesto archivára odborná sila – historik, učiteľ a literárny pracovník Pavol Florek. Do mincovne prišiel z politických dôvodov. V roku 1955 bolo pracovisko archívu zapísané do organizačnej schémy podniku ako *archív – literárna služba* a podliehalo priamo riaditeľovi J. Horákovi.

Vývoj v mincovni od polovice 50. rokov už neumožnil pokračovať v archívnej práci. Riaditeľovi J. Horákovi sa ešte podarilo v rokoch 1954 a 1955 zorganizovať veľké výstavy o kremnickom mincovníctve v Kremnici, Bratislave, Košiciach, Brne a Prahe. Paradoxne po veľkých úspechoch pri znovu zariaďovaní mincovne od konca vojny, zvyšovaní jej výrobnej kapacity, obnove budov a zabezpečení ubytovacích kapacít pre minciarov a prezentácii výrobkov kremnickej mincovne na celoštátnej úrovni bol koncom roku 1955 vzatý do väzby. Ako nekomunista nepohodlný niektorým funkcionárom režimu bol vo vykonštruovanom monsterprocese obvinený z ohrozovania jednotného hospodárskeho plánu a rozkrádania štátneho majetku pri sprenevere drahých kovov v lúčobni drahých kovov. Spolu s ďalšími pracovníkmi bol vyšetrovaný a vo väzbe strávil trinásť mesiacov. Po nedobrovoľnom odchode J. Horáka z mincovne pristúpilo nové vedenie k reorganizácii podniku. Zároveň sa dištancovalo od mnohých vytýčených cieľov a výsledky predchodcov zatracovalo. Tento prístup sa dotkol aj archívu. Pri pretrvávajúcom nedostatku výrobných priestorov v podniku nemalo nové vedenie záujem pokračovať v odbornej práci na poli historickom či kultúrnom. Podnikový archív bol vnímaný predovšetkým ako sklad starých papierov, ktorý nemá praktický osoh pre podnik a zaberá len miesto.

Nový riaditeľ mincovne Ondrej Kuliš zamýšľal v uvoľnených priestoroch archívu zriadiť závodný

Miestnosť závodného klubu ROH, ktorá mala po odsune archívu slúžiť „vzostupu kultúrnej činnosti v Kremnici“. Zdroj: Archív Mincovne Kremnica.

klub Revolučného odborového hnutia (ROH), ktorý mal slúžiť podľa jeho slov „*k celkovému vzostupu kultúrnej činnosti v Kremnici*“. Ďalej svoj zámer zdôvodnil okolnosťou, že mincovňa nemá odborníkov a zrejme ani nebude mať takých, ktorí by boli schopní spracovať archívny materiál pre potreby odbornej i laickej verejnosti. A tak paradoxne po vydaní všeobecnej normy pre organizáciu podnikových archívov, ktorá nadobudla platnosť v roku 1956, sa riaditeľ mincovne snažil archívu zbaviť. Na tento zámer zareagovali vtedajší archivári P. Florek a M. Groszmann zlepšovacím návrhom, v ktorom odporúčali rozšíriť podnikovú knižnicu pre potreby kultúrneho strediska pracujúcich na čitáreň a archívne dokumenty uložiť vo vedľajšej miestnosti pre potreby odbornej verejnosti. Toto kompromisné riešenie malo zabezpečiť spoločné plnenie úloh kultúrneho strediska i archívu. Tento návrh však vedenie mincovne neschválilo a archívny materiál bol nakoniec v auguste 1957 presunutý do troch malých pivničných miestností, bývalých olejových skladov. Pre nedostatok miesta sa dokumenty stláčali a kopili. V priestoroch bývalého archívu bol zriadený závodný klub ROH, ako si to presadil riaditeľ O. Kuliš.

O vhodné uloženie dokumentov podnikového archívu mincovne sa zasadzoval v tomto období predovšetkým mestský archivár Teodor Lamoš. Otázka definitívneho uloženia archívnych dokumentov mincovne sa vyriešila až koncom roka 1961, keď boli uložené v štyroch miestnostiach františkánskeho kláštora na námestí. Tieto priestory však opäť neboli pre archív vyhovujúce. Podľa záznamov o dennom plnení plánu archívnej činnosti z roku 1963 sa dozvedáme, že teplota v niektorých miestnostiach v januári nedosahovala viac ako 10 °C aj pri vykurovaní malou pieckou. Niekedy sa pre nedostatok dreva nekúrilo vôbec. Archivár okrem starostlivosti o staršie archívne dokumenty, preberania, triedenia a vyraďovania, školenia pracovníkov o spisovej manipulácii, vybavovania bádateľskej agendy, výpožičiek a poskytovaní právnej pomoci mincovni, zabezpečoval archív aj po technickej stránke. Od kúrenia, cez vysúšanie mokrých miestností až po pomoc pri inštalácii vodovodu. Obsadenie archívu jednou pracovnou silou nemohlo na riadne plnenie spomínaných úloh postačovať. Všetky spomínané aktivity tak boli závislé od osobnej iniciatívy jediného archivára a jeho obetavosti. V rokoch 1961 – 1965 zastával kumulovanú funkciu podnikový právnik – archivár Jozef Balogh.

Nevhodné priestory, zlé materiálne zabezpečenie či slabé personálne obsadenie archívu boli pod-

Archívne dokumenty mincovne uložené vo františkánskom kláštore. Zdroj: Archív Mincovne Kremnica.

Priestory archívu na Malinovského, dnešnej Angyalovej ulici. Zdroj: Archív Mincovne Kremnica.

netom k ďalším úvahám o delimitácii archívneho materiálu mincovne do starostlivosti štátnych archívov. Vedúci oddelenia hospodárstva Slovenskej akadémie vied Jozef Vozár navrhoval delimitovať archívne dokumenty mincovne Ústrednému banskému archívu v Banskej Štiavnici. Vedúci okresného archívu v Kremnici Jozef Kupča s tým však nesúhlasil. S presunom nesúhlasil ani podnikový archivár dôchodca Miloslav Khun argumentujúc, že v tom čase bol archív zabezpečený aj personálne. Archivár mal náležité vzdelanie a prax a pomáhala mu i pomocná sila – poslucháčka Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v odbore archívnictvo Ľudmila Némeskürthyová. Od presunu archívnych dokumentov mincovne do Banskej Štiavnice sa preto upustilo. Vedenie mincovne malo záujem o ponechanie archívnych dokumentov pri podniku najmä pre potrebu prípravy podkladov na získavanie ďalších výrobných zákaziek, medzi inými aj na razbu zahraničných mincí. Týmto spôsobom sa aj archivár aktívne podieľal na získavaní kapitálu pre podnik.

Počiatkom 70-tych rokov sa situácia archívu v budove kláštora začala rapídne zhoršovať. 20. marca 1970 sa pod záťažou napadnutého snehu prepadla jedna tretina strechy na povalu v zadnom kláštornom trakte, kde boli uložené archívne dokumenty. Haváriu hlásil archivár M. Khun odboru výstavby Miestneho národného výboru (MNV), ktorý bol správcom budovy. Ten prisľúbil opravu strechy do troch týždňov. Archivár zároveň žiadal MNV o zabezpečenie preventívnych opatrení, pretože kvôli snehu a dažďu hrozilo poškodenie cenných archívnych dokumentov, knižnice i pracovne archivára. Archívne regály s dokumentmi boli provizórne prikryté plachtou z nákladného auta, aby sa zabránilo priamemu styku s vodou. K prisľúbeným opravám však nedošlo a aj napriek mnohým urgenciám archivára zostal krov naďalej bez strechy. Vystavený jesenným dažďom premokol strop a 4. decembra 1970 archivár hlásil, že stav v archíve je katastrofálny. Oprava strechy prebiehala len veľmi pomaly. Naliehavosť riešenia zlej situácie archívu nútila kompetentných pristupovať k rokovaniam. Problémy sa však riešili predovšetkým na papieri, no v praxi sa uplatňovali len veľmi málo. Otázka stavu a zabezpečenia archívu totiž závisela od ľudí, pre ktorých bol okrajovou a často trpenou záležitosťou. Na zabezpečenie archívu, archívnej práce a spisovej služby boli vyhradené len nevyhnutné materiálne a finančné prostriedky, aby bola splnená litera zákona a niekedy ani to. Činnosť v archíve bola v organizačných štruktúrach podniku v 60. a 70. rokoch podriadená striedavo podnikovému riaditeľovi či ekonomickému úseku. V druhej polovici 70. rokov bol podriadený i hospodárskej správe, ktorá mala na starosti okrem iného aj rekreačné stredisko minciarov, závodnú kuchyňu či bufet, čo tiež poukazuje na „vážnosť“, akú prikladalo vtedajšie vedenie podniku práci archivára.

Plánované adaptačné práce v kláštore viedli na počiatku 80-tych rokov k ďalšiemu presunu archívu. V roku 1981 sa vedenie mincovne dohodlo s mestským zastupiteľstvom na využití domu č. 422 na Malinovského ulici (dnešná Angyalova ulica) pre potreby podnikového archívu. Na začiatku 80. rokov bol vyhorenou ruinou. Mincovňa dala objekt čiastočne zrekonštruovať a mala ho v prenájme ako detašované pracovisko archívu. V tom istom roku začali prípravy na sťahovanie archívnych materiálov do nových priestorov. Tie však stále neboli vo vyhovujúcom stave pre spomínanú rekonštrukciu, a preto v roku 1981 ešte nedošlo k triedeniu a usporiadaniu archívnych dokumentov. V roku 1982 sa presťahovala časť kníh príručnej knižnice a 172 b. m. archívnych dokumentov. Sťahovanie sa ukončilo v roku 1986 zaplnením priestorov novej budovy archívu a vo františkánskom kláštore zostali len dokumenty z predchádzajúcich rokov, ktoré boli predmetom prebiehajúcej niekoľkoročnej skartácie. Išlo o dokumenty spisovne od roku 1951, ktoré bolo možno merať v hmotnosti na desiatky ton a v dĺžke na stovky metrov.

Od roku 1981 nastúpil na pozíciu vedúceho podnikového archívara Peter Zoričák, absolvent

Filozofickej fakulty Palackého univerzity v Olomouci v odbore história – nemecký jazyk. V archíve vykonával odborné archivárske práce. Okrem P. Zoričáka pracoval v archíve aj Ľudovít Salát a praktikantka Lívia Nagyová. Vďaka zlepšeniu personálneho zabezpečenia archívu archívne práce v prvej polovici 80-tych rokov postúpili. 17. apríla 1985 na porade vedúcich podnikových archívov referovala Mária Munková, referentka AS MV pre podnikové archívy, o činnosti v archívoch a o plnení úloh. Pri tejto príležitosti s potešením konštatovala, že po rokoch stagnácie archívnej práce v kremnickej mincovni sa situácia podstatne zlepšila. Zároveň vyjadrila nádej, že po vyriešení niektorých problémov so spisovňou podniku a jej personálnym obsadením, sa môže archív mincovne zaradiť medzi popredné podnikové archívy Slovenska.

Návrat archívu do mincovne a súčasnosť

V roku 2001 mincovňa realizovala stavebné úpravy a zmenu užívania niektorých miestností v závode na Štefánikovom námestí na podnikový archív. Archívne dokumenty sa sťahovali zo Zvolenskej doliny do týchto priestorov v januári 2002. Pre bádateľské potreby bola uvoľnená aj malá miestnosť, ktorá slúži ako bádateľňa a digitalizačné pracovisko. Pri starej raziarni bolo zároveň zriadené aj registratúrne stredisko zabezpečujúce predarchívnu starostlivosť.

Podľa starších pôdorysných plánov sa na mieste súčasného archívu a bádateľne nachádzal sklad materiálu, vyhňa, zámočnícka dielňa, dreváreň a vozovňa mincmajstra. Hneď vedľa nich sa nachádzala komora striebra, učtáreň, pokladňa a v niektorej z miestností aj stará zaklenutá archívna miestnosť spomínaná v dokumente z roku 1752. Archív tak našiel po približne 50-tich rokoch macošského prístupu vyhovujúce priestory v historickom komorskom dvore z prvej polovice 15. storočia.

Práca archivára mincovne v minulosti a dnes

Ochrana a starostlivosť o písomné dokumenty pôvodcov sú hlavné úlohy archivárov od najstarších čias. Hlavným poslaním dnešných archívov a archivárov je preberať, evidovať, triediť, ochraňovať a sprístupňovať dokumenty pre odbornú i laickú verejnosť. Tieto úlohy vykonáva aj podnikový archivár mincovne, ktorý preberá predovšetkým dokumenty starého pôvodcu, ktorým je 691-ročná nepretržite fungujúca kremnická mincovňa. Jej archívny fond narastá od roku 1630 do súčasnosti. Dokumenty do roku 1950 sú spracované formou inventára. Mladšie dokumenty sú naďalej triedené a sprístupňované formou základných inventárnych zoznamov i katalógov. Druhá časť fondu z rokov 1951 – 1992 je preto sprístupnená len čiastočne. Okrem archívneho fondu Mincovňa Kremnica sú v archíve uložené aj fondy bratských pokladníc baníkov a minciarov, archívna zbierka bývalého riaditeľa Jána Horáka či závodnej odborovej organizácie.

Archivári Ľudovít Salát a Peter Zoričák pri príprave dokumentov na sťahovanie z františkánskeho kláštora. Zdroj: Archív Mincovne Kremnica.

Pri tejto dôležitej práci sa javí ako veľmi pozitívne, ak archivár prejavuje hlbší záujem o štúdium a neustále prehlbovanie poznatkov o dejinách mincovne a práce minciarov. Archívny výskum spätý s publikačnou činnosťou sa stáva veľmi dôležitou úlohou, pridanou hodnotou práce podnikového archivára mincovne. Zachovaný archívny materiál predurčuje zameranie archívneho výskumu na dejiny mincovne, jej produkcie a výrobkov. Predurčuje rovnako k výskumu hospodárskych a ekonomických väzieb v súvise s celoštátnym vývojom, ako aj k výskumu sociálneho vývoja či úradníckych elít. Podnikový archivár sa pri svojej práci orientuje prirodzene na minulosť. Nemal by

Priestory archívu v súčasnosti. Foto: J. Hirčák.

však zabúdať ani na dokumentovanie dôležitých udalostí v podniku v súčasnosti. Sledovať a dokumentovať stavebný vývoj mincovne, zavádzanie nových technológií a špecifického technického zariadenia. Výsledky tejto činnosti môžu v budúcnosti prispieť k ucelenému obrazu o činnosti podniku, keďže v mnohých prípadoch nie je možné úplne zachytiť všetky súvislosti len zo zachovaných dokumentov. Aj takýmto spôsobom môže archivár uľahčiť prácu budúcim kolegom a najmä bádateľom venujúcim sa dejinám mincovne, jej výrobe a kultúrnemu poslaniu naprieč stáročiami. Ani tým sa však práca archivára nekončí. Vzhľadom na veľkú dokumentačnú a umeleckú hodnotu výrobkov mincovne či strojov a zariadení spätých so špecializovanou minciarskou výrobou i výnimočným technickým vývojom, je otázka zachovania a vhodnej evidencie týchto predmetov veľmi dôležitá. K nim sa radia predovšetkým zbierky sadrových a kovových modelov umeleckých návrhov mincí, medailí a množstvo zachovaných razidiel. V mnohých z nich sa veľmi plasticky odráža vnímanie sveta, politického vývoja a rôznych aspektov celospoločenského života. Sú tak zároveň prejavom kultúrnosti človeka – tvorcu. Archivár mincovne je tak povinný dohliadať aj na účelnú evidenciu, triedenie a ochranu týchto vzácnych predmetov pre budúce generácie.

Juraj Hirčák
Archív Mincovne Kremnica

Do vašej knižnice recenzie

SMOROŇ, Matúš. *Rod Aba I.* Šľachtici z Drienova. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2018, 299 s., ISBN 978-80-8198-017-6.

Autor recenzovanej publikácie je kolega, archivár zo Štátneho archívu v Košiciach, pracovisko Archív Spišská Nová Ves. Na vlastné náklady a iste aj na úkor voľného času sa pustil do veľkolepého projektu spracovania uhorských rodov, ktorý nazval Uhorská šľachta v období stredoveku. V tejto edícii mu už vyšli monografie o východoslovenských rodoch Tekulovcov a Meršeovcov. Monografia o rode Abovcov je rozdelená na tri predpokladané zväzky, na druhom a treťom zväzku autor pracuje. Chronologický rámec pre spracovanie témy je vymedzený obdobím vlády posledných Arpádovcov v druhej polovici 13. storočia, Anjouovcov a Žigmunda Luxemburského v 14. storočí.

Prvý zväzok monografie o rode Abovcov sa venuje drienovskej vetve. Laický i odborný čitateľ by ocenil vovedenie do témy, ktorého súčasťou mohla byť stať o pôvode rodu, jeho význame pre dejiny východného Slovenska či celého Uhorska a náčrt genealogickej postupnosti od prvých známych Abovcov v Uhorsku v 11. storočí. Prvá kapitola totiž začína „in medias res“ pri Kajulovi a jeho synovi Petrovi v roku 1249. V publikáciách tohto druhu určených najmä pre odbornú verejnosť by medzi úvodné kapitoly mal patriť aj prehľad stavu bádania v problematike šľachtických rodov na Slovensku. Autor svoje poznatky z tejto oblasti sčasti umiestnil do poznámok pod čiarou, kde v konkrétnych prípadoch zhodnotil výskum a korigoval závery autorov zaoberajúcich sa drienovskou vetvou rodu Abovcov. Rodokmene drienovskej vety rodu zaradil ako prílohu na koniec publikácie.

Po obsahovej stránke autor v chronologickom slede pútavo vykresľuje osudy niektorých významných členov rodu, ktorí zastávali verejné funkcie či cirkevné úrady, opisuje zveľaďovanie a deľby rodových majetkov, stavbu hradov, venuje sa významným bitkám či vojenským výpravám, v ktorých príslušníci rodu stáli po boku uhorských kráľov, alebo odbojným akciám proti nim. Pomerne veľký priestor (s. 17 – 27) venoval opisu bitky na Moravskom poli, v ktorej sa vyznamenali konkrétni členovia rodu.

Autor do poznámok pod čiarou alebo priamo do textu umiestnil vysvetľujúce pasáže: o insurekčnej povinnosti šľachty (s. 30 – 31), exkurz o Transylvánskom vojvodstve a jeho správnom pomenovaní (s. 32 – 34), o lokalizácii starého a nového drienovského hradu (s. 63 – 65, 109, 117), o úradných úkonoch a právnych náležitostiach kráľovskej majetkovej donácie (s. 150 – 151), o dedení žien v uhorskom práve (s. 195 – 196, 198 – 199) a iné.

Čo sa týka metodiky práce, podľa môjho názoru názvy pôvodne uhorských, dnešných rumunských, lokalít je vhodnejšie písať v súčasnom, nie pomaďarčenom znení, teda nie kláštor v Kolozsmonostore (s. 33 a inde), ale v Mănăştur-e (dnes súčasť mesta Cluj – Napoca), pričom do zátvorky sa môže uviesť maďarský názov známejší slovenskej odbornej obci. Podobne pri rakúskych miestnych názvoch: Pavol z Mattersburgu (maďarsky Nagymarton, s. 188). Satmársky komitát je správne Satumarský (s. 102). Transylvánska kapitula alebo Kapitula sv. Michala v Transylvánii (s. 32 – 33) je názov používaný v súčasnej maďarčine aj dobovej latinčine. Podľa mojej mienky by bolo z hľadiska exaktnosti vhodnejšie použiť výraz Kapitula sv. Michala v Kluži, Klužská kapitula alebo Transylvánska kapitula v Kluži. Pritom nie je podstatné, že takýto názov nie je úplne totožný s dobovým, prípadne, že sa v takej podobe nepoužíval, vlastné mená vychádzajú z aktuálnych potrieb jazyka a spoločnosti. Preto nie je chybou hovoriť o Šárošpataku v stredoveku (s. 211); do zátvorky sa môže uviesť doplňujúca poznámka o názve platnom pre dané obdobie. Pri tvorbe odborného textu by mala byť na prvom mieste zrozumiteľnosť, až potom edukatívny účel. Tiež si treba uvedomiť, že pri rekonštrukcii minulosti autor – hoci dobre oboznámený s dobovými reáliami – vždy vychádza zo súčasnej perspektívy, ktorá mu umožňuje robiť závery a hodnotenia. V tej súvislosti pri dedine Svätý Juraj/ Jur (s. 197 a inde) by bolo vhodné doplniť, že ide o súčasť obce Hubošovce.

V stati o premonštrátskom kláštore v Nižnej Myšli (s. 35 – 38) by bolo namieste reflektovať najnovšiu odbornú literatúru (dielo Henriety Žazovej *Stredoveké premonštrátske kláštory v slovenskej časti územia bývalého Ostrihomského arcibiskupstva*, 2017). Autorka, ktorá sa dlhodobo venuje dejinám premoštrátov na Slovensku, totiž tvrdí, že v Nižnej Myšli nikdy nebol premonštrátsky kláštor, ale iba združená kapitula. Tu by bolo treba vstúpiť s ňou do polemiky a svoje tvrdenie si obhájiť alebo jej dať za pravdu a svoje závery prehodnotiť.

Pri skúmaní názvu dediny Medzianky (s. 133) sa dá uvažovať nielen o jej pôvode z maďarského apelatíva višňa (meggye – meggyes), ale aj o slovenskom slove medza prevzatom do maďarčiny (megye – megyés); k tomu SZAMOTA, István – ZOLNAI, Gyula. *Magyar oklevél-szótár*. Budapest: A Magyar tudományos akadémia, 1902 – 1906, s. 641. Čo sa týka latinských výrazov *infidelitas*, *infidelis*, ktoré sa tradične prekladajú ako nevera, neverný (s. 101, 104 a iné), z hľadiska moderného chápania ide o vlastizradu, keďže osoba kráľa reprezentovala a garantovala vlasť a štát. Pri preklade maďarského apelatíva *bérc* v metáciách (s. 123) sa prikláňam skôr k významu bralo, vrch, skalný vrchol, nie hora, pre ktorú sa používa výraz *hegy* (k tomu MALINIAK, Pavol. *Človek a krajina Zvolenskej kotliny v stredoveku*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 2009, s. 119). Pod hradom Purušťan (s. 128) má autor zrejme na mysli hrad známy pod názvom Braničev či Parušťan. Pri snahe interpretovať jeho pôvodný názov by som videla analógiu s Pajštúnom na Záhorí, kde sa pravdepodobne skrýva staré slovanské a slovenské slovo brečtan (pôvodne asi brštan) a z neho odvodené maďarské borostyán (k tomu KNIEZSA, István. *A magyar nyelv szláv jövevényszavai*. I/1. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1955, s. 103 – 104). Šľachtický úradník sa volá *officialis* nie officialum, tu ide zrej-

me iba o preklep (s. 160). Maďarské *kisded* použité ako protopriezvisko (*dictus Kisded*) neznamená správca (s. 173), ale „maličký, nepatrný" (k tomu SZAMOTA, István – ZOLNAI, Gyula. *Magyar oklevél-szótár*, s. 505). *Super quo fidelitati vestre mandavimus* (s. 219) preložíme ako „V tejto veci nariaďujeme vašej vernosti". Rod, ktorého meno pochádza z maďarského apelatíva sudár „urastený" (s. 226), môžeme písať so slovenskou diakritikou Šudár, tak ako píšeme o rode Merše. Názov majetku *Uzure* (s. 234) môže znieť *Úsor, čo je názov totožný s pôvodným pomenovaním Kvetoslavova na Žitnom ostrove. V práci tohto druhu a rozsahu sa vždy môžu vyskytnúť drobné nepresnosti, ktoré jej však neuberajú na celkovom prínose.

Duchovný a hodnotový svet stredovekého šľachtica odzrkadľuje aj výber rodových mien a patrocínií patronátnych kostolov či hradných kaplniek. To sú informácie, z ktorých treba čo najviac vyťažiť, pretože poskytujú nové možnosti interpretácií. Výskum listín či naratívnych prameňov prináša obmedzené množstvo priamych faktov, navyše pramenná základňa je už viac menej vyčerpaná. Mená drienovských Abovcov sú z etymologického hľadiska veľmi pestré: od bežných kresťanských Ján, Juraj, Peter, Tomáš cez turkické (alebo semitské) Aba po iránske (alanské) Bodon. Na kontakt s gréckym, byzantským či východoslovanským kultúrnym okruhom by mohli poukazovať osobné mená Demeter, Alexej a Andronik, ako aj výber patrocínia sv. Heleny pre hradnú kaplnku starého drienovského hradu pri Kysaku (s. 63). Toto patrocínium na stredovekom Slovensku nebolo veľmi rozšírené, je známe približne v 10 lokalitách (k tomu MEZŐ, András. *Patrocíniumok a középkori Magyarországon*. Budapest: METEM, 2003, s. 117 – 118), preto mu mohla byť venovaná pozornosť.

Osobné meno zapísané ako *Ewze, Euze* (s. 50 – 51) môže znieť *Őze z maďarského apelatíva „srna". Egídius (s. 106 a inde) je po slovensky Egíd, hoci táto podoba zatiaľ nie je v laickej ani odbornej verejnosti zaužívaná. *Mathias* je Matej (s. 123). Pozornosť by si zaslúžilo určenie etnicity osobného mena Kajul/ Kajal (*Kayul*, *Kael*), ktoré sa podobne ako Aba zachovalo na území Slovenska aj v miestnom názve. Môže mať tiež iránsky alebo arabský pôvod. Treba si položiť otázku, z akého kultúrneho okruhu a z akých dôvodov si konkrétna generácia rodu vybrala práve menej bežné či až nezvyčajné mená. Podľa čoho si vybrali patrocíniá pre svoje kostoly? Zodpovedanie týchto otázok môže priniesť zaujímavé poznatky. Ideová koncepcia publikácií tohto typu by mala zahŕňať nielen chronologický popis udalostí na základe pramenných zmienok, ale mala by sa pokúsiť podať obraz o každodennom živote šľachty, jej zvykoch, hodnotovom systéme, symboloch a rituáloch ako spôsobe stredovekej komunikácie, o ktorých veľakrát nemáme priamu zmienku v prameňoch, ale môžeme sa k nim dopracovať s využitím poznatkov kunsthistórie, antroponomastiky či archeológie.

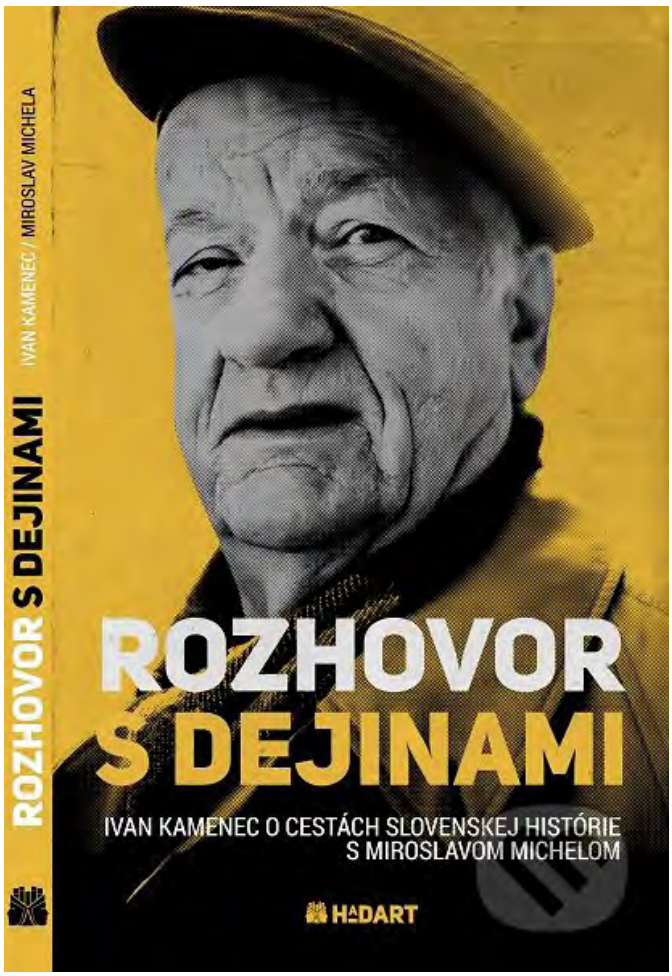
Autor zavádza novú terminológiu: comes (komes), comitatus (komitát, španstvo), comes comitatu (župan), vicecomes/zástupca comesa (podžupan), zástupca sudcu (podsudca), castellan (kastelán). Vierohodné miesto používa striedavo s hodnoverným miestom (s. 37, 123 a iné), pojem krajinský sudca zamieňa so sudcom kráľovského/ kráľovho dvora (177, 188, 203, 240). Niektoré dôvody autora pre experimentovanie so zaužívanými pojmami nie sú celkom jasne pochopiteľné. Pri spomenutom zástupcovi sudcu (s. 79 – 80) argumentuje, že preklad latinského *viceiudex* do slovenčiny ako podsudca akoby zastiera správne chápanie výkonu jeho sudcovskej právomoci počas súdneho procesu, v ktorom vystupoval ako plnohodnotný sudca. Podľa môjho názoru ekvivalent podsudca je úplne v poriadku, práve tak sa môžeme pýtať, či zástupca sudcu je vlastne plnohodnotný sudca.

Z hľadiska uplatňovania slovenčiny dôsledný odpor autora voči prejavom zdomácnenia niektorých latinských slov (komitát, kastelán) pôsobí rušivo. Po jazykovej stránke publikácia vykazuje početné bohemizmy, nespisovné slová a slovné spojenia: nie prevedenie, ale vykonanie úradného úkonu (s. 32), nie prevádzať, ale vykonať štatúciu či reambuláciu (s. 44), veža s priemerom, nie o priemere (s. 64), s cieľom, nie za účelom (s. 67), vzhľadom na to, nie vzhľadom k tomu (s. 74, 78), nie prehlásiť za skonfiškované, ale vyhlásiť (s. 104), nie na oplátku, ale na revanš/ ako odplatu (s. 207), použitie kedy pri uvádzaní vzťažnej vety namiesto keď (s. 36 a inde) a iné. Problematické je aj písanie veľkých písmen: Tatárske vojsko namiesto tatárske alebo mongolské (s. 57), Meršeovská namiesto meršeovská polovica (s. 197), kostol sv. Martina Vyznávača (s. 59) namiesto Kostol sv. Martina, vyznávača – veľké písmeno označuje vlastné meno vo funkcii prídomku či protopriezviska, ale v prípade svätca ide o jeho „kategóriu", teda či je mučeník, rehoľník, biskup, učiteľ cirkvi a podobne.

Napriek všetkým mojim pripomienkam recenzovaná publikácia predstavuje vydarený náčrt dejín jednej vetvy významného rodu, ktorý ovplyvňoval dejiny východného Slovenska a v istých obdobiach celého Uhorska. Autor presvedčivo ukázal, že pod-

robným výskumom stredovekého rodu (či jeho vetvy) možno významne prispieť k poznaniu regionálnych dejín, ako aj na konkrétnych príkladoch predstaviť uplatňovanie rôznych odvetví uhorského práva v stredoveku. V neposlednom rade je výsledkom takého detailného výskumu objasnenie nevyriešených otázok, ku ktorým patrí spomenutá identifikácia dvoch drienovských hradov. Na tomto mieste mi neostáva iné, len držať autorovi palce, aby ho rozsiahlosť problematiky nepohltila, lebo úloha, na ktorú sa podujal, je nad sily jedného človeka.

Mária Feješová
Štátny archív v Bratislave, pracovisko Archív Modra

KAMENEC, Ivan – MICHELA, Miroslav. ***Rozhovor s dejinami. Ivan Kamenec o cestách slovenskej histórie s Miroslavom Michelom.*** **Bratislava : HADART, 2019, 156 s., ISBN 978-80-99941-00-8.**

Nové vydavateľstvo HADART Publishing, s. r. o., debutuje na slovenskom trhu so zaujímavou knižnou novinkou. Dvaja historici zo Slovenskej akadémie vied, medzi ktorými je rozdiel 40 rokov životných skúseností, viedli spoločné rozhovory a nakoniec ich pretavili do hmotnej podoby. Miroslav Michela (*1978) v pozícii autora otázok a Ivan Kamenec (*1938) v úlohe rozprávača. Oboch autorov spája nielen pracovisko a profesia, ale aj vedecké zameranie na dejiny 20. storočia.

Ivana Kamenca azda netreba nikomu predstavovať. A tak len pripomeniem, že je osobnosťou slovenskej historickej vedy a stále aktívnym autorom historickej esejistiky, ktorú produkuje a pravidelne publikuje na stránkach mienkotvorných denníkov. Aj z tohto dôvodu má *Rozhovor s dejinami* potenciál osloviť oveľa širšie publikum, ako je uzavretá skupina historikov či archivárov.

Kniha je rozdelená do 15 chronologických okruhov. Ivan Kamenec púšťa čitateľa do svojho súkromia, opisuje detstvo, keď sa ako malý chlapec musel s celou rodinou skrývať v kopcoch pred nemeckou armádou. To v ňom samozrejme zanechalo hlbokú stopu a aj to bol jeden z dôvodov, prečo sa neskôr venoval dejinám vojnového Slovenského štátu. I v ďalších kapitolách nás Kamenec, za asistencie Michelu, sprevádza svojím životom. Najskôr študijným, neskôr vojenským a pracovným. Je sympatické, že Kamenec sa neupína len na seba, svoje pocity, zásluhy či zlyhania, ale spomína množstvo tvárí (prevažne) slovenskej historiografie, ktoré vstupovali a odchádzali z jeho života. Ako to už býva, niektorí zanechali v jeho živote výraznú stopu, iné stretnutia mali len epizódny charakter. Tu by som chcel zároveň oceniť, že autori v poznámkach pod čiarou prinášajú stručné medailóny osôb, ktoré Kamenec spomína. Knižku tak príjemne „zaľudnili“ a čitateľ získa lepší prehľad o historických a vedeckých (aj pseudovedeckých) elitách druhej polovice 20. storočia. Neboli však celkom dôslední. Chýba napríklad medailónik Jozefa Chreňa (*1927), ktorého spomínajú na strane 55. Chreňo pritom ako náčelník Slovenskej archívnej správy či člen predsedníctva Slovenského výboru pre dejiny protifašistického odboja určite nebol nevýznamnou postavou.

Spomienky a názory Ivana Kamenca, aj keď sú do značnej miery subjektívne, sú veľmi podnetné a inšpiratívne. Čitateľ sa dozvie viac o práci historika, o tom, ako sa kreovali oddelenia na Historickom ústave SAV, akí historici museli svoje pozície z ideologických dôvodov opustiť a ktorí dostali zákaz

publikovať. Čitateľa vťahuje i do osobných vzťahov a sporov, ktoré mali dosah na vzájomnú spoluprácu vtedy úzkeho kolektívu profesionálnych historikov. Aj Kamencov odborný rast bol v období normalizácie pribrzdený. Svoju dizertáciu o holokauste na Slovensku nemohol nikde publikovať a začal si hľadať nové témy. Po roku 1989 sa situácia zmenila, Kamenec si mohol zrazu vyberať, ktoré vydavateľstvo uprednostní a celkom sa zmenila i jeho pozícia. Keďže sa však venoval obdobiu, ktoré sa začalo prehodnocovať (vedecky, politicky, ideologicky), jeho práce vzbudili nielen pozitívny ohlas a reakcie, ale tiež nenávisť a iracionálnu kritiku. Svedectvom ľudskej zloby sú v knihe publikované kópie listov. Nenávistné a vulgárne útoky, tých si Ivan Kamenec „užil", bohužiaľ, viac než dosť. I to je však cenné svedectvo o tom, aké protichodné emócie vzbudzuje práca historika. O tom, že historikove interpretácie faktov môžu byť nielen odmietané, ale vzbudzujú v ľuďoch agresivitu, zbabelosť, pocit zakročiť proti šíreniu názoru niekoho druhého.

Recenzovaná kniha je však, podľa môjho názoru, najmä svedectvom pre ľudí, ktorí sa chcú zaoberať dejinami historiografie, u nás stále veľmi málo reflektovanej. Samozrejme *Rozhovor s dejinami* neponúka vyčerpávajúce analýzy, môže byť však podnetom či doplnkovým prameňom pre prácu historikov. Oceniť treba aj prácu Miroslava Michelu, ktorý nás rozhovorom nerušene sprevádza. Čitateľ má niekedy pocit, že tam vlastne ani nie je, no vhodne zvolenými otázkami rozvíja Kamencove rozprávanie. Na druhej strane mám pochybnosti, či sa nedalo z Kamencových bohatých skúseností a znalostí vyťažiť trošku viac? Samozrejme nie je to objektívna kritika, skôr len poznámka, pretože je vždy len na osobnej vôli človeka, aké hlboké svedectvo chce podať.

Musím však vytknúť niektoré, miestami duplicitné informácie. Napríklad osobnému sporu s Jozefom Jablonickým sa autori venujú na strane 94 aj na stranách 119 – 120. Pri takomto rozsahu publikácie by sa to nemuselo stávať. Text je občas sprevádzaný aj chybičkami či nepresnosťami. Napríklad v poznámke pod čiarou na strane 57 sa správne spomína, že Ľudovít Holotík umrel v roku 1985, no na strane 97 sa v texte nesprávne uvádza, že tragicky zomrel v roku 1984.

Záverom by som chcel dodať, že vydanie tohto diela ma potešilo a verím, že vzbudí pozornosť a záujem o diskusiu. Ja osobne som so záujmom čítal napríklad aj Kamencove skúsenosti a dojmy práve v súvislosti s osobou Ľ. Holotíka, ktorý bol riaditeľom Historického ústavu SAV a až do roku 1968 mal silnú politickú pozíciu. Kamenec ho hodnotí vcelku pozitívne, uvádza napríklad, že: *„Do ústavu pritiahol ľudí podľa ich odborných schopností a nie podľa vtedy platných ideologických kritérií"*. Myslím, že s týmto názorom možno súhlasiť, avšak Holotík v svedectvách ľudí a archívnych dokumentov vyznieva aj ako človek pracujúci spôsobmi, definujúcimi aroganciu moci. V archívnom fonde *Pôdohospodársky archív (1930) 1948 – 1956* (uložený je v Slovenskom národnom archíve) som narazil na správu, v ktorej sa riaditeľ archívu Július Barták sťažuje na Holotíkove spôsoby. Ich vzájomný spor sa týkal angažovania Jozefa Watzku, ktorého Holotík (pod vplyvom Pavla Horvátha) chcel získať do akadémie. Barták uviedol, že sa mu vyhráža sťažnosťou na ústrednom výbore strany, a že už viac nemieni znášať útoky voči svojej osobe. Táto moja vsuvka, opäť, nie je žiadnou kritikou, zase len poznámkou, ako možno rozvíjať myšlienky obsiahnuté v *Rozhovore s dejinami*.

Úplne nakoniec chcem pogratulovať vydavateľstvu HADART Publishing, s. r. o., k vydarenému dielu a verím, že aj ďalšie ich počiny budú rovnako kvalitné a úspešné ako táto kniha.

Štefan Hrivňák
Archív mesta Bratislavy

MAJTÁN, Milan. *Naše priezviská*. Bratislava: Veda, 2018, 195 s., ISBN 978-80-224-1646-7.

Publikácia vyšla ako druhé vydanie v roku úmrtia autora, významného slovenského jazykovedca Milana Majtána. Obsahuje päť hlavných kapitol s podkapitolami, ktoré sa venujú najmä jazykovej a gramatickej stránke priezvisk, ich motivácii, jazykovej výstavbe, príbehom spojeným s niektorými priezviskami, priezviskám doloženým v novoveku v Turzovke a genealógii. Na konci je zoznam autorových vlastných prác k problematike a odborná onomastická literatúra ďalších autorov. Index priezvisk zaradený na záver knihy umožňuje rýchlu orientáciu používateľa, ktorý má záujem získať informáciu iba o svojom priezvisku. Dielo je určené predovšetkým laickej verejnosti a neobsahuje poznámky pod čiarou.

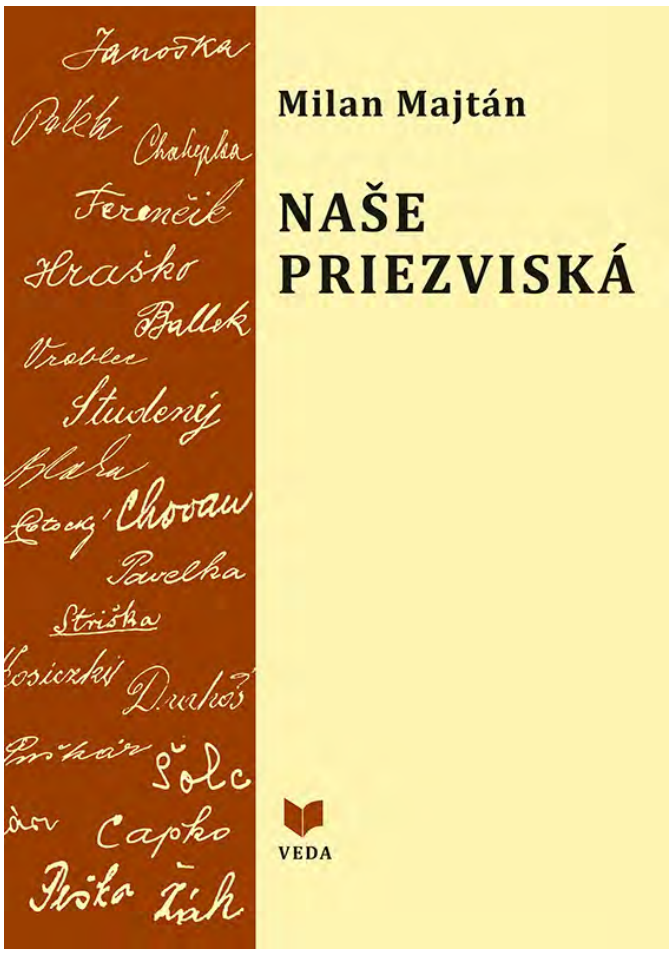
V zozname odbornej onomastickej literatúry absentujú práce historikov, ktorí sa venovali vývinu osobných mien a priezvisk (napríklad zborník

príspevkov *Najstaršie rody na Slovensku* od zostavovateľky Kataríny Štulrajterovej z roku 1994 alebo dizertačná práca autorky tejto recenzie *Najstaršie uhorské osobné mená a pomenovacia prax na Slovensku v 13. – 14. storočí* z roku 2010). Tieto práce by mohli doplniť pomerne stručný historický úvod nazvaný *Ako vznikali slovenské priezviská*. Ako prvá je zaradená podkapitola o priezviskách z krstných mien, ktorá je doplnená o priezviská podľa slovotvorných koncoviek. V prípade domácich podôb mena Benedikt, ktoré podľa autora vznikli do konca 13. storočia (s. 12), nie všetky autorom vymenované podoby vieme spoľahlivo doložiť. Týka sa to mien Beňadik či Beňad. Benedik je doložený v tvaroch *Beneduc, Beneduch*, v ktorých sa môže skrývať aj Beňadik, ale s istotou to nevieme. Podobne Beňad v tvaroch *Bened, Benud* (výskyt v slovníku Katalin Fehértoi *Árpád-kori személynévtár*, Budapešť 2004). Mená Beňadik či Beňad ako formy zdomácnenia mena Benedikt mohli vzniknúť až po 13. storočí. V prípade mena Štefan (s. 14) treba podotknúť, že stará slovenská podoba znela Ščepan alebo Ščepán, tak ako sa nám zachovala v stredovekých zápisoch *Chepan*. Meno Mojš (s. 20), ktoré je v stredovekom Uhorsku pomerne početne doložené, má iste viac etymológií ako len skrátený tvar slovenského Mojtech, môže sa v ňom skrývať aj Mojžiš.

Podrobne sú rozpracované i priezviská podľa zamestnania, príbuzenských vzťahov, spoločenského zaradenia, pôvodu (z obyvateľských, etnických či národných mien, toponým) či vlastností. V kapitole *Príbehy a súvislosti priezvisk* autor rozoberá niektoré konkrétne novoveké doklady o používaní prímení a zaoberá sa etymológiou niektorých priezvisk. Pôvod niektorých je zrejmý, iné sú na prvý pohľad nezrozumiteľné, pretože vznikli zo zaniknutých zdomácnených tvarov krstných mien alebo zo slov archaickej lexiky. K osobnému menu Václav (s. 56) treba doplniť, že aj v slovenčine malo paralelu v stredovekom osobnom mene Venceslav. Priezvisko Bača sa mohlo vyvinúť nielen v súvislosti s valašskou kolonizáciou (s. 74), ale aj z pomerne frekventovaného slovenského osobného mena v 11. – 13. storočí.

Ku kapitole *Z turzovských priezvisk* chýba aspoň krátky metodologický úvod o dôvodoch autorovho zacielenia na Turzovku a o prameňoch, z ktorých čerpal, zvlášť v prípade, že publikácia neobsahuje zoznam použitej literatúry a prameňov. Kapitola je abecedným zoznamom priezvisk typických pre Turzovku a kysucký región.

V kapitole *Priezviská a genealógia* sa v úvodných riadkoch nachádza mylná inštrukcia pre laických záujemcov o genealógiu svojej rodiny o tom,

že štátne matriky od roku 1895 sa nachádzajú na matričných úradoch. Informácia autora asi pochádza z prvého vydania publikácie v roku 2015, ale vtedy už boli štátne matriky do roku 1906 uložené v štátnych archívoch. Takisto terminológia okresný a oblastný archív sa nepoužíva od roku 2003. Do tejto kapitoly autor zaradil priezviská, ktorých vývin a etymológiu možno odhaliť až po historickom výskume v matrikách či iných archívnych dokumentoch (Ruttkay, Ostrolucký, Ružanský, Borovský, Medňanský a iné).

V porovnaní s publikáciou Dobroslavy Moldánovej *Naše příjmení* (Praha, 2015), ktorá obsahuje úvodnú 25-stranovú kapitolu a slovníkovú časť, je práca M. Majtána koncipovaná s väčším dôrazom na jazykovednú stránku priezvisk. Nevýhodou absencie slovníkovej koncepcie u M. Majtána je, že výklad o niektorých priezviskách sa opakuje na viacerých miestach, niekedy podaný z iného aspektu. Napriek tomu je recenzovaná práca vhodnou pomôckou, ktorá nielen laického čitateľa zasvätí do pôvodu a motivácií vzniku slovenských priezvisk a fundovane mu pomôže sa v nich zorientovať.

Mária Feješová
Štátny archív v Bratislave, pracovisko Archív Modra

DO VAŠEJ KNIŽNICE ANOTÁCIE

ŽAŽOVÁ, Henrieta (ed.). *Magni animi ac scientiae viro... K životnému jubileu profesora Jozefa Šimončiča.* Trnava: Ústav dejín Trnavskej univerzity v Trnave, 2018, 431 s., ISBN 978-80-568-0180-2.

Anotovaná kniha je venovaná vzácnemu človeku, ktorý svoj život zasvätil archívnictvu a histórii. Profesor Jozef Šimončič oslávil v minulom roku krásnych 90 rokov a pri príležitosti tohto okrúhleho jubilea bolo v Trnave zorganizované na jeho počesť kolokvium, o ktorom sme sa mohli dozvedieť viac aj na stránkach Fóra archivárov (Fórum archivárov, č. 2/2018, s. 48 – 49). Dnes už môžeme držať v rukách publikáciu, v ktorej sú zhmotnené príhovory a spomienky, prednesené na tomto podujatí, ako aj štúdie profesorových kolegov a študentov.

Kniha je rozdelená na dve časti – I. príhovory a spomienky; II. štúdie a články. Úvod patrí editorke H. Žažovej. Predstavila v ňom komplexne osobnosť profesora Šimončiča ako archivára, historika, vysokoškolského pedagóga, milovníka Trnavy, človeka, rozvíjajúceho tvrdou prácou a vysokou odbornosťou oblasti, v ktorých pôsobil.

V prvej časti publikácie sú zachytené príhovory spolupracovníkov, ako aj bývalých študentov profesora Šimončiča, či predstaviteľov inštitúcií, v ktorých dlhé roky pracoval alebo je dodnes ich členom. V poradí, ako sú uverejnené, ide o príhovory: Mareka Šmida (rektor TU), Pavla Tomašoviča (hovorca mesta Trnava), Juraja Roháča (Katedra archívnictva a PVH na FiF Univerzity Komenského v Bratislave), Vladimíra Rábika (vedúci Katedry histórie FiF TU v Trnave), Mariána Manáka (riaditeľ Ústavu dejín TU v Trnave), Ladislava Csontosa (zodpovedný redaktor časopisu Viera a život), Jaroslava Nemeša (absolvent 1. ročníka odboru história na TU), Petra Horvátha (bývalý pracovník Západoslovenského múzea v Trnave), Júlie Ragačovej (riaditeľka Štátneho archívu v Trnave), Rastislava Kožiaka (predseda SHS pri SAV), Martiny Orosovej (predsedníčka Spoločnosti slovenských archivárov), Milana Katuninca (dekan FiF TU), Alžbety Hološovej (bývala pracovníčka ŠA TT a Ústavu dejín TU), Anny Kumičíkovej (bývalá pracovníčka ŠA TT) a Juraja Gembického (kampanológ a profesorov diplomant). Z ich príhovorov sa môžeme dozvedieť nielen všeobecne známe fakty o jubilantovi, ale tiež mnohé detaily z jeho života, dotvárajúce mozaiku jeho osobnosti. Na záver prvej časti sú zaradené dve prílohy, a to výroky profesora Šimončiča zapísané študentmi počas jeho prednášok a slávnostná listina pre profesora vydaná pri príležitosti jeho jubilea „košickou“ skupinou jeho žiakov.

Druhú časť publikácie tvorí 16 štúdií na rôzne témy, napísaných najmä profesorovými žiakmi. Zuzana Droběnová sa venovala životným osudom švédskej kráľovnej Kristíny Augusty od jej narodenia, cez korunováciu a nástup na trón po smrti otca Gustáva II. Adolfa až po jej abdikáciu v prospech bratanca Karola Gustáva a odchod do Ríma. Hodnotila ju ako ženu, ktorá sa chcela vzoprieť stereotypu svojej doby a dokázať, že pohlavie nerozhoduje pri určovaní našich schopností. Václav Bartůšek pátral po študentoch zo Slovenska v Českých krajinách v rokoch 1556 – 1778. Vďaka štúdiu zachovaných školských matrík jezuitských a piaristických gymnázií a univerzít zistil, že z Uhorska prichádzali študenti hlavne z miest, kde pôsobili gymnáziá, výnimku tvoril Holíč, ktorý si nachádzal svoje vzdelanostné zázemie skôr v Strážnici ako v neďalekej Skalici. Škoda je, že prácne nazhromaždené údaje o počtoch študentov v jednotlivých lokalitách nezachytil v tabuľke, čo by ich sprehľadnilo.

Ivana Kvetánová zamerala svoju pozornosť na pramene k dejinám františkánskeho Kostola sv. Kataríny pri Dechticiach v Centrálnom františkánskom archíve v Ríme. Priblížila tri tematické okruhy: okolnosti vzniku kláštora, mobiliár prevezený do Sládkovičova po jeho zrušení a vykradnutie krýpt v roku 1795. Keďže zmienky o kláštore sú známe aj z iných zdrojov, pramene z rímskeho archívu majú skôr potvrdzujúci charakter. Martina Snaková analyzovala archívne pramene k dejinám rehole sv. Františka na území Šarišskej stolice. Uviedla, kde sú pramene k predmetnej téme uložené a následne ich charakterizovala po obsahovej stránke. Bližšie sa zamerala na pramene k dejinám františkánskych konventov v Nižnej Šebastovej a Prešove. Juraj Spiritza vo svojom príspevku priniesol nové poznatky o živote nemeckého zvonolejára Joachima Hannibala Brorsa, pôsobiaceho v roku 1691 v Levoči, pre ktorú ulial zvon dodnes umiestnený v levočskej kampanile. Skorigoval niektoré mylné názory o jeho živote, s ktorými sa môžeme stretnúť v doteraz vydanej literatúre.

Lucia Duchoňová sa venovala výskumu dejín Veľkých a Malých Brestovian do konca 18. storočia. Svoju štúdiu nazvala *Obec Veľké a Malé Brestovany v archívnych dokumentoch do konca 18. storočia*, vyvolávajúc v čitateľovi dojem, že išlo o jednu spojenú obec,

čo však v sledovanom období neplatilo. Sústredila sa na rozsah chotárnych hraníc oboch obcí, ako aj rozdiely vo vlastníckych vzťahoch. Nepovšimnuté ostali hospodárske a sociálne pomery, pre rekonštrukciu ktorých je minimálne pre 18. storočie dostatok prameňov. Zuzana Lopatková sa zamerala na hospodárske a sociálne pomery na Smolenickom panstve v prvej tretine 18. storočia. V úvode štúdie čitateľa voviedla do situácie, v ktorej sa panstvo na začiatku skúmaného obdobia nachádzalo (situácia na panstve počas Rákociho povstania; majetkové pomery) a následne na základe daňových súpisov z rokov 1711, 1715, 1720 a urbárov z rokov 1719 a 1728 sledovala sociálne rozvrstvenie obyvateľov jednotlivých lokalít panstva, rozsah pôdy, povinnosti voči zemepánovi, príjmy z panských podnikov a pod.

Cieľom štúdie dvojice autorov Štefan Hrivňák – Henrieta Žažová bolo poukázať na možnosti a konkrétne prípady aplikácie sfragistického výskumu pri vysvetľovaní určitých špecifických javov v regionálnych dejinách, a to konkrétne na príkladoch Dubovej, Dolných Rišňoviec a Lehoty pri Nitre. V prípade Dubovej sa podarilo objaviť staršiu obecnú pečať než je dodnes známa v literatúre. V Dolných Rišňovciach v istom období používali na pečatenie svojich písomností šľachtické pečate, ich majiteľov však nebolo doteraz možné identifikovať. Išlo však o zaujímavú a nezvyčajnú prax tamojšej samosprávy. Pri Lehote pri Nitre autori vyvrátili mylný názor o existencii Kostola sv. Jána Krstiteľa v obci.

Katarína Karabová sa v štúdii *História ukrytá vo veršoch* venovala historickej tvorbe na Trnavskej univerzite (1635 – 1777) s osobitným zreteľom na život a dielo Ladislava Turóciho (1682 – 1765) a básnickú tvorbu Františka Babaia. Analyzovala obsahovú náplň Babaiovho diela *Uhorskí králi, ich genealógia, ako aj preslávne činy a osudy*, ktoré je prebásnením jednej z Turóciho prác. Erika Juríková vo svojom príspevku rozobrala obsah štúdie Kornela Hidesyho, ktorá bola vydaná ako súčasť výročnej správy trnavského gymnázia v roku 1857. Hidesy, učiteľ latinského jazyka, v nej reagoval na ústup latinčiny z verejného života. Argumentoval tým, že latinčina je jazykom spájajúcim národy multietnického Uhorska, pre študentov bola rovnako náročná, lebo sa ju učili od základov a pri zavádzaní maďarčiny boli zvýhodňovaní tí, pre ktorých bola maďarčina materinským jazykom. V jeho práci môžeme vidieť nielen odraz vtedajšej politickej situácie, ale i vysokú úroveň trnavského gymnázia a jeho profesorov.

Demografická štúdia Miriam Pociskovej sledovala populačný vývoj Trnavy v rokoch 1805 – 1890 na základe uskutočnených sčítaní obyvateľstva. Okrem intenzity rastu populácie, či zvyšovania počtu domov, autorka skúmala aj náboženskú skladbu obyvateľstva, štruktúru domácností, zloženie populácie podľa pohlavia, veku a rodinného stavu, či charakter sobášnosti, úmrtnosti a pôrodnosti. Zuzana Kollárová sa venovala dejinám klimatických kúpeľov Štrbské Pleso od roku 1885 až do súčasnosti. Sústredila sa na výstavbu Grand Hotela (dokončený v roku 1906), zmeny po vzniku ČSR, keď nastala národnostná obmena klientely a sanatóriá s rekreačným charakterom sa menili na špecializované zdravotnícke zariadenia. Všímala si stavebné aktivity v kúpeľoch, vývoj návštevnosti, či uskutočňovanie rôznych podujatí. Adriana Švecová priblížila fungovanie Okresnej starostlivosti o mládež (ďalej OSM) ako primárneho orgánu starostlivosti o sociálne slabé, zdravotne a duševne hendikepované deti. Objasnila štruktúru inštitúcií starajúcich sa o deti a mládež a ich kompetencie pred a po vzniku OSM. Následne plynulo prešla k procesu a podmienkam zriaďovania OSM, ktoré boli do roku 1931 dobudované v každom okrese Slovenska. Po objasnení organizačnej štruktúry OSM opísala konkrétnu činnosť OSM v Hlohovci v rokoch 1931 – 1939. Tá sa zameriavala na materiálne zabezpečenie a právnu ochranu záujmov, majetku a práv dieťaťa.

Nasledujúce dva príspevky boli venované dvom popredným osobnostiam katolíckej cirkvi a ich pôsobeniu v biskupských úradoch. Jaroslav Coranič sledoval životné osudy Pavla Petra Gojdiča a jeho aktivity vo funkcii prešovského apoštolského administrátora, zahŕňajúce o. i. zriadenie ústavu Petra, založenie Biskupského redakčného spolku, rozvoj cirkevného spevu, obnovu chrámov v biskupstve. Keďže bol biskup Gojdič ochrancom rusínskej menšiny, jej jazyka, školstva a kultúry, čo mu bolo vyčítané s ohľadom na veriacich slovenskej národnosti, rástla po roku 1939 voči nemu nedôvera v slovenských politických kruhoch. Pre mnohé obvinenia sa rozhodol v roku 1940 na svoj úrad abdikovať, čomu Svätá stolica vyhovela. Po odvolaní z funkcie prešovského administrátora ho však súčasne vyhlásila za šiesteho sídelného prešovského biskupa. Osobnosť biskupa Pavla Jantauscha priblížil Rastislav Karaba. Ozrejmil okolnosti jeho vymenovania za trnavského apoštolského administrátora v roku 1922, ako aj situáciu v biskupstve po vzniku republiky. V novom štáte bol nedostatok kňazov a štát siahol na právo cirkví na vlastné školstvo poštátnením stredných cirkevných škôl. Autor zdôraznil podiel biskupa na otvorení bohosloveckej fakulty na Slovensku a poukázal na aktivity pri obrane katolíckych škôl, práci s mládežou, usádzaní saleziánov v obvode biskupstva i budovaní nových farností.

Posledná štúdia z pera Martina Gareka sa zamerala na situáciu v oblasti kultúry na hornej Orave v rokoch 1939 – 1945. Práve prostredníctvom kultúry sa kompetentné úrady snažili o opätovnú reslovakizáciu obyvateľstva prinavrátených území, ktoré počas pripojenia k Poľsku bolo vystavené tvrdej polonizácii. Hlavnými nositeľmi kultúry sa stali učitelia a medzi najdôležitejšie úlohy na tomto poli patrilo zabezpečenie slovenských učebníc a kníh pre miestne školy a knižnice.

V závere publikácie sa nachádza podrobná personálna bibliografia profesora Šimončiča z rokov 1962 – 2018, ktorú zostavila Miriam Pocisková a obsahuje obdivuhodných cca 850 bibliografických záznamov, dokladajúcich jeho mimoriadne bohatú publikačnú činnosť. Prostredníctvom obrazovej prílohy môžeme zasa vidieť jubilanta v rôznych životných situáciách.

Anotovaná práca nám prostredníctvom prvej časti príhovorov a spomienok približuje osobnosť profesora Šimončiča po všetkých jeho stránkach, po ich prečítaní sa nám stáva akýmsi bližším. Cez štúdie a príspevky jeho študentov zasa môžeme vidieť jeho odkaz, zhmotnený v ich prácach.

Ivana Červenková
Slovenský národný archív

PETRÁŠ, Stanislav. *Ružová grófka a jej svet. Neobyčajný príbeh nezvyčajnej šľachtičnej.* Dolná Krupá: Občianske združenie Korompa, 2018, 261 s., ISBN 978-80-973005-3-1.

V roku 2010 publikoval Stanislav Petráš knihu *Ružová grófka a jej svet. Príbeh zakladateľky prvého rozária na Slovensku,* v ktorej opisuje Máriu Henrietu Chotekovú len v období existencie ružovej záhrady. Po niekoľkých rokoch ďalšieho bádania vydal autor novú rozšírenú verziu, ktorá zásadným spôsobom mení pohľad na grófku Chotekovú, pretože si všíma aj jej mladosť a vzťahy s rodinou. Musíme konštatovať, že i keď je autor „iba" amatérsky historik, výskumu miestnych dejín a propagovaniu kultúrneho dedičstva sa dlhodobo venuje a odzrkadľuje sa to i na kvalite jeho diela. Okrem množstva literatúry citoval aj pramene z viacerých slovenských a českých archívov a využil tiež rôzne zahraničné webové portály knižníc a archívov. Publikácia je doplnená o množstvo fotografií dokumentujúcich nielen život Henriety Chotekovej, ale i obce Dolná Krupá. Okrem toho atmosféru rozária dopĺňajú obrázky ruží rozličných farieb a druhov. Treba vyzdvihnúť, že sa v knihe nachádzajú aj ukážky korešpondencie, úryvky z vtedajšej tlače, mapy a tabuľky, ktoré čitateľa vedia vrátiť v čase a umožnia mu viac precítiť dobového ducha.

Kaštieľ v Dolnej Krupej. Foto: Michaela Weinštuková.

Kniha je rozdelená do siedmych hlavných kapitol. Úvodná kapitola je venovaná vývoju historického bádania o živote Henriety Chotekovej a ako ju priatelia ruží z Nemecka vytiahli z dejín a vyvolali záujem o jej osobu a sídlo v Dolnej Krupej.

Ďalšie dve kapitoly opisujú jej život z chronologického hľadiska. Jedna kapitola je venovaná mladosti a životu vo Viedni v 80-tych a 90-tych rokoch 19. storočia, keď sa pohybovala vo vysokej spoločnosti. Ako mladá rozvinula svoj herecký talent a vystupovala v mnohých divadelných hrách. Okrem toho sa umelecky prejavovala i v písaní básní. Ďalšia kapitola s názvom *Viera a dobročinnosť* odkrýva grófkine charitatívne aktivity. Organizovala kurzy laickej katechézy a angažovala sa aj v rôznych spolkoch katolíckej mládeže. Okrem toho sa tiež kontaktovala s predstaviteľmi kresťansko-socialistického tábora.

Najvýznamnejšie počiny a aktivity opisujú nasledujúce tri kapitoly: *Grófkin svet*, *Najväčšia európska ružiarka* a *Rozárium a ružové škôlky*. Ako už z názvov kapitol vyplýva, veľkú časť svojho života zasvätila grófka Choteková práve ružiam. Najskôr ruže zhromažďovala len pre potešenie, ale časom jej koníček prerástol do vášne a chcela vybudovať zbierku všetkých známych ruží. Vyznamenala sa záchranou odrôd po najväčšom uhorskom šľachtiteľovi ruží Rudolfovi Geschwindovi. Vybudovala nádherné rozárium, ktoré však na svoje fungovanie potrebovalo veľa financií a tie zháňala predajom ruží. Bola to práve ona, kto sa postaral o väčšiu publicitu kaštieľa a Dolnej Krupej.

Posledná kapitola mapuje záverečnú fázu jej života a odkaz, ktorý po sebe zanechala. Na staré kolená bola známa ako Dušenka, pretože každého, koho stretla, oslovovala „Duša Dušenka“ a nakoniec jej toto meno ostalo. Nikdy sa nezbavila staromilských spôsobov z čias monarchie, keďže sa nechala titulovať „osvietená pani grófka“ a bozkávať pri tom ruku. Druhú svetovú vojnu prežívala už ako 80-ročná stále vo svojom kaštieli, avšak posledné mesiace svojho života musela dožiť v opatere rádových sestier v dolnokrupskom kláštore, kde v roku 1946 zomrela.

Kniha sleduje osud rozária nielen od jeho vzniku až po zánik, ale opisuje aj situáciu pred jeho vybudovaním. Autor píše o pestovaní ruží v okolí kaštieľa v 19. storočí, o tom, ako vyzeral život v Dolnej Krupej začiatkom 20. storočia i o samotnom založení a fungovaní rozária. Tiež sa tu stretávame s menami rôznych významných európskych pestovateľov ruží, ktorí nejakým spôsobom ovplyvnili aj grófku Chotekovú.

Napriek tomu, že sa nenašlo príliš veľa archívnych dokumentov vytvorených priamo Henrietou Chotekovou, autor aj z toho mála dokázal zrekonštruovať slušný životopis. Mal k dispozícii iba niekoľko listov, ktoré napísala priateľom a pár fotografií. Nezachovali sa žiadne listy adresované jej, nijaké jej denníky či iné relevantné písomnosti. Najvýznamnejším prameňom boli v tomto prípade zmienky v dobovej tlači. No i napriek tomu kniha podáva vyčerpávajúci obraz o tejto zaujímavej šľachtičnej a jej svete ruží.

Michaela Weinštuková
Slovenský národný archív

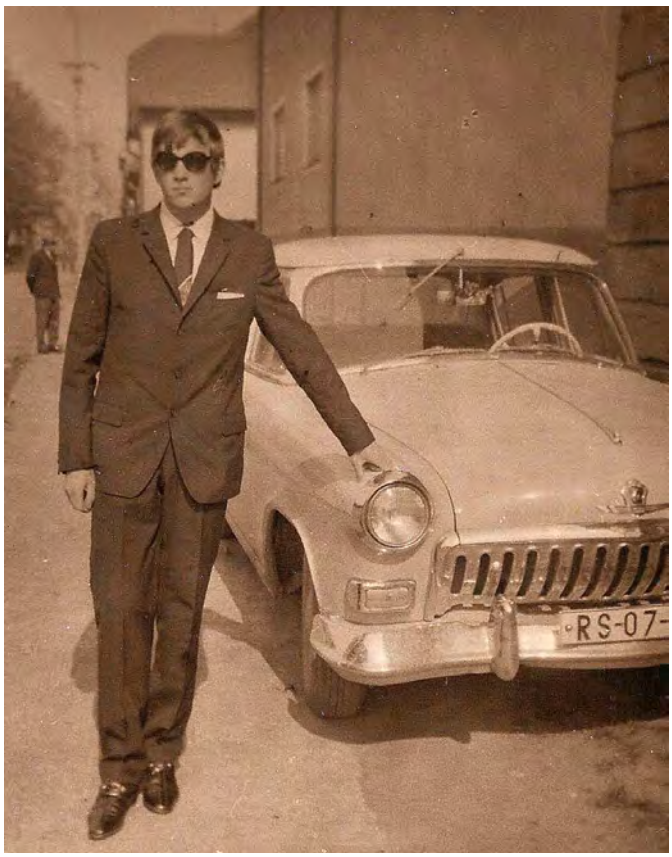
Naši jubilanti

SPRÁVNY HISTORIK SPRÁVY OSLAVUJE – ALEBO NOMEN OMEN...

Ak by som mal povedať prvé tri veci, ktoré mi pri vyslovení mena Leon Sokolovský napadnú, tak by to boli asi autorita, cit pre povinnosť a korene.

Ten pocit autority som mal už pri mojom prvom stretnutí s ním v júni 1990 na prijímacích pohovoroch na vytúžené štúdium histórie a archívnictva na FiF UK. Počas ústnej časti ma skúšali štyria, no jeden z nich bol vysoký, energický, v elegantnom obleku a jeho silný hlas ovládal celý priestor kabinetu. On držal v rukách moje „papiere" a udával tón skúške. Riadne ma vyobracal z histórie a dokonca i z latinčiny. Autoritu či rešpekt vzbudzoval neskôr aj u mojich spolužiakov (ale ako som sa dozvedel, taktiež u mojich predchodcov či nasledovníkov sediacich v laviciach povestnej 427-čky). Na jeho dejiny správy sme sa vždy učili najpoctivejšie. Báli sme sa totiž jeho nárokov. A dodnes sa nielen študenti—archivári, ale aj historici „drvia" pred skúškou uňho o čosi viac než u iných učiteľov.

Jeho cit pre povinnosť sa stal, našťastie, osudným aj mne samému. Počas štúdia na Univerzite Komenského som sa totiž prihlásil na paralelné štúdium vo Viedni, ktoré vybavil Leon Sokolovský pre našich študentov v ponovembrovej eufórii počas svojej stáže u rakúskych kolegov. Po prvom viedenskom semestri som už mal oxeroxované haldy literatúry a keďže v Bratislave sme boli vynikajúci kolektív študákov, tak som sa chcel vrátiť. Keď som svoje rozhodnutie nesmelo oznámil vtedajšiemu odbornému asistentovi L. Sokolovskému, tak som od neho dostal riadny „pucung" a prednášku o povinnostiach a záväzkoch voči katedre, univerzite a Slovensku. Prísny ale nebol len na druhých. Nuž, stará škola – vždy bol pripravený na porady, vždy prišiel skôr než ja alebo iní. Organizoval, plánoval, stanovoval termíny a kontroloval ich. Bez jeho neustáleho „tlačenia" by nevznikla Katedra archívnictva a pomocných vied historických, nemala by tak prepracovaný študijný plán, nebol by prvým nositeľom grantu APVT (dnes APVV) na našej fakulte. Každý, kto ho zažil na konferenciách,

Za poskytnutie fotografie ďakujem Andrei Halásovej.

v komisiách, redakčných radách potvrdí jeho ťah na bránu (mladí by ho dnes nazvali „hardworker"). Naposledy toto leto organizoval testovanie svojich študentov z nemocničnej jednotky intenzívnej starostlivosti. Čo k tomu dodať...

A do tretice – korene. Kto ho dlhšie pozná, tak potvrdí, že sa rád vracia v mysli či v realite do rodného kraja. Do Kokavy, kde sa pred 70 rokmi narodil, aj do Rimavskej Soboty, kam sa jeho rodina o 12 rokov neskôr presťahovala. Na sponzoroch jeho monografií vidieť, že tam má i po desaťročiach života v hlavnom meste dobrých známych, priateľov a podporovateľov. Teší sa na folklórny festival Koliesko v rodnej Kokave, čas od času chodieva prevetrať jednoizbový byt v Rimavskej Sobote, dokonca (dúfam, že) žartom vravieva, že tam už má predplatený „dlhodobý pobyt". Rodnému kraju venoval svoju prvú monografiu Stručné dejiny Malohontu do roku 1803 (vyšla 1997), ďalšia sa týkala dejín správy a archontológie (Funkcionári Malohontského dištriktu 1688 – 1702, 2012) a najnovšie je zostavovateľom 760-stranovej vlastivednej monografie Kokava nad Rimavicou (2018). Stále razí teóriu, že máme písať najmä pre „našich ľudí" po slovensky, v čom sa úplne nezhodujeme. Ale aj o tom je veľkosť človeka – ak-

ceptovať názory druhých. Pamätám si, ako som raz ako mladý elév na zasadnutí katedry protirečil jeho žiadosti, aby som napísal skriptá. Urobil som to mojím typickým štýlom slona v porceláne, keď som vyhŕkol, že „veď ani vy ste ešte svoje skriptá nenapísali“. Všetci prítomní zmrzli s hrôzou v očiach, čo sa so mnou stane. Ale nestalo sa nič. Lebo prísnosť sa môže snúbiť so spravodlivosťou...

Človek sa vekom (a často aj vonkajšími okolnosťami) mení. A tak ten malý chlapec z Kokavy mal určite iné sny ako mládenec, čo si preberal diplom z univerzity. Čerstvý asistent v 70. rokoch bol iste iný ako docent v 90. rokoch, či dlhoročný vedúci katedry založenej v roku 2000. Ale niečo majú predsa len spoločné. Keď sa tak človek pozerá na tie jeho mladšie, staršie či najstaršie fotky, tak z nich cítiť niečo „frajerské“. A teraz nemyslím na jeho obdivuhodný desaťročia trvajúci vzťah k manželke Danke, ale skôr na charizmu, snahu byť do istej miery výnimočný. Ale správny učiteľ by asi tak trochu mal byť „frajer“ či exhibicionista (nenarážam pritom na ponovembrové členstvo jubilanta v Nezávislej erotickej iniciatíve 😊). Frajerstvo je aj o tom ísť do života naplno, biť sa ako lev (latinsky *leon*) a nebáť sa rýchleho letu ako sokol.

A na plný plyn išiel (a vzhľadom na svoje zdravie stále ide) i vo vedeckej oblasti. Do novembrovej revolúcie bol skôr autorom vedeckých štúdií, z ktorých niektoré (ako napr. terminológia hradské španstvo – stolica – župa) vzbudili na jednej strane obdiv, na druhej apriórne odmietanie. Nebáť sa ísť do sporov patrí k výbave správneho vedca (a nielen historika správy). V tomto krátkom medailóne nie je miesto na hodnotenie jeho takmer 80 štúdií a štyroch monografií, ako aj viac než dvoch stoviek kratších odborných textov. Okrem už vyššie zmienených knižných titulov zanechala trvalú stopu najmä jeho Správa stredovekej dediny na Slovensku (2002) a prvolezecká slovenská práca Pečate a znaky stolíc na Slovensku (2011).

Verím, že k mojim osobným spomienkam a úvahám by mohol každý zo žiakov, kolegov či priateľov jubilanta pridať tie svoje. Pre niektorých „Vážený pán profesor“, pre iných „Milý Leon“ – do ďalšieho okrúhleho výročia praje archivárska komunita všetko najlepšie...

Juraj Šedivý
Katedra archívnictva a PVH,
Univerzita Komenského v Bratislave

PÊLE-MÊLE

VIANOČNÉ MENU NA ŠĽACHTICKOM DVORE

Vianočné sviatky okrem rodinných chvíľ pokoja prinášajú so sebou v súčasnosti aj pokušenie skonzumovať množstvo dobrôt, ktoré sa objavia na sviatočnom stole. V období raného novoveku, keď stravovanie predstavovalo výrazný prvok reprezentácie a demonštrácie statusu aristokrata, to tak nebolo. Aj keď si uhorskí aristokrati dožičili denne niekoľko desiatok chodov na obed či večeru, počas vianočných sviatkov nebolo obvyklé konzumovať osobitné sviatočné menu. Sviatky sa skôr spájali s pôstom, inak sa nič špeciálne, čo by sa mohlo nazývať vianočným jedlom, v hradnej kuchyni nekuchtilo. Sviatočnú atmosféru, prirodzene v závislosti od vierovyznania, dotvárali sviatočné omše a snaha prilákať početnú rodinu do rodového sídla.

Jedálne lístky z vianočného obdobia sú veľmi vzácnym prameňom. Jeden taký sa nám zachoval v nádasdyovskom archíve a dáva nám možnosť nahliadnuť do „vianočného menu“ úradníkov na čachtickom panstve Nádasdyovcov v polovici 17. storočia. Žiaľ, nevieme presne, pre koho bolo určené, ale na základe počtu jedál možno predpokladať, že išlo o familiárov Františka Nádasdyho, rekatolizovaného v roku 1643. Na ranonovoveských dvoroch veľkému množstvu služobníkov prináležalo podľa zmluvy stravovanie na dvore („stôl“). To zname-

Výjav stolovania na stene Bytčianskeho zámku. Foto: Diana Duchoňová.

nalo, že keď sa služobník nachádzal na dvore, tak sa mohol ponúknuť uvarenou stravou v kuchyni na obed a večeru. Druh a množstvo jedla pritom záviselo od postavenia daného služobníka. Prirodzene, jedlo pána, jeho rodiny a najvyšších dvorských hodnostárov bolo rozdielne kvalitatívne, ako aj kvantitatívne od jedla nižšie postavených služobníkov a tiež sluhov.

Keďže hrady nemohli zostať ani počas sviatkov prázdne, bolo prirodzené, že niektorí familiári trávili vianočné sviatky práve na hrade. Z predloženého jedálneho lístka, ak ho porovnávame s inými v rámci roka, je zrejmé, že na konzumáciu nebolo určené žiadne neobvyklé jedlo.

24. december
Obed
teľacie mäso s petržlenom – 10 libier[1]
kapusta so slaninou
1 hus s pasírovanou omáčkou[2]
3 sliepky s čistým [čiernym] korením
bravčové mäso s chrenom
baranie mäso s octom

Páter Ladislav dostal na obed
kapustu s maslom
slimáka s čistým [čiernym] korením
rybu v kapustnej šťave
praženicu zo 4 vajíčok
keczafiol (?)[3] s nemeckou šťavou[4]

Večera
teľacie mäso s kukretom[5] – 6 libier
pečienka z teľacieho mäsa – 6 libier
červená kapusta so slaninou
1 hus s nemeckou omáčkou
3 sliepky s ostrou omáčkou[6]

Páter Ladislav dostal na večeru
červenú kapustu s maslom
rezance s maslom
vyprážané jablko
vyprážanú rybu
slimáka s čistým [čiernym] korením
3 vajíčka

25. december
Obed
teľacie mäso s petržlenom – 10 libier
kapusta so slaninou
3 kapúny s ryžovou kašou
1 hus s pasírovanou omáčkou
baranie mäso s nemeckou omáčkou
srňacina s ovocnou šťavou
1 pečená morka
prasacia noha s chrenom
pečená pečienka zo srňaciny
3 sliepky s čistým [čiernym] korením
paštéta zo srňaciny
10 vajíčok

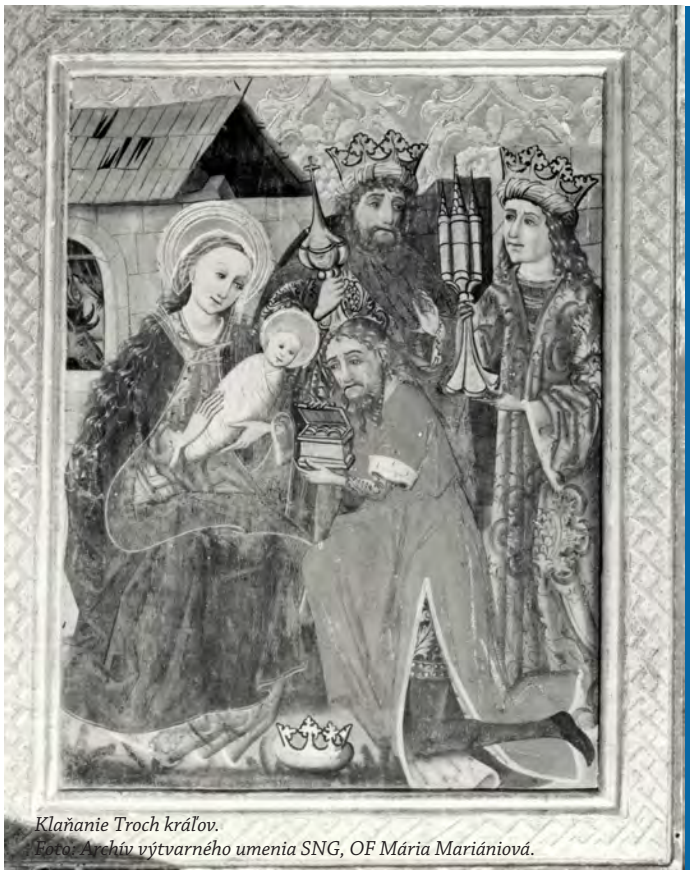
Večera
teľacie mäso s kukretom – 6 libier
pečený bôčik
repa so slaninou
srňacina s čiernou omáčkou
1 hus s nemeckou omáčkou
3 sliepky s ostrou omáčkou
baranie mäso so špekom
barania pečienka s čistým [čiernym] korením
5 vajíčok

26. december
Obed
teľacie mäso s petržlenom
kapusta s prasacím nosom
1 prasacia hlava s chrenom
kapún s ryžovou kašou
srňacina s ovocnou šťavou
baranie mäso so špekom
3 sliepky s čistým [čiernym] korením

Večera
červená kapusta s bravčovým nosom
teľacie mäso s petržlenom – 6 libier
pečienka z teľacieho mäsa – 6 libier
pečený králik s čiernou omáčkou
prasacia krížová kosť so svalmi s kašou
3 sliepky s nemeckou omáčkou

Diana Duchoňová
Historický ústav SAV

[1] Libra – jednotka hmotnosti, okolo 0,5 kg.
[2] Ide o omáčku, pri ktorej sa cibuľa uvarená vo vode zmieša s chlebom a prepasíruje sa. Pridá sa k tomu petržlen a spolu sa to varí ďalej. Hotová omáčka sa ešte dokorení a prepasíruje.
[3] Možno ide o karfiol.
[4] Je to šťava vyrobená z petržlenu, cibule, šafranu, korenia a ďumbiera, zapražená maslom (v tomto období uhorská kuchyňa ešte nepoužívala klasickú zápražku).
[5] Kukret - jedlo z mletého mäsa.
[6] Dobový recept na ostrú omáčku: Omáčku urobíš tak, že si nakrájaš slaninu na tenké plátky, nakrájaj si cibuľu, šťavu z petržlenu, estragón, lemónie; jablká tam pridaj iba vtedy, ak ti to pán prikáže. Keď vidíš, že sa to uvarilo, pridaj ocot, trocha vínka, šafran, korenie a ďumbier. Nech sa to trochu povarí a bude to hotové.

Klaňanie Troch kráľov.
Foto: Archív výtvarného umenia SNG, OF Mária Mariániová.

Pokojné a radostné Vianoce všetkým ľuďom dobrej vôle praje Fórum archivárov